TSHIVENḐA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA

Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka

Tshitatamennde tsha Phoḽisi ya Kharikhuḽamu na u Linga

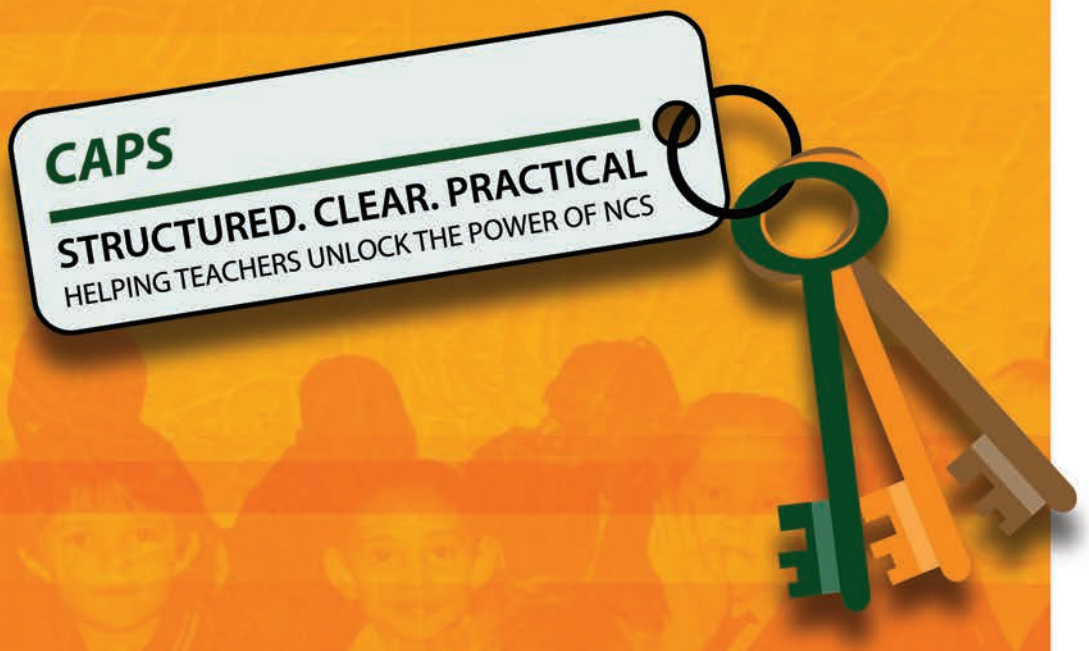

Vhuimo ha Vhukati
Gireidi dza 4-6

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

TSHITATAMENNDE TSHA PHOḼISI YA KHARIKHUḼAMU NA U LINGA GIREDI YA 4-6

LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA KHA VHUIMO HA VHUKATI

DISCLAIMER

In view of the stringent time requirements encountered by the Department of Basic Education to effect the necessary editorial changes and layout to the Curriculum and Assessment Policy Statements and the supplementary policy documents, possible errors may occur in the said documents placed on the official departmental websites.

There may also be vernacular inconsistencies in the language documents at Home-, First and Second Additional Language levels which have been translated in the various African Languages. Please note that the content of the documents translated and versioned in the African Languages are correct as they are based on the English generic language documents at all three language levels to be implemented in all four school phases.

If any editorial, layout or vernacular inconsistencies are detected, the user is kindly requested to bring this to the attention of the Department of Basic Education.

E-mail: capslangcomments@dbe.gov.za or fax (012) 328 9828

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: http://www.education.gov.za

© 2011 Department of Basic Education

ISBN:978-1-4315-0472-5

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12.* The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

(a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;

(b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and

(c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA 1: U ḒIVHADZA TSHITATAMENNDE TSHA PHOḽISI YA KHARIKHUḽAMU NA U LINGA 3

1.1 Siangane 3

1.2 Nyangaredzo 3

1.3 Ndivhonyangaredzi ya Kharikhuḽamu ya Afrika Tshipembe 4

1.4 U avhela tshifhinga 6

1.4.1 Vhuimo ha Fhasi/Mutheo 6

1.4.2 Vhuimo ha Vhukati 7

1.4.3 Vhuimo ha Nṱha (Sinia) 7

1.4.4 Gireidi ya 10-12 8

KHETHEKANYO YA 2 U ḒIVHADZA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI KHA VHUIMO HA VHUKATI 9

2.1 Nyambo kha Tshitatamennde tsha Phoḽisi ya Khakhikhaḽamu na u Linga 9

2.1.1 Vhuimo ha luambo 9

2.1.2 Zwikili zwa luambo 10

2.1.3 Maitele a u funza luambo 14

2.2 U avhelwa ha tshifhinga 15

2.3 Zwikothusedzi zwa u Funza na u Guda 16

KHETHEKANYO YA 3 MAGUDISWA NA PULANE DZA U FUNZA ZWIKILI ZWA LUAMBOMBO 17

3.1 Nyangaredzo ya magudiswa zwikili na zwiṱirathedzhi 17

3.2 Phaḓaladzo ya zwibveledzwa kha Gireidi ya 4 – 6 26

3.2.1 Thebuḽu ya phaḓaladzo ya zwibveledzwa 26

3.2.2 Manweledzo a tshakha dza zwibveledzwa kha vhuimo hoṱhe 29

3.2.3 Vhulapfu ha Zwibveledzwa zwa Luambo u Engedza lwa u Thoma bveledzwa nga vhagudi) 34

3.2.4 Vhulapfu ha zwibveledzwa zwa Luambo lwa Engedza lwa u Thoma (u itela uri vhagudi vha zwi bveledze) 35

3.2.5 Ḓivhaipfi i no tea u swikelelwa nga vhagudi vha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma 35

3.3 Pulane dza u funza 36

3.4 Magudiswa na puḽane ya u funza ya Tshivenḓa Luambo lwa u Engeḓza lwa u Thoma 38

KHETHEKANYO YA 4 U LINGA KHA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA VHUVHILI 107

4.1 Marangaphanḓa 107

4.2 U linga ha ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe kana hu si ha fomaḽa 108

4.3 Ulinga ha fomaḽa 109

4.3.1 Ṱhoḓea dza u linga ha fomaḽa dza Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma 109

4.3.2 Tshakha dza u linga ha fomaḽa 110

4.4 Mbekanyamushumo ya u Linga 112

4.5 U rekhoda u vhiga 122

4.6 U modereitha u linga 123

4.7 Nyangaredzo 124

GUḼOZARI 125

KHETHEKANYO YA 1: U ḒIVHADZA TSHITATAMENNDE TSHA PHOḽISI YA KHARIKHUḽAMU NA U LINGA

1.1 SIANGANE

Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 (TKL) NCS)) tshi ṱalutshedza phoḽisi nga ha kharikhuḽamu na u linga kha miṅwaha ya u dzhena tshikolo. Gireidi ya Ṱ nga Tshivenḓa ndi Gireidi ya u Ṱanganedza (Gireidi ya Ṱ).

U itela u khwinisa kufunzele kwa kharikhuḽamu iyi, ho shandukiswa Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka hune tshanduko dza ḓo thoma u shuma nga ṅwedzi wa Phando 2012. Ho bveledzwa ḽiṅwalwa ḽa Tshitatamennde tsha Phoḽisi tsha Kharikhuḽamu na u Linga tsha Lushaka ḽithihi ḽi pfeseseaho hu u itela uri thero iṅwe na iṅwe i vhe na ḽiṅwalwa ḽayo. Ḽiṅwalo iḽi ḽi khou ya u shuma vhuimoni ha maṅwalwa a kale ane a nga sa zwitatamennde zwa thero dzoṱhe, Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo ya u Guda na Tsumbamalingele a Thero u bva kha Gireidi ya Ṱ-12.

1.2 NYANGAREDZO

(a) *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 (Phando 2012)* tsho imela mulayo wa u guda na u funza kha zwikolo zwa Afrika Tshipembe nahone tsho imela zwi tevhelaho:

(i) Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu na u Linga tsha Lushaka tsha thero iṅwe na iṅwe yo randelwaho;

(ii) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, Pholisi ya Lushaka malugana na ṱhoḓea dza mbekanyamushumo na u aluswa ya Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka Gireidi ya Ṱ-12; na

(iii) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, Phurothokhoḽo ya Lushaka ya u Linga ya Gireidi Ṱ-12 (Phando 2012).

(b) *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 (Phando 2012)* tshi ima vhudzuloni ha zwitatamennde zwa kharikhulamu ya lushaka zwivhili zwine zwa khou shumiswa zwa zwino, zwine zwa vha

(i) *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya Ṱ-9, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 23406 ya 31 Shundunthule 2002,* na

(ii) *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya 10-12, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 25545 ya 6 Tshimedzi 2003 na Nomboro 27594 ya 17 Shundunthule 2005.*

(c) Zwitatamennde zwa kharikhuḽamu zwa lushaka sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha pharaṱhukhu ya b(i) na (ii) zwo faredza maṅwalwa a phoḽisi a tevhelaho ane a ḓo shandukiswa nga zwiṱuku nga zwiṱuku, vhudzuloni hazwo ha shumiswa *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 (Phando 2012).* Tshandukiso iyi i ḓo thoma u shumiswa nga 2012-2014.

(i) Zwitatamennde zwa Thero / Sia ḽa u Guda, Tsumbamaitele ya Mbekanyamushumo dza u Guda na Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo dza u Linga dza Gireidi ya Ṱ-9 na Gireidi ya 10-12;

(ii) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Phoḽisi ya Lushaka ya u linga na ndalukano dza zwikolo kha Bennde ya u Pfumbudza na Pfunzo Nyangaredzi,* yo rwelwaho ṱari kha *Nḓivhadzo ya Muvhuso ya Nomboro 124 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29626 ya 12 Luhuhi 2007;*

(iii) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Ṱhanziela ya Nṱha ya Lushaka (National Senior Certificate): Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF);* ḽe ḽa anḓadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 27819 ya 20 Fulwana 2005;*

(iv) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Khwinifhadzo* (*Adendamu) ya ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, Ṱhanziela ya Nṱha ya Lushaka: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF), malugana na vhagudi vha vhaholefhali, ḽe ḽa anḓadziwa kha Gazethe ya Muvhuso ya nomboro 29466 ya 11 Nyendavhusiku 2006,* yo katelwa ngomu kha ḽiṅwalo ḽa *Phoḽisi ḽa Phoḽisi ya lushaka ya malugana na ṱhoḓea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanḓa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 ;* na

(v) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Khwinifhadzo* (*Adendamu) ya ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, Ṱhanziela ya Nṱha ya Lushaka: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF), malugana na Phurothokholo ya Lushaka ya u Linga (Gireidi Ṱ-12), sa zwe ya dzudzanyiswa zwone kha Nḓivhadzo ya Nomboro 1267 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29467 ya 11 Nyendavhusiku 2006.*

(d) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Phoḽisi ya lushaka ya malugana na ṱhoḓea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanḓa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 , na khethekanyo dzine dza vha kha Phoḽisi ya Kharikhuḽamu na u Linga* sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndima ya 2, 3 na 4 dza heḽi ḽiṅwalo, zwi vhumba tshipiḓa tsha maga ane a fanela u tevhedzwa na maimo kana zwitandadi zwa *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 (Phando 2012)*. Ngauralo, u ya nga ha *Khethekanyo 6A ya Mulayo wa Zwikolo zwa Afurika Tshipembe (Mulayo wa Vhu 84 wa 1996),* i vhumba tshipiḓa tsha muteo une ngawo, Minista wa Pfunzo ya Muteo a tshea mvelelo na zwitandadi zwa fhasisa, khathihi na maitele na maga u itela u linga zwine vhagudi vha tea u zwi swikelela kha zwikolo zwa nnyi na nnyi na zwo ḓiimisaho nga zwoṱhe.

1.3 NDIVHONYANGAREDZI YA KHARIKHUḼAMU YA AFRIKA TSHIPEMBE

(a) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 tshi bvisela khagala zwine zwa dzhiwa sa nḓivho, vhukoni na zwa ndeme zwine zwa tea u gudiwa. Tshone i ita uri vhagudi vha wane na u shumisa nḓivho na vhukoni nga nḓila dzine dza ḓisa mbuelo matshiloni avho. Ngauralo, kharikhuḽamu i ṱuṱuwedza uri vhagudi vha vhe na nḓivho yo goḓombelaho ya vhupo hapo, zwi sa ambi u dzhiela fhasi kana u sathula kuhumbulele kwa mashangoḓavha.

(b) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 tshi na mishumo heyi:

- u shomedza vhagudi, zwi sa sedzi vhubvo, tshiimo tsha ikonomi na matshilisano, murafho, mbeu, tshiimo tsha miraḓo na ṱhalukanyo, musi hu tshi ṋetshedzwa nḓivho, vhukoni na ndeme zwa zwine zwa tea u gudiwa uri vhagudi vha khunyeledze mbidzo yavho, na u vha vhashumeli kha vhupo ha havho sa vhadzulapo vha shango ḽo vhofholowaho;
- u dzudzanya vhuswikeli kha pfunzo ya nṱha;
- u leludza muratho kha vhagudi u bva kha tshiimiswa tsha vhugudi u ya kha tshiimiswa tsha mushumo; na
- u ṋetshedza vhatholi mbonwasia yo eḓanaho na vhukoni ha mugudi.

(c) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 tsho ḓitika nga milayo i tevhelaho:

- Tshanduko ya matshilisano kha vhadzulapo: u vhona uri nangoho tshayandinganyelo ye ya vha i hone siani ḽa pfunzo yo fheliswa, vhudzuloni hayo hu dzudzanywe khonadzeo dzine dza eḓana dza pfunzo u itela zwitshavha zwoṱhe;

- U guda nga u ḓidzhenisa khazwo na vhusedzi: u ṱuṱuwedza u ḓidzhenisa kha maitele a vhusedzi kha ngudo, u fhirisa u guda ha u tou ṋetshedzwa zwo fhelaho sa yone ngoho;

- Nḓivho ya nṱha na vhukoni ha nṱha: maimo o linganywaho a fhasisa (gumoṱuku / minimamu) a nḓivho na vhukoni zwi teaho u swikelwa kha gireidi iṅwe na iṅwe zwo tiwaho ya dovha ya ṋea maimo a nṱha a swikeleaho kha thero dzoṱhe;

- U bvela phanḓa: zwi re ngomu na vhuvha kana zwi re mafhungoni kha gireidi iṅwe na iṅwe zwi sumbedza u bvela phanḓa u bva kha zwithu zwa tswititi u ya kha zwa tserekano;

- Pfanelo dza vhathu, vhuṱanganyi ha vhathu, fhethuvhupo na vhulamukanyi ha matshilisano a vhathu: u dzhenisa pfunzoni maitele na maga ane a tea u tevhedzelwa malugana na vhulamukanyi ha mupo na matshilisano na pfanelo dza vhathu sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe. Tshitatamennde tsha Phoḽisi tsha Kharikhuḽamu na u Linga tsha Lushaka a tshi nyefuli kana u dzhiela fhasi zwithu zwa phambano zwi no nga sa vhushayi, u sa eḓana, murafho, mbeu, luambo, miṅwaha/vhukale, vhuholefhali na zwiṅwe;

- U dzhiela nṱha kana u ṋea ndeme sisiṱeme ya nḓivho yapo: u ṱanganedza lupfumo lwa ḓivhazwakale na ifa zwa shango ḽino sa zwithu zwa ndeme siani ḽa u fhaṱa mikhwa sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa; na

- U fulufhedzea, u tendisea, zwa ndeme na vhukoni: u dzudzanya pfunzo ine vhuvha hayo vhu a vhambedzea na ha maṅwe mashango ho sedzwa tshileme (ndeme), vhugoḓombeli na zwiṅwe.

(d) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 tsho ḓiimisela u bveledza vhagudi vhane vha kona u:

- topola kana u ṱalusa na u tandulula thaidzo na u ṋea muhumbulo kana u dzhia tsheo yo dziaho (u humbula nga nḓila yo vhibvaho);

- shuma zwavhuḓi u woṱhe na musi u na vhaṅwe sa muraḓo wa tshigwada;

- ḓilanga na u laula mishumo yavho nga nḓila i pfadzaho nahone ine ya nyaula;

- kuvhanganya, u saukanya, u dzudzanya na u sengulusa mafhungo;

- davhidzana nga nḓila i pfadzaho musi hu tshi khou shumiswa zwikili zwa u tou vhona, zwiga na luambo nga nḓila dzo fhambanaho;

- shumisa saintsi na thekhinoḽodzhi nga nḓila i pfadzaho zwavhuḓi, hu na vhuḓifhinduleli siani ḽa mupo na mutakalo wa vhaṅwe; na

- sumbedza u pfesesa ḽifhasi sa tshiimiswa tshine ha vha na vhushaka khatsho. Nga maṅwe maipfi, hu tea u ḓivhiwa uri nyimele ya u tandulula thaidzo a yo ngo ḓiimisa nga yoṱhe.

(e) Vhukateli vhu tea u vha mudzi muhulwane siani ḽa u dzudzanya, u pulana na u gudisa tshikoloni tshiṅwe na tshiṅwe. Hezwi zwi nga itea musi vhadededzi vhoṱhe vha tshi pfesesa u kona u ḓivha na u tandulula zwi thivhelaho kana u thithisa u guda, vha dovha hafhu vha kona u pulanela nyimele dzo fhambanaho.

Khii kana ndeme ya u langula u vhukateli ndi u vhona uri zwithithisi zwo topolwa na uri zwo shuṅwa nga zwiimiswa zwa u ṋea thuso zwo teaho nga ngomu ha zwitshavha zwa tshikoloni, hu tshi dzheniswa na vhagudisi, thimu dza u ṋea thuso dzo tiwaho kha Tshiṱiriki, thimu dza u thusa dza kha maimo a zwiimiswa. U shuma na zwikundisi kiḽasini, vhagudisi vha tea u shumisa zwiṱirathedzhi zwo fhambanaho sa zwe zwa dzheniswa kha *Ndededzi ya u Gudisa na u Guda ha Vhukateli (2010) (Guidelines for Inclusive Teaching and Learning)* ya Muhasho wa Pfunzo ya Muteo.

1.4 U AVHELA TSHIFHINGA

1.4.1 Vhuimo ha Fhasi

(a) Tshifhinga tsha u gudisa tsha thero dza Vhuimo ha Fhasi tsho ima nga nḓila i tevhelaho:

THERO	GIREIDI YA R (AWARA)	GIREIDI YA 1-2 (AWARA)	GIREIDI YA 3 (AWARA)
Luambo lwa Hayani	10	7/8	7/8
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma		2/3	3/4
Mbalo	7	7	7
Zwikili zwa Vhutshilo	**6**	**6**	**7**
• Nḓivho ya Muteo	(1)	(1)	(2)
• Vhutsila na Mishumo ya Zwaṋḓa (Arts na Craft)	(2)	(2)	(2)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(2)	(2)	(2)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1)	(1)	(1)
TSHIVHALOGUṰE	**23**	**23**	**25**

(b) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya R, 1 na 2 ndi awara dza 23. Kha Gireidi ya 3 ndi awara dza 25.

(c) Kha nyambo, awara dza 10 dzo avhelwa Gireidi ya Ṱ-2 na awara dza 11 kha Gireidi ya 3. Awara dza nṱhesa kana gumofulu ḽa awara dza 8 na gumoṱuku ḽa awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumoṱuku ḽa awara dza 2 na gumofulu ḽa awara dza 3 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kha Gireidi ya Ṱ-2. Kha Gireidi ya 3 gumofulu ḽa awara dza 8 na gumoṱuku ḽa awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumoṱuku ḽa awara dza 3 na gumofulu ḽa awara dza 4 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma.

(d) Kha Zwikili zwa Vhutshilo, Nḓivho ya Muteo (Beginning Knowledge) yo avhelwa awara 1 kha Gireidi ya Ṱ-2 na awara dza 2 sa zwe zwa sumbedziswa nga awara kha zwitange (buraketse) kha Gireidi ya 3.

1.4.2 Vhuimo ha Vhukati

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Vhukati (Gireidi ya 4-6) tsho dzudzanywa kha thebuḽu i re afho fhasi nga nḓila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	6
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	5
Mbalo (Mathematics)	6
Saintsi ya Mupo na Thekhinoḽodzhi	3, 5
Saintsi dza Matshilisano	3
Zwikili zwa Vhutshilo • Vhutsila (Creative Arts) • Ngudo ya Nyonyoloso • Ngudamutakalo na Matshilisano	**4** (1, 5) (1) (1, 5)
TSHIVHALOGUṰE	**27, 5**

1.4.3 Vhuimo ha Nṱha (Sinia)

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Nṱha (Gireidi ya 7-9)) tsho dzudzanywa nga nḓila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4
Mbalo (Mathematics)	4, 5
Saintsi dza Mupo	3
Saintsi dza Matshilisano	3
Thekhinoḽodzhi	2
Saintsi dza Ndango ya Ikonomi	2
Ngudo ya Vhutshilo	2
Vhutsila na Mvelele	2
TSHIVHALOGUṰE	**27, 5**

1.4.4 Gireidi ya 10-12

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya 10-12 tsho dzudzanywa nga nḓila i tevhelaho:

THERO	U AVHELA TSHIFHINGA NGA VHEGE (AWARA)
Luambo lwa Hayani	**4.5**
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	**4.5**
Mbalo	**4.5**
Ngudo ya Vhutshilo	**2**
Tshivhalo tsha fhasisa tsha thero tharu dzine ha nangwa khadzo u bva kha **Tshigwada B** - Anekitsha B, Thebulu B1-B8 dza ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Phoḽisi ya lushaka ya malugana na ṱhoḓea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanḓa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 ,* zwi tshi bva kha nzudzanyo dza pharagirafu ya 28 ya ḽiṅwalo ḽa phoḽisi ḽo bulwaho afho nṱha.	**12 (awara 3x4)**
TSHIVHALOGUṰE	**27, 5**

Tshifhinga tsho avhelwaho nga vhege tshi nga shumiselwa fhedzi thero dza TKL (NCS) dzi ṱoḓeaho dza tshivhalo tsha fhasisa sa zwe zwa sumbedziswa afho nṱha. Tshifhinga a tshi tei u shumiselwa thero dza u engedzedza dzo engedzwaho kha mutevhe wa thero dza tshivhalo tsha fhasisa. Arali mugudi a tshi ṱoḓa u ṋekedza kana u ita thero dza u engedzedza, tshifhinga tsho engedzwaho tshi tea u avhelwa u itela u ṋekedza idzi thero.

KHETHEKANYO YA 2: U ḒIVHADZA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA KHA VHUIMO HA VHUKATI

2.1 NYAMBO KHA TSHITATAMENNDE TSHA PHOḽISI YA KHARIKHUḽAMU NA U LINGA

Luambo ndi tshishumiswa tshi shumiswaho kha u humbula na vhudavhidzani. Lu dovha hafhu lwa vha nḓila ya mvelele na u takalela vhuḓi ha luambo lu kovhekanywaho vhukati ha vhathu u itela u pfesesa ḽifhasi ḽine vha khou tshila khaḽo. U guda u shumisa luambo zwavhuḓi zwi ita uri vhagudi vha kone u humbula na u wana nḓivho, u bvisela khagala vhuvha havho, vhuḓipfi na mihumbulo, u davhidzana na vhaṅwe na u langa shango ḽavho. Lu dovha lwa ṉea vhagudi zwivhumbeo zwinzhi na mihumbulo yo pfumaho, nga maanḓa zwine zwa nga shumiswa u ita uri ḽifhasi ḽavho ḽi vhonale ḽi ḽa kale kha zwine ḽa vha zwone; ḽavhuḓi u fhirisa zwine ḽa vha zwone; ḽi tshi pfalesa u fhirisa zwine ḽa vha zwone. Ndi nga luambo hune u fhambana ha mvelele na matshilisano zwa sumbedzwa na u fhaṱwa, ndi luambo lune lwa nga ita uri zwo fhaṱwaho zwi shandukiswe, zwi hudzwe na u lulamiswa.

2.1.1 Maimo a nyambo

U guda luambo kha Vhuimo ha Vhukati ho angaredza nyambo dzoṱhe dza tshiofisi dza Afrika Tshipembe, dzine dza vha, Afrikaans, English, isiNdebele, isiXhosa, isiZulu, Sepedi (Sesotho sa Leboa), Sesotho, Setswana, Siswati, Tshivenḓa, Xitsonga – na Luambo lwa Zwanḓa na nyambo dzi si dza tshiofisi. Nyamo idzi dzi nga gudwa kha maimo a nyambo o fhambanaho.

Luambo lwa Hayani (LH) ndi luambo lwa u thoma u wanwa nga vhagudi. Fhedzi-ha, vhunzhi ha zwikolo zwa Afrika Tshipembe a zwi gudisi nyambo dza hayani dza vhaṅwe kana dza vhagudi vhoṱhe vho ḓiṅwalisaho, fhedzi vha nga funza luthihi kana mbili dza nyambo dza hayani. Zwenezwo-ha, madzina **Luambo lwa Hayani (LH)**, **Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma (LET)** na **Luambo lwa u Engedza lwa Vhuvhili (LEV)** hu ambiwa maimo a vhukoni ha u funza luambo, hu si luambo lwapo (Hayani) kana lwe lwa wanwa (sa kha **Nyambo dza u Engedza**). **Kha iyi phoḽisi, hu tshi ambiwa nga Luambo lwa Hayani, zwi tea u ḓivhea uri hu khou ambiwa vhuimo, hu si luambo lwone luṉe.**

Vhuimo ha Luambo lwa Hayani vhu ṉekedza vhukoni ha luambo zwine zwa ṉea muteo wa zwikili zwa u davhidzana na vhaṅwe vhathu zwine zwa ṱoḓea hune ha tshilwa hone na zwikili zwa u kona u pfesesa zwa pfunzo zwine zwa ṱoḓea kha u guda kha masia oṱhe a kharikhuḽamu. Hu na khwaṱhisedzo ya u funza zwikili zwa U thetshelesa, U amba, U vhala na U ṅwala kha vhuimo uvhu ha luambo. Vhuimo uhu vhu ṉekedza vhagudi vhukoni ha zwibveledzwa, u takalela vhuḓi ha luambo na ha u humbulela vhune ha vha ṉekedza vhukoni ha u vhumbulula, u humbulela na u khwaṱhisedza kupfesesele kwa ḽifhasi ḽine vha tshila khaḽo. Fhedzi-ha, khwaṱhisedzo na tshikalo tsha zwikili zwa U thetshelesa na U amba u bva kha Gireidi 4 u ya phanḓa zwi fhasi ha khwaṱhisedzo na tshikalo tsha zwikili zwa U vhala na U ṅwala.

Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma (LET) zwi amba luambo lune lu si vhe lwa ḓamuni, fhedzi lune lwa shumiswa kha nyambedzano kha tshitshavha, zwi amba uri ndi luambo lwa u guda na u funza kha pfunzo. Kharikhulumu i ṉekedza thikhedzo yo khwaṱhaho kha vhagudi vhane vha ḓo shumisa Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma sa luambo lwa u guda na u funza. Mafheloni a Gireidi ya 9 vhagudi avha vha tea u kona u shumisa Luambo lwa Hayani na Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma zwavhuḓi vhe na vhuḓifulufheli u itela ndivho dzo fhambanaho hu tshi katelwa na u guda.

Afrika Tshipembe, vhagudi vhanzhi vha thoma u shumisa luambo lwa nyengedzo, English, sa Luambo lwa u Guda na u Funza (LGF) kha Gireidi ya 4. Hezwi zwi amba uri vha tea u swikelela kha vhuimo ha nṱha ha vhukoni ha English mafheloni a Gireidi ya 3, vha dovha vha tea u kona u vhala zwavhuḓi nga English.

Tshiimo tsha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma tshi dzhia uri musi vhagudi vha tshi swika tshikoloni lwa u tou thoma, zwi a itea uri vha vha vha si na nḓivho ya luambo ulwo. Ngauralo, miṅwaha ya u thoma i fanela u tou fombe kha u bveledza vhukoni ha vhagudi u itela uri vha kone u pfesesa na u amba luambo ulwo. Hu fanela u bveledzwa muteo wa zwikili zwa vhudavhidzani. Vhagudi vha Gireidi 2 na 3 vha ranga nga u fhaṱa nḓivho ya u vhala na u ṅwala u bva henefha kha muteo wa oraḽa. Vha dovha hafhu vha shumisa zwikili zwa ḽitheresi zwe vha guda kha Luambo lwa Hayani.

Kha Vhuimo ha Vhukati na ha Nṱha, vhagudi vha bvela phanḓa na u khwaṱhisedza zwikili zwa U thetshelesa, U amba na U ṅwala. Vhunzhi ha vhagudi nga hetshi tshifhinga vha vha vha tshi khou guda nga English (Tshiisimane), Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma, lune lwa sa vhe luambo lwa ḓamuni. Ngauralo, sa izwi luambo lwa u guda hu si luambo lwavho, vha tea u lu shumisesa u itela u ḓivha zwinzhi nga halwo, zwihulu ho sedzwa tshikili tsha u humbula na u elekanya. Hezwi zwi sia zwi khou bveledza zwikili zwa u humbula zwa maimo a nṱha, zwine vha ḓo zwi shumisa kha thero dzine dza nga sa Saintsi, Mbalo, na dziṅwe dzine dza gudwa nga English (Tshiisimane). Vhagudi vha dovha hafhu vha shumisesa vhunzhi ha zwibveledzwa nga nḓila ine vha bveledza vhukoni ha zwithu zwo fhambanaho, u fana na u kona u humbulela, ngeno vha tshi khou shumisa Luambo lwa u Engedza lwavho.

Musi vhagudi vha tshi swika kha Vhuimo ha Nṱha, vha tea u vha vho no vha na nḓivho yo ṱanḓavhuwaho ya Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma, vhuhulu ho sedzwa zwikili zwa u humbula na u elekanya ha maimo a nṱha. Fhedzi-ha, ngoho ndi ya uri vhunzhi ha vhagudi vha kundelwa u ita nyambedzano kana u davhidzana nga nḓila i pfadzaho musi vha tshi khou shumisa Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma. Khaedu kha Vhuimo ha Vhukati ndi u ṋea thuso kha vhagudi avha nga tshifhinga tshithihi na u ṋea kharikhuḽamu ine ya ḓo thusa vhagudi u swikelela maimo a ṱoḓeaho kha gireidi dza phanḓa. Maimo haya a tea u vha nga nḓila ine vhagudi vha tea u kona u shumisa luambo lwa u Engedza nga nḓila ya maimo a nṱha hu ndingedzo dza u vha dzudzanyela musi vha tshi ya phanḓa na pfunzo dza nṱha kana kha ḽifhasi ḽa mushumo.

Ndi ngazwo vhuimo kuhumbulele na kupfesele kha Luambo lwa Engedza lwa u Thoma vhu tshi tea u vha nga nḓila ine lwa ḓo vha luambo lune lwa do shumiswa kha u funza na u guda. Zwikili zwa U thetshelesa, U amba na kushumisele kwa luambo zwi ḓo bveledziwa hafhu na u khwinisiwa kha Vhuimo ha Vhukati u itela u bveledza zwikili zwa u vhala na u ṅwala zwa vhagudi.

2.1.2 Zwikili zwa luambo

Kharikhuḽamu ya Luambo lwa Engedza lwa u Thoma yo vhekanywa u ya nga zwikili zwi tevhelaho:

1	U thetshelesa na U amba
2	U vhala na U ṱalela
3	U ṅwala na U ṋekedza
4	Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo

U thetshelesa na u amba

U thetshelesa na u amba ndi zwa ndeme kha u guda thero dzoṱhe. Nga u thetshelesesa na u ambesa, vhagudi vha kuvhanganya na u ita mafhungo, u fhaṱa nḓivho, u tandulula thaidzo, na u ṋekedza mihumbulo na kuvhonele kwa zwithu. Zwikili zwa u thetshelesa zwa ndeme zwi thusa vhagudi u ḓivha ndeme na vhuvha zwo angaredzwaho kha zwibveledzwa na u itela khaedu luambo lwa u fhuredzela na u dzhia sia.

Kha Vhuimo ha vhukati, vhagudi vha **Luambo lwa Engedza lwa u Thoma** vha ḓo shumisa zwikili zwa U thetshelesa na U amba u davhidzana na u wana ṱhalutshedzo. Vha ḓo fhaṱa kha zwikili zwo bveledzwaho kha Vhuimo ha Murango u isa phanḓa nyambedzano, u amba na mikumedza mipfufhi ya orala zwi sa imiho.

Kha vhuimo uvhu, luambo lwa u amba lwa vhagudi lu kha ḓi tea u khwathiswa (zwi amba u modeḽa na u tikedzwa, tsumbo: nga fureme ya ḓivhaipfi na ya fhungo). Mudededzi u tea u vhona uri vhagudi vhoṱhe vha wane tshifhinga tsha u amba nga Nyambo dzavho dza Hayani. Ngauri vhagudi ḓo bvelela nga maga o fhambanaho, mudededzi u tea u langa khonadzeo dza u amba (tsumbo: mbudziso dzine a vhudzisa) u ya nga vhuimo/ḽeveḽe ya ṅwana muṅwe na muṅwe. Musi vhagudi vha tshi khou bva kha gireidi iṅwe vha tshi ya kha iṅwe, mudededzi u tea u lavhelela uri vhagudi vha ḓo amba zwinzhi nahone u amba havho hu thoma u lapfa. Vhagudi vha ḓo pfukisela zwikili izwi kha Nyambo dza u Engedza dzavho.

U guda hu ḓo fhaṱwa kha tshaka dza zwibveledzwa zwo ḓivhadzwaho kha Vhuimo ha Muteo (tsumbo: tshiṱori, zwiṱori tsha iwe muṋe na ndaela) nahone vhagudi vha ḓo ḓivhadzwa kha tshakha dza zwibveledzwa ntswa (tsumbo: zwiṱori zwa vhukuma/zwo disendekaho nga mbuno, tshakha dzo fhambanaho dza zwitori, mivhigo ya orala, u amba hu pfufhi).

Tshifhinga tsha u funza tshi tea u dzhenisa nḓowenḓowe ya ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe ya nyito pfufhi dza U thetshelesa na U amba na u tou fombe kha nyito yo ṱanḓavhudzwaho kha vhege yoṱhe.

U vhala na U ṱalela

Zwikili zwa **U vhala na U ṱalela** zwo bveledzwaho zwavhuḓi ndi zwa ndeme kha u guda ho bvelelaho hu katelwaho masia oṱhe a kharikhuḽamu. Vhagudi vha bveledza vhukoni kha U vhala na U ṱalela zwibveledzwa zwa ḽitheraḽa na zwi si zwa ḽitheraḽa zwo fhambanaho, zwi katela zwibveledzwa zwi vhonalaho. Vhagudi vha ḓivha uri tshaka dza ḽitheretsha na ridzhisiṱara zwi sumbedza ndivho, vha ṱanganedzaho mafhungo na nyimele kha zwi bveledzwa. Nga u vhala kiḽasini na musi e eṱhe, vhagudi vha vha vhahumbuli vha ndeme na vha re na vhusiki.

U vhala ndi ha ndeme kha vhana vhane vha ḓo vha vha tshi khou shumisa English sa Luambo lwa u Guda na u Funza kha Giredi ya 4. Vha ḓo tea u kona u vhala na u ṅwala kha dziṅwe thero dzavho, vha shumisa bugupfarwa dza English kha Vhuimo ha Vhukati. Hezwi zwi ḓo ṱoḓa vhuimo ha nṱha ha ḽitheresi, nahone nga maanḓa ḓivhaipfi yo ṱanḓavhuwaho kha English. U vhala zwi ṋea vhagudi tshenzhemo nnzhi kha luambo lwavho lwa u engedza. Ri ḓivha u bva kha ṱhoḓisiso uri mveledziso ya ḓivhaipfi ya vhagudi yo ḓisendeka kha vhunzhi ha zwe vha vhala.

Kha Vhuimo ha Vhukati, hu ḓo fhaṱwa kha muteo wo sethiwaho kha Gireidi ya Ṱ u swika kha ya 3. Arali hu na ṱhoḓea, kha hu shumiswe u vhala hu kovhekanwaho mathomoni a Gireidi ya 4 u itela u thusa/gaida vhagudi kha vhuimo uvhu. Hu a konwa u shumisa maitele aya tshiṅwe tshifhinga arali hu na Bugu Khulwane dzo linganaho kha vhuimo uvhu, hone arali hu si na kha hu shumiswe zwibveledzwa zwi bvaho kha bugupfarwa kana dza u vhala. Hu nga dovha ha shumiswa ngona dzi ngaho sa U vhala na na U vhalela kiḽasi yoṱhe.

Kha hu shumiswe ngona dza u vhala na vhagudi na u vhala a eṱhe/nga vhavhili na u ita uri vhagudi vha ḓowele u vhala nga u engedza maitele a u vhala nga eṱhe. U vhala e eṱhe zwi ambiwe nga hazwo kha pulane ya u funza; zwi tea u wanala kha tshifhinga tsho avhelwaho u vhala. U ṱuṱuwedza vhagudi vhawe uri vha vhale vhe vhoṱhe kha tshifhinga tshi si tsha u shuma tshine vha vha natsho.

Hu ḓo tea u dovha ha sethwa nyito dza tholokanyonḓivho dzo fhambanaho u itela uri vhagudi vha pfesese zwine vha vhala.

Maitele a u vhala

Maitele a u vhala o itwa nga maga a u rangela u vhala, u vhala na a nga murahu ha u vhala. Nyito ine mugudi a ḓo ḓidzhenisa khayo i nweledzwa nga nḓila i tevhela:

U rangela u vhala:

- U shumisa nḓivho thangeli
- U sedza kha zwiko, muṅwali, na datumu ya u ganḓisa.
- U vhala pharagirafu ya u thoma na ya u fhedza ya tshipiḓa.
- U humbulela.

U vhala:

- U awelanyana u itela u vhona uri u khou pfesesa hani na u ita uri mihumbulo i nwelele.
- U vhambedza magudiswa na mahumbulelwa au.
- U shumisa nyimele u wana ṱhalutshedzo ya maipfi a sa ḓivhei hune zwa konadzea; honeha hune zwi si konadzee hu shumiswe ṱhalusamaipfi.
- U vhona muhumbuloni zwine wa khou vhala.
- U isa phanḓa na u vhala na musi hu na zwipiḓa zwine u si zwi pfesese fhano na fhaḽa.
- U vhalula tshipiḓa arali u sa tshi pfesesi na luthihi. U vhalela nṱha zwipiḓa zwi no kanganyisa, nga luvhilo lwa u ongolowa, kana u ita zwoṱhe.
- U humbela muṅwe uri a u thuse uri u pfesese tshipiḓa tshi konḓaho.
- U engedza tswayo dza u vhala na u dzhiela nṱha mbuno dza ndeme
- U vhuisa muhumbulo nga zwe wa vhala

Nga murahu ha u vhala:

- Arali u tshi ḓo ṱoḓa u dovha wa humbula mafhungo o khetheaho, u ita nzudzanyo ya girafu kana u ṅwala manweledzo a mbuno dza ndeme na mihumbulo miṱukunyana i tikedzaho.
- U pendela.
- U ṅwala manweledzo a u thusa u ṱalutshedza na u dovha wa humbula nga ha mihumbulo mihulwane.
- U humbula nga hazwo na u ṅwala mbudziso ntswa dzine wa vha nadzo nga ha ṱhoho.
- U ḓivhudzisa arali wo bveledza ndivho yau.
- U pfesesa – u khwaṱhisedza kupfesesele kwau nga ha tshibveledzwa.
- U ṱhaṱhuvha – u sedza sia ḽithihi, vhuronwane, vhuḓi ha tshibveledzwa.
- U tatamudza muhumbulo wau – wa shumisa mihumbulo ye wa i vhona kha zwibveledzwa.

U ṅwala na U ṉekedza

U ṅwala ndi tshishumiswa tsha maanḓa tsha vhudavhidzani tshine tsha tendela vhagudi u fhaṱa na u pfukisela ngelekanyo na mihumbulo nga nḓila i tevhekanaho. U dzulela u ita nḓowenḓowe dza u ṅwala kha nyimele dzo fhambanaho, mishumo na thero zwi thusa vhagudi u ita vhudavhidzani hu shumaho na nga nḓila ya u sumbedza vhusiki. U ṅwala he ha bveledzwa hu sumbedzaho nyaluwo yo teaho hu tshi shumiswa muhangarambo wa u ṅwala, hu bveledza vhaṅwali vha re na vhukoni vhane vha ḓo kona u shumisa zwikili zwavho u bveledza na **u ṉekedza** zwibveledzwa zwa u ṅwalwa, zwa u vhonwa na midia nnzhi, hu tshi itelwa ndivho dzo fhambanaho. Kha Vhuimo ha Vhukati, vhagudi vha **Luambo lwa Engedza lwa u Thoma** vha ḓo ṱoḓa thikhedzo khulwane na u sumbiwa nḓila zwavhuḓi u itela u bveledza zwikili zwa bveledza tshibveledzwa tsha u ṅwala tsha maimo a nṱha.

U ṅwala ndi zwa ndeme ngauri zwi itisa uri vhagudi vha humbule nga girama na mupeleṱo. Izwi zwi ṱuṱuwedza vhagudi u shumisa luambo, u ṱavhanyisa u kona luambo na u engedza vhukoni. Vhagudi vha ḓo guda u ṅwala vhunzhi ha zwibveledzwa zwa vhusiki na mafhungo, tsha u thoma hu tshi shumiswa muhangarambo wa u ṅwala sa thikho na nga u guda zwiṱuku u ṅwala luṅwe lwa lushaka lwa zwibveledzwa nge eṱhe. Vha ḓo shumisa maitele a u ṅwala u bveledza tshibveledzwa tsha u ṅwala tshone tsha girama tsho dzudzanywaho zwavhuḓi.

Nḓila ya maitele a u ṅwala

U ṅwala na vhutsila ha u ola zwibveledzwa ndi maitele a re na nḓila dzi tevhelaho:

- U pulana/ u rangela u ṅwala
- U ita mvetomveto
- U dovholola
- U dzudzanya
- U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na
- U ṉekedza

Vhagudi vha ṱoḓa tshifhinga tsha u guda aya maitele, ngauralo vha tea u:

- dzhia tsheo nga ha ndivho na vha ṱanganedzaho mafhungo a zwibveledzwa zwine zwa ḓo ṅwalwa na/kana u dizainiwa;
- kovhekana mihumbulo nga u shumisa, tsumbo: mimapa ya mihumbulo, tshati dza nyelelo kana mitevhe;
- shumisa zwiko zwo teaho, u nanga mafhungo o teaho na u dzudzanya mihumbulo;
- bveledza mvetomveto ya u thoma ine ya dzhiela nṱha ndivho, vha ṱanganedzaho mafhungo, ṱhoho na tshivhumbeo tsha tshibveledzwa;
- vhala mvetomveto nga vhusedzi na u wana muvhigo u bva kha vhaṅwe (tsumbo: vhagudingae kana mudededzi);
- dzudzanya na u vhalulula mvetomveto; na
- u bveledza tshibveledzwa tsha u fhedzisela tsho ṅwalwaho na u dzudzanywa zwavhuḓi.

Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo

Nḓivho yavhuḓi ya ḓivhaipfi na girama i ṋekedza muteo wa mveledziso ya zwikili (U thetshelesa, U amba, U vhala na U ṅwala) kha Luambo lwa Hayani. Vhagudi vha Vhuimo ha Vhukati vha ḓo fhaṱa kha muteo wo tewaho kha Gireidi ya Ṱ - 3.

Vhagudi vha ḓo guda nḓila ine **Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo,** na u guda luambo na vhagudi ngavho nga u amba nga ha luambo ('luambo lune lwa shumiswa u guda luambo'), u itela u ṱhaṱhuvha zwibveledzwa zwavho na zwiṅwe nga vhusedzi zwi tshi elana na ṱhalutshedzo, kushumele ku pfadzaho na nga vhuronwane. Vha ḓo dovha vha kona u shumisa iyi nḓivho u ita ḽiedza nga luambo u itela fhaṱa ṱhalutshedzo i bvaho kha vhuimo ha maipfi na mafhungo kha zwibveledzwa zwo fhelelaho, na u vhona nḓila ine tshibveledzwa na nyimele yatsho zwa elana ngayo.

Nga u shumisa zwibveledzwa zwo fhambanaho, vhagudi vha ṱanḓavhudza kushumisele kwavho kwa ḓivhaipfi na u sumbedza nga nḓila yo teaho kupfesesele kwavho kwa Z**wivhumbeo na Milayo ya kushumisele kwa Luambo**.

Kha Vhuimo ha Vhukati, vhagudi vha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma

Vha thoma u vhonesa maipfi na zwivhumbeo zwa girama zwe vha vha vho no zwi ḓowela kha Vhuimo ha Muteo, vha wanulusa nḓila ine luambo lwavho lwa engedza lwa shum a ngayo na dzhia ndango khalwo, vha shumisa u bvelela ha nḓivho uhu u sedzulusa kushumisele kwavho kwa luambo, na maanḓa vha tshi ṅwala.

Vhagudi vha ḓo wanulusa nḓila ine **luambo lwa khou shumiswa ngayo**, vha bveledza u guda luambo nga tshavho u itela u amba nga ha luambo (luambo lune lwa shumiswa u guda luambo), uri vha kone u ṱhaṱhuvha zwibveledzwa zwavho nga nḓila yo tsaho zwi tshi nga ṱhalutshedzo, u pfadza na u vha zwone. Vha ḓo dovha vha kona u shumisa nḓivho iyi u shumisa luambo u itela u fhaṱa ṱhalutshedzo (zwi tshi bva kha vhuimo ha maipfi na mafhungo kha tshibveledzwa tshoṱhe), na u vhona uri tshibveledzwa na nyimele yatsho zwa vha na vhushaka ngayo.

Zwi khou lavhelelwa uri Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi ḓo funzwa kha nyimele ine zwiṅwe zwikili zwa luambo zwa funzwa na u bveledzwa. Pulane ya u funza i na mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiteṅwa) zwine zwa tea u itwa kha gireidi iṅwe na iṅwe. Musi hu tshi nangwa zwibveledzwa tsha U thetshelesa na U vhala kha sekele ya vhege mbili iṅwe na iṅwe, hu tea u vhonwa uri i na zwiṅwe zwa zwiteṅwa zwa luambo zwine zwa tea u funzwa kha themo yeneyo. Kha hu sikwe nyito dzi re na vhushaka na zwibveledzwa izwi dzine dza ḓo konisa vhagudi u shumisa zwiteṅwa izwo kha nyimele. Nga yeneyo nḓila, zwibveledzwa zwa u ṅwala zwine vhagudi vha ḓo ṅwala zwi ḓo dzhenisa zwiṅwe zwa zwiteṅwa zwa luambo. Kha hu ṋekedzwe vhagudi thuso kha kushumisele kwone na kwa vhukuma kwa izwi zwiteṅwa. Kha hu nangwe zwiṅwe zwa zwiteṅwa zwine vhagudi vha vha na vhukonḓi nazwo u itela u vha ṋea nḓowenḓowe ya fomaḽa. Kha Vhuimo ha Vhukati, minethe ya mahumi mararu nga vhege yo vhetshelwaho thungo u itela u funza na nḓowenḓowe zwa fomaḽa kha zwa Zwivhumbeo na Milayo Zwa Luambo.

2.1.3 Maitele a u funza luambo

Maitele a u funza luambo o ḓisendeka nga tshibveledzwa, a simuwa kha vhudavhidzani na maitele a zwiga. **Maitele o ḓisendekaho nga tshibveledzwa** na **maitele a vhudavhidzani**, vhuvhili hazwo zwo ḓitika kha u dzulela u shumisa na u bveledza zwibveledzwa.

Maitele o ḓisendekaho kha tshibveledzwa a wanulusa uri zwibveledzwa zwi shuma hani. Ndivho ya **Maitele o ḓisendekaho kha tshibveledzwa** i thusa vhagudi uri vha vhe vhavhali, vhaṅwali, vhaṱaleli na vhadizaini vha zwibveledzwa vha re vhukoni, vhuḓifhulufheli na vhusedzi. I katela u thetshelesa, u vhala, u ṱalela na u sengulusa kha zwibveledzwa u itela u pfesesa uri zwithu zwo bveledzwa hani na uri zwi ḓisa mini. Nga kha vhudavhidzani honohu

ha ndeme, vhagudi vha bveledza vhukoni ha u ṱhaṱhuvha zwibveledzwa. Maitele o ḓisendekaho kha tshibveledzwa a dovha a katela u bveledza tshaka dza zwibveledzwa zwo fhambanaho u itela ndivho na vha ṱanganedzaho mafhungo zwo khetheaho. Maitele aya a ṱutuwedzwa nga u pfesesa uri zwibveledzwa zwi fhaṱiwa hani.

Maitele a vhudavhidzani a tsivhudza uri musi hu tshi gudwa luambo, mugudi u tea u ḓi wana e fhethu hune luambo lune a ṱoḓa u lu guda lwa ambiwa hone a dovha a wana tshifhinga tshinzhi tsha u lu shumisa kha ndivho ya zwa matshilisano na ya u ita zwithu. U guda luambo zwi tea u iswa kiḽasini hune zwikili zwa vhufunzei ha u vhala/ṱalela na u ṅwala/ṉekedza zwa gudwa nga u ita mushumo munzhi wa u vhala na u guda u ṅwala.

2.2 TSHIFHINGA TSHO AVHELWAHO TSHA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA

Tshifhinga tsha u funza tsha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kha Vhuimo ha Vhukati ndi awara dza 5 nga vhege. Magudiswa oṱhe a luambo a funzwa kha sekele ya VHEGE - mbili (awara dza 10). Mbekanyatshifhinga i tevhelaho ya zwikili zwo fhambanaho zwa luambo yo ṉekedzwa afha fhasi:

Zwikili	**U avhelwa ha Tshifhinga nga Sekele ya vhege-mbili (Awara)**		
	Gireidi ya 4	**Gireidi ya 5**	**Gireidi ya 6**
*U thetshelesa na U amba (Oraḽa)	Awara 2	Awara 2	Awara 2
*U vhala na U ṱalela	Awara 5	Awara 5	Awara 5
*U ṅwala na U ṉekedza	Awara 4	Awara 4	Awara 4
Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo	Awara 1	Awara 1	Awara 1
	* Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo na kushumisele zwo vanganywa/ṱanganywa kha tshifhinga tsho avhelwaho tsha zwikili zwiraru zwi re afho nṱha. Hu dovha ha vha na tshifhinga tsho avhelwaho u guda ha fomaḽa. Zwikili zwa u humbula na u elekanya zwo dzheniswa kha zwikili na zwiṱirathedzhi zwi ṱoḓeaho kha U thetshelesa na U amba, kha U vhala na U ṱalela, kha U ṅwala na U ṉekedza.		

2.3 ZWISHUMISWA ZWA U TIKEDZA U GUDA NA U GUDISA

Vhagudi vha tea u vha na zwi tevhelaho kha u guda Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma lwa Gireidi ya 4-6:

GIREIDI YA 4-6	
Zwishumiswa zwa ndeme	
Bugupfarwa dzo randelwaho LET	√
Ṱhalusamaipfi	√
Bugu ya/dza u vhala i re na tshaka dza tshibveledzwa dzi tevhelaho	
Zwiṱori	√
Ḓirama	√
Vhurendi	√
Zwibveledzwa zwa mafhungo	√
Zwibveledzwa zwa matshilisano	√
Zwibveledzwa zwa midia	
Zwishumiswa zwa midia	
Gurannḓa	√
Magazini	√
Mbekanyamushumo dza thelevisini	√
Mbekanyamushumo dza radio	√

Vhadededzi vha tea u vha na:

(a) Ḽiṅwalo ḽa Tshitatamennde tsha Phoḽisi ya Lushaka ya Kharikhuḽamu na u Linga

(b) Phoḽisi ya Luambo Pfunzoni

(c) Bugupfarwa dza luambo dzo randelwaho LET dzi shumiswaho nga vhagudi na dziṅwe bugupfarwa dza ndivho ya zwiko kha dze dza randelwa

(d) Ṱhalusamaipfi (luambo luthihi, nyambo mbili, nyambo nnzhi, thesorasi, inisaikilopedia)

(e) Tshaka dza zwibveledzwa zwa ḽitheretsha zwo randelwaho

(f) Zwishumiswa zwo fhambanaho zwa midia: gurannḓa, magazini na burotsha

(g) U kona u swikela zwishumiswa zwa u tou pfa/vhonwa zwi shumiswaho kiḽasini

Zwishumiswa zwa kiḽasini

a) Vhunzhi ha zwibveledzwa zwi dzhenisaho vhuimo ho fhambanaho ha u vhala, tsumbo: u nangwa ha bugu dza u vhala dzi re na khophi dzo linganaho dza zwibveledzwa kha vhuimo vhuṅwe na vhuṅwe kiḽasini.

b) Vhunzhi ha zwishumiswa zwa midia: gurannḓa, magazini, burotshara, fuḽaya, khungedzelo, phosiṱara, nḓivhadzo, n.z.

c) Thusedzi dza u thetshelesa/vhona

KHETHEKANYO YA 3: MAGUDISWA NA PULANE DZA U FUNZA ZWIKILI ZWA LUAMBO

3.1 NYANGAREDZO YA MAGUDISWA, ZWIKILI NA ZWIṰIRATHEDZHI

Zwi tevhelaho ndi nyangaredzo ya magudiswa, zwikili na zwiṱirathedzhi zwi no ḓo wanala kha pulane dza u funza

Thebuḽu ya nyangaredzo ya magudiswa, zwikili na zwiṱirathedzhi

GIREIDI YA 4-6		
Zwikili	**Magudiswa**	**Magudiswa na zwikili zwiṱuku**
U thetshelesa na U amba	• Tholokanyonḓivho ya u thetshelesa • Zwivhumbeo zwo fhambanaho zwa vhudavhidzani ha oraḽa: • Tshipitshi tsho lugiselwaho na tshi so ngo lugiselwaho • U vhalela nṱha ho lugiselwaho na hu so ngo lugiselwaho • U amba: masia na ndaela • U anetshela tshiṱori • Ndivhuho • Nyedziselo • Nyambedzano nga tshigwada • Dibeithi • Inthaviyu	**Tholokanyonḓivho ya u thetshelesa na u amba** • U dovha a anetshela tshiṱori • U humbula zwidodombedzwa zwo khetheaho kha tshibveledzwa • U vhuisa mihumbulo kha ndeme na milaedza kha tshibveledzwa • U vhuisa mihumbulo nga ha u sedza sia ḽithihi na u dzhia sia • U amba nga ha muanewa/mubvumbedzwa, puloto na fhethuvhupo • U bvisela khagala kuvhonele kwa zwithu • U bvisela khagala mbudziso **Vhudavhidzani ha ndivho dza matshilele** • U thoma na u isa phanḓa khaseledzo/u haseledza • Milayo ya u sielisana • U imelela vhuimo • Nyambedzano • U ḓadza magake na u ṱuṱuwedza muambi • U kovhekana mihumbulo na tshenzhemo na u sumbedza u pfesesa khontseputi **Tshipitshi tsho lugiselwaho** • Ṱhoḓisiso • U dzudzanya zwishumiswa nga nḓila i tevhekanaho • U nanga na u bveledza mihumbulo mihulwane hu na tsumbo • Fomethe, ḓivhaipfi, luambo na milayo zwi re zwone • Thouni, kubviselwe kwa ipfi, luvhilo, u ṱanganya maṱo, kuimele na ngafhadzo • Marangaphanḓa na magumo zwi pfadzaho • U dzhenisa thusedzi dza u vhonwa, dza u pfiwa na/kana dza u pfiwana u vhonwa dzo teaho dzi ngaho sa tshati, phosiṱara na zwifanyiso

GIREIDI YA 4-6		
Zwikili	**Magudiswa**	**Magudiswa na zwikili zwiṱuku**
		U vhala ho lugiselwaho **(U vhalela nṱha)** • U vhala nga u tou elela zwi tshi elana na ndivho • U bula maipfi hu sin a u khakhisa ṱhalutshedzo • U shumisa thouni, kubviselwe kwa ipfi, luvhilo, u ṱanganya maṱo, kuimele na ngafhadzo nga nḓila yone **U vhala hu so ngo lugiselwaho** **(u vhalela nṱha)** • U vhala nga vhukoni u ya nga ndivho • U bula maipfi hu sa shandukiswi ṱhalutshedzo • U shumisa thounu, u bvisa ipfi, ḽiga, u amba nga maṱo, kuimele na u amba nga zwiga nga nḓila yone
U vhala na U ṱalela	Tshaka dza tshibveledzwa dzo randelwaho • Foḽokuloo • Nganeapfufhi • Ḓirama • Vhurendi • Zwiṱirathedzhi vhala na u ṱalela • Manweledzo • Ḽitheresi ya u vhonwa: U kungedzela (phosiṱara, phamufeḽethe), khathuni, zwipiḓa zwa khomiki, dayagiramu/girafu/ • thebuḽu/tshati • Kushumisele kwa luambo nga nḓila ya vhudzivha (u vha na nzhele na ṱhalutshedzo dzi re khagala na dzo dzumbamaho dza maipfi na uri dzi fara ṱhalutshedzo na milaedza zwo dzumbamaho, tsumbo u sedza sia ḽithihi (siteriothaiphi) luvhengela mbiluni lwa muambi na zwipikwa) • U kona u pfesesa/kupfesesele • U vhalela nṱha ho lugiselwaho na hu so ngo lugiselwaho	**Zwiṱirathedzhi zwa u vhala/u ṱalela:** U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala • U pfesesa tshibveledzwa • U vhala ha ndeme na vhudzivha ha tshibveledzwa (tholokanyonḓivho ya u vhala) • U sumbedza u kona u vhala e eṱhe (u vhala ho ṱanḓavhuwaho u itela u ḓiphiṋa, mafhungo na u guda) U ḓivhadza vhagudi kha: • **Mbonalo dza tshibveledzwa** - dzina ḽa bugu, nyolo, girafu, tshati, dayagiramu, ṱhoho, ṱhohwana, u nombora, khepisheni, ṱhoho dza mafhungo, fomethe, tsumbo: khoḽumu ya gurannḓa n.z. • **Zwivhumbeo dza tshibveledzwa** – mutevhe, nzudzanyo i tevhekanaho, ṱhaluso, matshimbidzele/maitele, mbuno khulwane na dzi tikedzaho, thevhekano ya nganetshelo • **Zwipiḓa zwa bugu** - Siaṱari ḽi re na dzina ḽa bugu, zwi re ngomu, ndima, guḽosari, n.z.

GIREIDI YA 4-6		
Zwikili	**Magudiswa**	**Magudiswa na zwikili zwiṱuku**
		• **Zwiṱirathedzhi zwa U vhala na U ṯalela** - U sikima u itela mihumbulo mihulwane - U sikena u itela zwidodombedzwa zwo khetheaho - U humbulela ṯhalutshedzo dza maipfi a so ngo ḓoweleaho na zwifanyiso zwa muhumbulo nga u shumisa zwikili zwa u shumisa zwipiḓa zwa ipfi u itela u wana ṯhalutshedzo yaḽo na ludungela lwa mafhungo ho sedzwa nyimele. - U vhalulula - U ita notsi (mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza) - U nweledza mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza nga nḓila ya u tou ṅwala mbuno/ pharagirafu zwi tshi ya nga vhulapfu vhu ṯoḓeaho - U ṯanḓavhudza/u bvisela khagala - U ita mahumbulelwa wo ḓisendeka nga vhuṯanzi vhu re hone - U ṯalutshedza kuvhonele kwa muṅwali - U dzhia tsheo/kuvhonele kwa iwe muṇe • **Zwiṱirathedzhi zwa U vhala na U ṯalela** - U sikima u itela mihumbulo mihulwane - U sikena u itela zwidodombedzwa zwo khetheaho - U humbulela ṯhalutshedzo dza maipfi a so ngo ḓoweleaho na zwifanyiso zwa muhumbulo nga u shumisa zwikili zwa u shumisa zwipiḓa zwa ipfi u itela u wana ṯhalutshedzo yaḽo na ludungela lwa mafhungo ho sedzwa nyimele. - U vhalulula - U ita notsi (mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza) - U nweledza mihumbulo mihulwane na ine ya i tikedza nga nḓila ya u tou ṅwala mbuno/ pharagirafu zwi tshi ya nga vhulapfu vhu ṯoḓeaho - U ṯanḓavhudza/u bvisela khagala - U ita mahumbulelwa wo ḓisendeka nga vhuṯanzi vhu re hone - U ṯalutshedza kuvhonele kwa muṅwali - U dzhia tsheo/kuvhonele kwa iwe muṇe • Ḽitheresi ya u tou vhonwa • **(z**wibveledzwa zwinzhi zwa zwifanyiso na zwa u tou vhonwa, tsumbo: khungedzelo, nḓivhadzo, phosiṱara, khomiki, khathuni, zwinepe, zwifanyiso**):** • Thekhinikhi dza u kwengweledza**:** luambo lwa nyanyuwo, u dzhia sia • Zwi ḓiswaho nga u shumisa mbonalo dza kudzudzanyele na u dizaina, tsumbo: tshaka na saizi dza fonto, ṯhoho na khepisheni, zwifanyiso

GIREIDI YA 4-6		
Zwikili	**Magudiswa**	**Magudiswa na zwikili zwiṱuku**
		Vhurendi • Ṱhalutshedzo i so ngo dzumbamaho/ ḽitheraḽa, ṱhalutshedzo yo dzumbamaho/figarethivi • Thero na mulaedza • Zwifanyiso zwa muhumbulo, tsumbo: ḽifanyisi na ḽifanyamuthu/ḽiedzamuthu, kunangele kwa maipfi, thouni, u fhindula nga nyanyuwo • Zwishumiswa zwa mibvumo, tsumbo:mutaladzi/vese, maipfi, ndima/ tshitanza, pfanapheledzo/ raimi, mutevhetsindo/rithyimu, ndongazwiga, ndovhololo, aḽithoresheni (ndovhololo ya pfalandoṱhe/asonentsi na ndovhololo ya themba/khontsonentsi), Onomatopia **Zwiṱori, ḓirama** **Mbonalo dza ndeme dza zwibveledzwa** • Puloto • Vhabvumbedzwa/vhanewa • Vhubvumbedzi • Thero na milaedza • Siangane na fhethuvhupo – vhushaka ha muanewa na thero/muhumbulo muhulwane • Tshivhumbeo na fomethe zwa tshibveledzwa • Mbonalo dza ndeme dza tshibveledzwa **Zwibveledzwa zwa mafhungo na matshilisano** • Vha ṱanganedzaho mafhungo na ndivho • Muhumbulo muhulwane na mihumbulo i u tikedzaho/zwidodombedzwa zwo khetheaho • Tshivhumbeo na fomethe zwa tshibveledzwa • Mbonalo dza ndeme dza tshibveledzwa **U vhala ho lugiselwaho na hu so ngo lugiselwaho (u vhalela nṱha)** • U shumisa thouni, u bvisa ipfi, luvhilo, u ṱanganya maṱo, kuimele na ngafhadzo • U bula maipfi hu si na u khakhisa ṱhalutshedzo. **U vhala hu so ngo lugiselwaho** **(u vhalela nṱha)** • U vhala nga u elela zwi tshi ya nga ndivho • U bula maipfi hu si na u khakhisa ṱhalutshedzo • U shumisa thounu, u bvisa ipfi, ḽiga, u ṱanganya maṱo, kuimele na u amba nga zwiga nga nḓila yone

GIREIDI YA 4-6		
Zwikili	**Magudiswa**	**Magudiswa na zwikili zwiṱuku**
U ṅwala na U ṉekedza	• U ṅwala maipfi, tsumbo: mutevhe • U ṅwala mafhungo • U ṅwala pharagirafu Tshibveledzwa tsha vhusiki • Mbuletshedzo, tsumbo: mbuletshedzo/ṯhaluso ya vhathu, fhethu, phukha, zwimela, zwithu, n.z. • Nganetshelo, tsumbo: zwiṱori, zwiṱori zwa iwe muṉe • Khumbulelo, tsumbo: zwirendo zwipfufhi • Mifhindulano na zwipida zwa matambwa mapfufhi zwo ḓisendekaho nga zwiṱori Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani/tshumiswa (zwibveledzwa zwa matshilisano, tshumiswa, midia na mafhungo) • Notsi, milaedza, marifhi, garaṱa ndumeliso, thambo • Phosiṱara, nḓivhadzo, burotsha, khungedzelo • Zwipitshi zwipfufhi zwo tou ṅwalaho • Zwibveledzwa zwa matshimbidzele/maitele a zwithu na zwa ene muṉe • Vhuṱanzi ha ene muṉe, zwibveledzwa zwa mafhungo, tsumbo: muvhigo wa mafhungo, zwibveledzwa zwa dziṅwe thero, zwibveledzwa zwa zwifanyiso	**Maitele a u ṅwala** • U pulana/u rangela u ṅwala • U ita mvetomveto • U dovhololа • U dzudzanya • U vhalulula na • U ṉekedza **U rangela u ṅwala/u pulana** • U dzhiela nṱha vhaṱanganedzaho mafhungo vha vho livhiwaho khavho na ndivho • U dzhiela nṱha lushaka lwa tshibveledzwa • U kuvhanganya/ṱuṱula mihumbulo nga u shumisa mapa wa muhumbulo/mitevhe • U dzudzanya mihumbulo **U ita mvetomveto** • U nanga maipfi • U dzudzanya mafhungo • Mihumbulo mihulwane na i tikedzaho • Mbonalo dzo khetheaho dza tshibveledzwa tshi ṱodeaho (tsumbo: tshipitshi tsho livhaho tsha mufhindulano) • U vhala tshibveledzwa tsha vhuṉe nga nḓila ya vhudzivha • U wana muvhigo kha vhagudingavho na mudededzi **U dovhololа, u dzudzanya, u vhalulula na u ṉekedza** • U dovhololа: u khwinisa magudiswa na tshivhumbeo zwa mihumbulo • U khwinisa u nanga maipfi • U dzudzanya: u lulamisa khakho dzi re kha girama, mupeleṱo na ndongazwiga. • U ṉekedza ḽiṅwalo ḽa u fhedzisela ḽo ṅwalwaho na u dzudzanywa zwavhuḓi.

Tsumbo dza Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo
Magudiswa ane a tea u itwa o tevhekanywa nga afho fhasi. Zwṱirathedzhi na zwikili zwiṱuku: Vhagudi vha tea i ḓivha, u pfesesa na u shumisa zwivhumbeo zwa girama na milayo yo tevhekanyaho afho fhasi kha nyimele. Vha tea u guda na nḓila ine vha nga shumisa ngayo milayo. **Mveledziso ya ḓivhaipfi** yo katelwa kha khethekanyo iyi.
MADZINA
U dovhololа madzina a bvaho kha Vhuimo ha Muteo
U shumisa tshaka dza madzina dzo fhambanaho • Madzina vhukuma – Vhangani, Tshifhiwa, nz • Madzina zwao – bugu, muri, nz • Madzina a zwi fareaho – thanda, ṱafula • Madzina a ngelekanyo – lufuno, vhuṱali • Madzina a zwi vhaleaho – lebula, tombo, zwidulo • Madzina a zwi sa vhalei - muṇo, muṱavha, swigiri • Madzina mbumbano – pfukaluhura, musengavhadzimu, muthu-muthu • Madzina tserekano – Yunivesithi ya Venḓa
U shumisa thangi dza madzina u sumbedza vhuthihi na vhunzhi, tsumbo: muthu-vhathu, muri-miri, ḽinngo-manngo, tshimange-zwimange, nngu-dzinngu, lusunzi-vhusunzi
U kona u shumisa “u” sa thangi, tsumbo: U bambela zwi a takadza, U ḽa zwi a furisa, nz
U shumisa thangi dza u ṱukufhadza, tsumbo: tshi-, zwi-, ku-, lu-, na vhu-, (tsumbo: tshitukana, zwiduna, kudulo, luduna, vhudulo)
U shumisa thangi dza u titilidza, tsumbo: ṅwana-ḓana, tshithu-ḓithu, nz
U kona u ṱuma thangi na mitshila u vhumba madzina, tsumbo: **Ha** Mashau, **ha** Mashudu, Ndo i wana **kha** tombo; mulambo**ni**, nz.
U bveledza u pfesesa na u shumisa madzina a zwi sa vhalei, tsumbo: maḓi, swigiri)
U dovhololа zwivhumbeo zwa masumbavhuṇe zwa madzina tsumbo: *Goloi **ya** Tshisikhawe. Rokho **ya** Zwiitwaho*
U shumisa madzina vhukuma zwavhuḓi/nga nḓila yone, tsumbo: u thoma nga madadzi, (tsumbo: ***Tshifhiwa** u vhala bugu)*
U shumisa zwivhumbeo zwa zwiduna na zwisadzi zwa maṅwe madzina, tsumbo: muvhera - mubvana
U shumisa madzina a zwa ngelekanyo, tsumbo: *vhuṱali, lufuno*
ZWIṰALUSI
U shumisa zwiṱalusi u sumbedza tshivhalo/vhunzhi, tsumbo: thihi, vhili, raru na tsha u thoma, tsha vhuvhili, tsha vhuraru, zwiṱuku, zwinzhi, zwo linganaho
MASALA
U ita ndovhololа ya u shumisa masala a vhuṇe, tsumbo: *nṇe, inwi, ene, tshone, (tsumbo: O i ṇea **nṇe**)*
U ita ndovhololа ya u shumisa masala masumbi, tsumbo: *Masumbi: tsumbo: tshi, tshiḽa, uyu (tsumbo: Ndi tshidulo tsha nnyi **itsho?**)* U shumisa masumbavhuṇe, tsumbo: yanga, vhavho, ḽanga*, (tsumbo: O swotola swiri ḽanga)* U shumisa masala a mbuelamurahu/rifuḽekisivi, tsumbo: *nṇe muṇe, tshone tshiṇe, vhone vhaṇe*, (tsumbo: Vhakoma vho ramba tshivhidzo *vhone vhaṇe*)
MAṰALULI
U ita ndovhololo ya maṱaluli a digirii ya mbambedzo, tsumbo: *takala, takalesa, takalesesa* (tsumbo: Mbulaheni o vha o ***takalesa*** musi a tshi wana mendele)
U ita ndovhololo ya maṱaluli a ḓaho phanḓa ha dzina: tsumbo: *O ḽa **ḽitswuku** ḽinngo*
U ita ndovhololo ya maṱaluli a ḓaho murahu ha ḽiiti: tsumbo: *O ḽa **ḽitswuku** ḽinngo*

U shumisa tshaka dzo fhambanaho dza maṱaluli hu tshi katelwa na ayo a no elana na vhukale, tsumbo: muṱuku, wa kale, muswa: thempheretsha, tsumbo: *fhisa, rothola*; zwe Zwithu zwa itwa ngazwo, tsumbo: *nga musuku, nga wuḽu, nga daimane, n.z.*
MAITI
U bveledza kushumisele kwa ḽipfanisi ḽa ṋefhungo, tsumbo: *Bugu **ya** musidzana, bugu **dza** vhasidzana, muri **wa** mugwavha, miri **ya** migwavha, n.z.*
U shumisa tshivhumbeo tsha ndaela tsha ḽiiti, tsumbo: *Ima! Gidima!*
U shumisa ḽipfanisi ḽa khanedza, tsumbo: *thi, a si, ha nga*
TSHIFHINGA
U bveledza zwifhinga zwo shumiswaho kha Vhuimo ha Muteo hu tshi katelwa tshifhinga tsho fhelaho, tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tshine tsha khou bvela phanḓa na tshifhinga tshi ḓaho
U shumisa zwifhinga nga nḓila yo teaho kha tshibveledzwa tsho teaho lushaka lwa tshibveledzwa tsho gudwaho, hu tshi katelwa: • Tshifhinga tsha zwino u ṱalusa u dovholola ha nyito tsumbo: "*Ndi ṱamba maṋo ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe"* na zwitatamennde zwi fanaho shango ḽoṯhe, tsumbo: " Ḓuvha ḽi kovhela Vhukovhela"
U shumisa zwifhinga nga nḓila yone kha lushaka lwa tshibveledzwa tsho shumiswaho, hu tshi katelwa: • Tshifhinga tsho fhelaho tsha' kha ḓi' tsumbo: *(Yo vha **i tshi kha ḓi** na musi ri tshi takuwa Maungani)*
U shumisa zwifhinga nga nḓila yone kha lushaka lwa tshibveledzwa tsho gudwaho, hu tshi katelwa: tshifhinga tsha zwino tsha ḓo, tsumbo: *Ri ḓo ya Kapa vhege i ḓaho*.
MAMUDI
U ita ndovholoo ya mamudi, tsumbo: "nga" u itela u sumbedza khonadzeo/u humbela thendelo, tsumbo: *ndi nga ḓa ni tshi funa, ri nga ṱuwa rothe?*
MAḒADZISI
U thoma u shumisa maḓadzisi a tshifhinga, tsumbo: *matshelo, namusi, mulovha*; maḓadzisi a fhethu, tsumbo: *afha, afho*, na maḓadzisi a maitele, tsumbo: *nga u ongolowa, n.z.*
U thoma u shumisa maḓadzisi a digirii, tsumbo: *tshoṯhe, zwihulu, zwinzhi* (tsumbo: *Livhuwani o ḽa tshikoli **tshoṯhe)***
THANGELADZINA
U ita ndovhololo ya thangeladzina i sumbedzaho vhuimo, tsumbo: *nṱha ha, fhasi ha*
U shumisa thangeladzina i sumbedzaho masia, tsumbo: *u ya kha, u bva kha*; tshifhinga, tsumbo: *nga matsheloni, nga awara ya sumbe;* vhuṋe, *tsumbo: na* *(Vele u khou tshimbila na khaladzi)*
MALUNGEKANYI
U shumisa malungekanyi u ḓisa thevhekano, tsumbo: Vho swika bisini nga matsheloni, *nga murahu* vha mbou ḓi takuwa.
U shumisa malungekanyi u sumbedza phambano, tsumbo: Mashudu o swika mulovha, hu na uri murathu wawe o dzhena zwino
U shumisa malungekanyi u sumbedza uri ndi nga mini; tsumbo: O fuka nguvho *sa izwi* zwino phepho yo dzhena

ZWIVHUMBEO ZWA MAFHUNGO
U vhumba mafhungo tswititi
U vhumba mafhungombumbano.
U shumisa zwivhumbeo zwa ndaela
U shumisa zwivhumbeo zwa mbudziso, tsumbo: Nnyi, mini, lini, ngani, hani, ...
U shumisa zwivhumbeo zwa khanedza
U shumisa zwivhumbeo zwa nyimele tsumbo: Urali..., hone.....
U shumisa maambaitwa/phasivi.
U shumisa tshipitshi tshi livhaho/maambiwa
U thoma u ḓivha na u shumisa tshipitshi tshi vhigwaho/tshi so ngo livhaho/maambelwa.
NDONGAZWIGA
U ita ndovhololo ya ndongazwiga yo itwaho kha Vhuimo ha Muteo tsumbo: madanzi, zwithoma , khoma/zwiawelo, zwiga zwa u vhudzisa.
U shumisa madanzi kha madzina vhukuma, madzina a bugu na kha dziinishiaḽa dza vhathu
U shumisa khoma u fhandekanya madzina kha mutevhe
U shumisa zwiga zwa u vhudzisa
U shumisa vhuṋala/aphosiṱirofi u sumbedza
U shumisa zwiḓevhe kha tshipitshi tsho livhaho, tsumbo: Vhangani o ri: " Ndi dzula Tshipako"
U shumisa khoḽoni u itela u sumbedza tshipitshi tshi livhaho/maambiwa kha ḽitmbwa kana kha mufhindulano sa Vhakoma: Ndi ri zwo raloho a zwi nga itei fhano muvhunduni wanga
MVELEDZISO YA ḒIVHAIPFI
U thoma u pfesesa na u shumisa: - Maipfi a wanalaho kha muṱa muthihi, tsumbo: '***tshimange'*** na '***mmbwa'*** zwi wela kha muṱa wa "zwipuka zwa hayani" - Pfanywa (maipfi ane a amba zwi no fana; tsumbo: ***lima/gweḓa; mafhi/mukhaha)*** - Mafhambanyi (maipfi ane a amba zwo fhambanaho tsumbo: ***nṱha/fhasi)*** - Homonimi/Nyambahuvhili (maipfi ane a ṅwalwa kana u bulwa u fana ngeno e na ṯhalutshedzo dzo fhambanaho, ngeno dzi si na vhushaka, tsumbo: ṯhoho – ya phukha na ya muthu (tsumbo: **Ṯhoho** yo ima nṱha ha **ṯhoho** ya ṅwana; **thanga,** sa U khou sevha nga muroho wa ***thanga/*** Maemu na Vele ndi **thanga** nthihi, O zwimba marama ngauri ***thanga*** dzawe dzo zwimba) - Phoḽisemi (maipfi ana a ṅwalwa kana u bulwa u fana ngeno e na ṯhaltshedzo dzo fhambanaho ngeno dzi tshi sumbedza vhushaka, tsumbo: *ṯhoho/ṯhoho, (tsumbo: Nngodiseni u funesa u vheulwa **ṯhoho**/Vhatamani ndi **ṯhoho** ya tshikolo tsha Tshipako*
U ḓivha uri maipfi a vhumbwa hani • Madzinambumbano/maipfimbumbano, tsumbo: mbulumaḓi, pfukaluhura Thangi kana mitshila i fhaṱaho ipfi, tsumbo: Maḓadzisi a digirii, tsumbo: *tshoḽhe, zwihulu, zwinzhi* (tsumbo: *Rotondwa o ḽa tshikoli **tshoḽhe)*** • Ha- na =eli kha vhashumeli • Pfufhifhadzo ya madzina - Inishiaḽizimu, tsumbo: HIV, nz - Akhironimi, tsumbo: Tshikevha <Tshikolo+ kereke + vhagudi, Soshanguve - Ṯhirankhesheni, tsumbo: Tendani, Tendi, nz

U thoma u pfesesa na u shumisa maambele a lushaka, tumbo • Maidioma, tsumbo:Ntsa ya ḽa muṋawa a I humi • Khoḽokhesheni, (Maipfi a ambahaho zwithu zwi sa fani a tshi shumiswa oṱhe u bveledza muhumbulo muthihi; tsumbo: Mashudu na Maṱodzi vha tou vha mmbwa na tshimange > vha a vhengana • Mirero, tsumbo: Mmbwa phaphadzi u fashwa nga mulavhu ndi hayo • Luambo lwa musanda, tsumbo: Vhamusanda vha khou ambara malinga > vha khou ḽa zwiḽiwa.
MUPELEṰO NA MILAYO YA MUPELEṰO
U fhaṱa kha nḓivho ya mibvumo u bva kha Vhuimo ha Muteo u itela u peleṱa maipfi, tsumnbo, u fhaṱa muṱa wa maipfi zwi tshi bva uri a bulwa/unga kana a vhonala hani
U fhaṱa kha nḓivho ya maipfi a vhonalesaho kha tshibveledzwa u bva kha Vhuimo ha Mutheo.
U peleṱa maipfi o ḓoweleaho zwavhuḓi, u shumisa dikishinari ya vhuṋe, zwi katela maipfi ane a peleṱwa nga nḓila i kanganyisaho, tsumbo: muṱuku, mutuku
U shumisa dikishinari/ṯhalusamaipfi u itela u wana ṯhalutshedzo dza maipfi
U dovha u vhala zwe iwe mune wa ṅwala wa lulamisa ho khakheaho
U shumisa mutevhe wa maipfi a aḽifabethe na ḽeḓere ḽa u thoma kha ipfi u itela u wana ipfi kha dikishinari
U vhumba ipfi nga u shandukisa ḽeḓere/mubvumo muthihi nga muṅwe, tsumbo: tshikolo, tshiḓolo
MILAYO YA MUPELEṰO
Zwi bvaho kha milayo ya mupeleṱo: • Maipfi a thomaho nga g- ya tevhelwa nga –u, tsumbo: gumba, gulu
Zwi bvaho kha milayo ya mupeleṱo: • Maipfi a thomaho nga ts- , pf-, tsumbo: tsimba, tsanga, pfumo, pfeṋe • Maipfi a thomaho nga ph- a tevhelwa nga –a, tsumbo: phangami, phalaphala
Zwi bvaho kha milayo ya mupeleṱo: • Maipfi a fhelaho nga –e, -, a –o, na -i tsumbo: malume, mushumo, mushumi, mukumba, gokoko, lulege, mubiki

3.2 PHAḒALADZO YA ZWIBVELEDZWA KHA GIREIDI YA 4-6

U vhona uri tshaka dzo fhambanaho dza zwibveledzwa dzo itwa kha ṅwaha kha gireidi iṅwe na iṅwe na u ya kha gireidi dziṅwe kha vhuimo, giridi i shumiswa u sumbedza mushumo wa zwibveledzwa kha pulane ya u guda kha gireidi iṅwe na iṅwe. Tshaka dza rathi dzo fhambanaho dza zwibveledzwa dzo shumiswa u dzudzanya zwibveledzwa kha vhuimo. Ndi zwibveledzwa zwa mafhungo, zwa nganetshelo, zwa u kwengeledza, zwa u n̤ea ndaela (maitele), zwa vhudavhidzani na zwibveledzwa zwa l̤itheretsha (vhurendi, ḓirama na phurosa). Tshivhalo tsha zwibveledzwa zwa lushaka luthihi zwi nga shumiswa kha yunithi ya vhege mbili zwi tshi ya nga vhulapfu ha tshibveledzwa tsha tshiko (tsha u thoma). Zwibveledzwa zwi tea u nangiwa sa tsumbo dzavhuḓi dza lushaka lwa l̤itheretsha sa izwi zwi tshi ḓo shumiswa sa muhangarambo wa u ṅwala.

Zwibveledzwa zwo fhambanaho zwo nangwa kha tshifhinga tsha vhege mbili iṅwe na iṅwe. Zwibveledzwa zwa ndeme zwo ṅwalwa afho fhasi. Vhagudi vha vha ḓo ita zwiṅwe kana zwibveledzwa zwoṯhe nga tshifhinga tsha vhege mbili, zwi amba uri, vha ḓo thetshelesa kana vha zwi n̤ekedza nga u tou amba kana u vhala kana u ṅwala. Zwoṯhe u guda na u funza zwi tea u ḓisendeka kha zwibveledzwa izwi, ho sedzwa kha mveledziso ya zwikili na zwikili zwi̤uku zwa luambo sa zwe zwa sumbedziswa zwone afho n̤ha.

Thebul̤u i re afho fhasi ndi manweledzo a zwibveledzwa zwo katelwaho kha sekele dza mbili dziṅwe na dziṅwe kha pulane ya u funza kha khethekanyo ya 3.5.

3.2.1 Thebul̤u ya phaḓaladzo ya zwibveledzwa

VHEGE	Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
		Themo ya 1	
VHEGE YA 1&2	Zwi̤tori zwipfufhi na zwi̤tori zwa ene mun̤e	Zwi̤tori: zwi̤tori zwa ene mun̤e	Tshi̤tori, mutambo wa luambo, phazili ya ipfi
VHEGE YA 3&4	Tshibveledzwa tsha mafhungo, muvhigo wa mafhungo, tshi̤tori tsha mbuno tsha ene mun̤e, mapa	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tshati/thebul̤u/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/ girafu/ khaseledzo/ zwi̤tori zwi re na mbuno	Tshibveledzwa tsha mafhungo: muvhigo wa mafhungo, tshi̤tori tsha mbuno tsha ene mun̤e, vhurifhi, tshibveledzwa tsha midia, tsumbo: khungedzelo, khaseledzo
VHEGE YA 5&6	Tshi̤tori na ṯhaluso dza vhathu kana vhabvumbedzwa	Tshi̤tori, nyedziselo, ṯhaluso dza vhathu, thambo na mulaedza	Mafhungo a ene mun̤e, tsumbo: dayari na u ṅwala mafhungo kha dayari
VHEGE YA 7&8	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo: maitele a zwithu, ndaela, mitevhe	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo: maitele a zwithu, ndaela, mafhungo a ene mun̤e a re na mbuno, mutambo wa luambo	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tshati/thebul̤u/dayagiramu/ mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/girafu/maitele, ndaela, ṯhalutshedzo, mafhungo a re na mbuno, phazili ya ipfi
VHEGE YA 9&10	Luimbo/tshirendo, mutambo	Tshirendo /Luimbo	Tshirendo; ṯhaluso ya muthu; ṯhaluso ya tshithu/phukha/muri/ fhethu; mutambo wa luambo

Themo ya 2			
VHEGE YA 1&2	Tshiṱori, mafhungo a ene muṋe, mulaedza	Tshiṱori, khaseledzo; tsedzuluso ya bugu/tshiṱori	Tshiṱori
VHEGE YA 3&4	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tshati/thebuḽu/ dayagiramu/ zwifanyiso/girafu/phosiṱara, masia, ṱhaluso ya tshithu, tshibveledzwa tsha u tou vhonwa, tsumbo: phosiṱara	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tshati/thebuḽu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/ girafu/mbuletshedzo dza tshi/zwithu/zwimela/fhethu, manweledzo a mapa wa muhumbulo	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi bvaho kha kharikhuḽamu yoṱhe/ nga u angaredza, muvhigo, mbuletshedzo dza tshi/zwithu/ zwimela/ fhethu; tshibveledzwa tsha u tou vhonwa, tsumbo: tshati/thebuḽu/ dayagiramu, n.z.
VHEGE YA 5&6	Tshiṱori na tshirendo	Tshiṱori	Tshiṱori, mafhungo a ene muṋe; dayari/vhurifhi ha ene muṋe
VHEGE YA 7&8	Tshibveledzwa tsha mafhungo, maitele a zwithu, ndaela, tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tshati/thebuḽu/ dayagiramu/ zwifanyiso/girafu	Tshibveledzwa tsha mafhungo, maitele a zwithu, ndaela, mafhungo a mbuno, nyedziselo	U vhala tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tsumbatshifhinga na shedulu zwa thelevishini, tshati/ Thebuḽu/ dayagiramu/ Mapa wa muhumbulo/ mapa/ zwifanyiso/ ṱhalutshedzo/ tsedzuluso ya bugu/ thandulo(savei) mbudziswa/mutambo wa luambo/ khaseledzo
VHEGE YA 9&10	**U LINGA HA SAMETHIVI**		

Themo ya 3			
VHEGE YA 1&2	Tshiṱori, ṯhaluso ya muthu/ tshipuka/ mubvumbedzwa; mufhindulano, tsedzuluso ya bugu	Tshiṱori, ṯhaluso ya oraḽa ya fhethu/vhathu; mafhungo a ene muṋe	Tshiṱori; vhurifhi ha vhuṋe; dayari; ṯhaluso ya orala ya fhethu/ phukha/zwimela/ Zwithu
VHEGE YA 3&4	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo: mafhungo re na mbuno, atikili ya mafhungo/ muvhigo; tshibveledzwa tsha u tou vhonwa, tsumbo: phosiṱara, nḑivhadzo, khaseledzo	Khaseledzo pfufhi, tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tshati/ thebuḽu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/ girafu; manweledzo a mapa wa muhumbulo	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tshati/thebuḽu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/ girafu; khaseledzo
VHEGE YA 5&6	Tshiṱori, tshirendo	Tshiṱori, tshirendo	Tshiṱori, tshirendo
VHEGE YA 7&8	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na zwa u tou vhonwa, tsumbo: tshati/thebuḽu/ dayagiramu/zwifanyiso; ṯhaluso ya fhethu/zwimela phukha/zwithu/ maitele a zwithu	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo:maitele; khaseledzo; mutambo wa luambo; tshibveledzwa tsha mafhungo tshi bvaho kha kharikhuḽamu yoṱhe(nga u angaredza), muvhigo	Zwibveledzwa zwa mafhungo, tsumbo: maitele; ndaela; tshibveledzwa tsha mafhungo tshi bvaho kha kharikhuḽamu yoṱhe/nga u angaredza, tsumbo: muvhigo; mutambo wa luambo, manweledzo a mapa wa muhumbulo
VHEGE YA 9&10	Ḽitambwa, nyedziselo, mufhindulano, tsedzuluso	Ḽitambwa, khaseledzo, mufhindulano	Khaseledzo, ḽitambwa
Themo ya 4			
VHEGE YA 1&2	Khaseledzo, mutambo wa luambo, zwitori	Tshiṱori, mutambo wa luambo, mafhungo a ene muṋe, phazili ya izwi	Tshiṱori, vhurifhi, tsedzuluso
VHEGE YA 3&4	Tshibveledzwa tsha mafhungo, tsumbo: mafhungo re na mbuno tshi re na zwa u vhonwa, tsumbo: tshat/i thebuḽu/ dayagiramu/ zwifanyi; inthaviyu/nyambedzano pfufhi; zwbveledzwa zwa u tou vhonwa, tsumbo: tsumbo: phositara/nḑivhadzo; milaedza	Tshibveledzwa tsha mafhungo; athikili ya magazine/muvhigo wa mafhungo; tshibveledzwa tsha mbuno; phositara	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi bvaho kha kharikhuḽamu yoṱhe(nga u angaredza), tsumbo: ripoto; nyambedzano pfufhi; tshibveledzwa tsha u tou vhonwa; mutambo wa luambo; ṯhalutshedzo; phazili ya ipfi
VHEGE YA 5&6	Tshiṱori, mutambo wa luambo, dayari,	Tshiṱori, tshirendo, mafhungo a ene muṋe; tsedzuluso ya bugu	Thiṱori, tshirendo, tsedzuluso ya bugu; marifhi a vhuṋe
VHEGE YA 7&8	Khaseledzo; nyambedzano pfufhi/ nḑivhadzo; tshibveledzwa tsha mafhungo; tshibveledzwa tsha u tou vhonwa, tsumbo: phositara/ nḑivhadzo	Tshibveledzwa tsha mafhungo tshi bvaho kha khrikhuḽamu, ripoto; khaseledzo; tshibveledzwa tsha u tou vhonwa tsumbo: phositara	Tshibveledzwa tsha media tsumbo: athikili ya magazine/ muvhigo wa mafhungo; phositara; khungedzelo, khaseledzo, nyambedzanoi
VHEGE YA 9&10	**U LINGA HA SAMETHIVI**		

3.2.2 Manweledzo a tshaka dza zwibveledzwa kha vhuimo hoṱhe

Thebuḽu dzi re afho fhasi dzi ṱalusa tshaka nnzhi dza zwibveledzwa dzine vhagudi vha tea u funzwa na u ṅwala kha Gireidi ya 4-6; zwiṅwe zwibveledzwa zwi nga di shumiswa musi zwo tea. Zwiṅwe zwa zwibveledzwa izwi a zwo nga shumiswa kha thebuḽu ya pulane ya u funza. Izwi a zwi ambi uri a zwi tei u vha tshipida tsha u funza na u guda sa musi na zwone zwi tshi ḓi vha zwa ndeme.

Maanea			
Lushaka lwa tshibveledzwa	**Ndivho**	**Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa**	**Mbonalo dza luambo**
Tshibveledzwa / maanea a nganetshelo	U mvumvusa	U ḓivhadza vhaanewa/ vhabvumbedzwa na fhethuvhupo, tsumbo: *Kale–kale ho vho hu na mukegulu we a vha a tshi dzula na ṅwana wawe we a vha a tshi Livhuwani. Vho vha vhe vhashi vhukuma.* Zwiwo zwi isaho maṱhakheni, *tsumbo: Livhuwani o shumisa tshelede ye mme vha mu fha kha ṋawa dza madambi. Mme awe vho dinalea nga maanḓa.* *Thasululo na magumo, tsumbo: Livhuwani o vhuya na lupfumo lwa Madyavhathu nahone u bva afho vha tshila nga dakalo tshoṱhe*.	Tsho/o ṅwalwa e kha vhuimo ha muthu wa u thoma kana wa vhuraru. Tsho/o ṅwalwa e kha tshifhinga tsho fhelaho Zwiwo zwo ṱalutshedzwa nga u tevhekana Malungekanyi zwi sumbedzaho tshifhinga, tsumbo: nga murahu, musi A shumisa mufhindulano Luambo lwo shumiswaho u sika Tshileme tsha tshibveledzwa kha muvhali, tsumbo: maḓadzisi, maṱaluli, zwifanyiso zwa muhumbulo
Tshibveledzwa / maanea a mbuletshedzo	U ṱalusa tshithu nga nḓila i re **khagala**	U ḓivhadza: tshi/a ṋea muhumbulo nga u angaredza nga ha ṱhoho, tsumbo: *Ho vha hu na tshivhingwi tshihulu* Ṱhaluso: u ṱalusa mbonalo kana vhabvumbedzwa vha tshibveledzwa, tsumbo: tsho vha tshi na ṱhoho khulu na mulomo u dzulaho wo aṱama u tshi khou rothisa na nthe.	Tshi/a nga ṅwalwa e kha tshifhinga tsho fhelaho kana tsha zwino U sika tshifanyiso kha maipfi U shumisa maṱaluli, maḓadzisi U shumisa luambo lwo dzumbaho, tsumbo: ḽifanyisi, ḽimethafore, ḽifanyamuthu, aḽithetesheni

Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani			
Lushaka lwa tshibveledzwa	**Ndivho**	**Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa**	**Mbonalo dza luambo**
Vhurifhi ha vhuṋe **(vhukonani)**	U ḑivhadza na u khwaṱhisa vhushaka	Ḑiresi, datumu na theshano Tshivhumbeo tsha mulaedza tshi ḓo fhambana zwi tshi bva kha ndivho (tsumbo: u ḑivhadza mafhungo, u fhululedza, u khuthadza) Hu nga shumiswa lushaka lwa tshibveledzwa tshi sumbedzaho tshenzhemo ya vhuṋe (hu sedzwe afho fhasi) Phendelo	Kanzhi tshitaela a si tsha fomaḽa, fhedzi vhu nga fhambana, tsumbo: vhurifhi ha ndiliso vhu ḓo vha vha fomaḽa vhukuma Mbonalo dza luambo dzi ḓo fhambana zwi tshi bva kha ndivho ya mulaedza
Vhurifhi ha tshiofisi	Ho fhambana, tsumbo: u humbela mushumo, kana basari; u vhilaela, humbela, n.z.	Ḑiresi ya muṅwali, datumu, ḑiresi ya muṱangano, theshano Vhu nga vha na ṱhoho Tshivhumbeo tsha mulaedza tshi ḓo fhambana zwi tshi bva kha ndivho, tsumbo: vhurifhi vhu yaho kha gurannḓa Phendelo, tsaino	Kanzhi tshitaila tshi vha tsha fomaḽa U shumisa milayo ya luambo, tsumbo: Aa/Ndaa, Wavho a fulufhedzeaho Nga u angaredza – vhu tea u vha vhupfufhi nahone vhu sa monamoni
Ḽiṅwalovhuṋe	U ṋea manweledzo a vhutshilo ha muthu	Zwidodombedzwa zwa vhuṋe: dzina, datumu, mbeu, lushaka, Nomboro ya Ḽiṅwalo ḽa vhuṋe, ḑiresi ya hayani, ḑiresi ya poswo, nomboro ya luṱingo (i nga vha ya vhabebi/muunḓi), n.z. Zwine wa zwi funesa na dzangalela Refirii Dizaini na nzudzanyo ndi zwa ndeme	Ḽipfufhi – hafu ya siaṱari Ṭhoho na buḽethe Tshitaila ndi tsha fomaḽa na u livha
Dayari/ **dzhenaḽa**	U rekhoda na u vhuisa muhumbulo nga ha tshenzhemo ya vhuṋe	Kanzhi i ṅwalwa kha bugu yo khetheaho (dayari kana dzhenaḽa) Zwidzheniswa/zwiṅwalwa zwi ṅwalwa tshifhinga tshoṯhe (tsumbo: ḓuvha kana vhege iṅwe na iṅwe) Zwidzheniswa zwi na datumu Hu shumiswa lushaka lwa tshibveledzwa tsha mafhungo a iwe muṋe	Kanzhi i ṅwalwa kha tshifhinga tsho fhelaho I ṅwalwa nga tshitaila tshi si tsha fomaḽa Muṅwali u vha a tshi khou ṅwalela ene muṋe

Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani			
Lushaka lwa tshibveledzwa	**Ndivho**	**Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa**	**Mbonalo dza luambo**
E-mail / sms	U ḓivhadza na u khwaṱhisa vhushaka	Ḓiresi ya muṱanganedzi – ine kanzhi, i vha dzina ḽa muṱanganedzi na seva pointhi, khathihi na shango ḽine seva pointhi ya vha khaḽo. Tsumbo: Mudau.q@dbe.gov.za • CC: izwi zwi nga vha vhaṱanganedzi • Ṱhoho: Haya ndi manweledzo a mafhungo a e-mail. • Mulaedza • Dzina ḽa murumeli **Dzhielani nzhele:** Ḓiresi ya murumeli i sumbedza nga yone ine tshifhinga tshe e-mail ya ṱanganedzwa ngatsho. Murumeli a nga nanga u ṋea zwiṅwe zwidodombedzwa zwa vhukwamani magumoni. Izwi zwi vhidzwa u pfi tsaino.	**Vhudavhidzani vhu no nga tshipitshi**
Thambo	U ramba muṅwe kha vhuṱambo kana u ita tshiṅwe (nahone a nga tenda kana a hana)	I nga dzhia tshivhumbeo tsha vhurifhi ha vhuṋe kana ha shumiswa garaṱa ya thambo. I dzhenisa: Lushaka lwa vhuṱambo Hune ha ḓo farelwa hone Datumu na tshifhinga I nga dzhenisa na kuambarele Dzina ḽa murambwa I nga dzhenisa na PYM (phindulo ya murambwa) I nga vha na eḽemente dza u vhonwa na dza u dizaina Phindulo i nga vha kha tshivhumbeo tsha mulaedza kana luṅwalo.	I na tshitaila tsha fomaḽa kana tshi si tsha fomaḽa Nga u angaredza i nga vha pfufhi – nahone i sa monamoni I shumisa mafurase a milayo, tsumbo: Vha khou rambiwa...
U ṋea masia	U vhudza muṅwe muthu nḓila ya u ya huṅwe fhethu	• U shumisa nzudzanyo i re na ndunzhendunzhe • U livhanya na sia ḽo khetheaho • U sumbedza tshikhala tshi re tshone • U ṋea mafhungo nga ha zwiga zwa ndeme zwi re tsini nḓila	• Kanzhi hu shumiswa tshivhumbeo tsha ndaela • Hu shumiswa mafhungo mapfufhi a pfalaho

Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani			
Lushaka lwa tshibveledzwa	**Ndivho**	**Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa**	**Mbonalo dza luambo**
Maitele/Ma- **tshimbidzele (tsumbo: ndaela, masia na milayo)**	U buletshedza kana u laela u ri tshithu tshi itiswa hani nga maga a tevhekanaho	Tshipikwa: tshitatamennde tsha zwine zwa tea u swikelwa, tsumbo: Nḓila ine ra nga ita ngayo khavara ya photifoḽio Zwishumiswa zwine zwa ḓo ṱoḓea zwo ṅwalwa nga mutevhe, tsumbo: Bambiri ḽihulwane ḽa u olela khaḽo, pennde, n.z. Maga a tevhekanaho a u swikelela kha tshipikwa, tsumbo: Tsha u thoma, penndani tshivhumbeo tshidala kha bammbiri. A nga vha tshibveledzwa tsha u vhonwa tshi shuma nao. Bodo ya tshiṱori, dayagiramu, n.z.	A ṅwalwa nga nḓila ya ndaela, tsumbo: Penndani tshivhumbeo tshidala kha bammbiri... Nga nzudzanyo i re na ndunzhendunzhe, tsumbo: Tsha u thoma, … tshi tevheleho … U shumisa nomboro na zwiga zwa bulethe u sumbedza nzudzanyo U sedza kha vhurumelwa nga u tou angaredza u fhirisa u tou bula vhathu nga madzina U sumbedza zwiitisi na zwi zwi ḓisaho
Khungedzelo/ posiṱara/ **nḓivhadzo**	U kwengweledza muṅwe muthu u renga tshiṅwe tshithu kana u shumisa	I dzhia zwivhumbeo zwo fhambanaho U shumisa zwiḽogeni na ḽogo Kanzhi hu shumiswa eḽemente ya u vhonwa, u dizaina. U shumisa thekhiniki ya u kungedzela U shumisa nyolo u ita khungedzelo i kungaho maṱo na na u sa hangwisa	Luambo lwo dzumbamaho na zwishumiswa zwa vhurendi zwo shumiswa u sika zwa ndeme na u ita uri luambo lu humbulee, tsumbo: ḽimethafore, ḽifanyisi, aḽithere-sheni, ndovhololo, raimi, mutevhetsindo

Zwibveledzwa zwa Ḽitheretsha na zwa midia			
Lushaka lwa tshibvele-dzwa	**Ndivho**	**Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa**	**Mbonalo dza luambo**
Tshiṱori/ **Mafhungo a ene muṋe**	U amba nga ha tshenzhemo ya ene muṋe	U ḓivhadza: U sika fhethuvhupo kana u sumbedza nyimele, tsumbo: Ho vha hu hoḽidei dza tshikolo U anetshela nga ha tshiwo tshe tsha itea, tshifhinga tshinzhi zwi kha nzudzanyo i re na ndunzhendunzhe, tsumbo: Ndo ya hu dzulaho Tshivhidzo... Nga murahu... Zwiṅwe zwidodombedzwa nga ha tshiwo tshiṅwe na tshiṅwe, tsumbo: O mangala a tshi mmbona. U dovha u ḓivhadza: - tshitatamennde tsha u vhina mafhungo tshine tsha nga dzhenisa, tsumbo: ndi vhona u nga ndi nga fhedza tshifhinga tshinzhi na Tshivhidzo. Ro tamba.	Kanzhi i ṅwalwa i kha tshifhinga tsho fhelaho Zwo ṱalutshedzwa nga kha vhuimo ha u muthu wa thoma kana wa vhuraru. Malungekanyi zwa tshifhinga zwi a shumiswa, tsumbo Tsha u thoma, nga murahu, ha tevhela, zwenezwo nga murahu ha izwo, I anzela u sedza kha muthu muthihi kana tshigwada tsha vhashelamulenzhe I nga vha kha tshitaila tshi si tsha fomaḽa

Zwibveledzwa zwa Ḽitheretsha na zwa midia			
Lushaka lwa tshibvele-dzwa	**Ndivho**	**Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa**	**Mbonalo dza luambo**
Mufhindulano	Ndi rekhodo ya u fhiriselana mafhungo musi hu tshi khou ambiwa, zwi tshi bva kha kha kuvhonele kwa muambo.	Musi u tshi ṅwala mufhindulano u tea u; • Ṅwala madzina a vhabvumbedzwa kha tshanḓa tsha monde tsha siaṱari. •**shumisa kholoni nga murahu ha dzina ḽa mubvumbedzwa ane a khou amba**; •shumisa mutaladzi muswa u sumbedza muambi muswa muṅwe na muṅwe; •tsivhudzo kha vhabvumbedzwa (kana vhavhali) nga ha kuambele kana u ṉekedza nyito zwi tea u ṉewa zwi kha zwitangi hu sa thu ambiwa maipfi; •ṉea nyimele hu sa athu thoma u ṅwaliwa.	Musi mufhindulano u tshi katela miraḓo ya muṱa kana khonani dza tsini (tshitaila tshi si tsha fomaḽa) tshi a shumisa. Milayo i ḓivhea kha u humbela, mbudziso, nzudzanyo, tsivhudzo na u tenda i a shumiswa. Musi khaseledzo i tshi katela vhatsinda tshitaila tsha vhukwamani tshi a shumiswa. Matshimbidzele a re na vhulenda o ṱanḓavhuwesaho a engedziwa kha milayo i ḓivheswaho ya khumbelo, mbudziso, nzudzanyo, tsivhudzo na u tenda.
Riviyu/ **tsedzuluso (tsumbo: tshiṱori, bugu kana tsedzuluso ya** **fiḽimu)**	U ṅweledza, u sengulusa na u fhindula kha zwibveledzwa zwa ḽitheretsha kana mishumo yo itwaho	Nyimele: mafhungo a siangane a nga ho sa muṅwali, muoli, lushaka lwa mushumo Ṱhaluso ya tshibveledzwa: u ṱalusa zwipiḓa/eḽemente dza tshibveledzwa kana mveledziso i ngaho ya vhabvumbedzwa vhahulwane, zwiwo zwa ndeme na mbonalo dza tshitaila. Mawanwa: ṱhaṱhuvho ya mushumo nga u bvisela khagala muhumbulo kana mawanwa	I ṅwalwa i kha tshifhinga tsha zwino/ tsho fhelaho U shumisa ḓivhaipfi ya u takala u ṱhaṱhuvha tshibvedzwa, tsumbo: *u takalelea, matakadzambilu, u seisa, u takadza, u sengenedza, zwa ndeme, zwo pfumaho mafhungo, zwa maṱhakheni*
Atikili ya gurannḓa / zwiṱori zwa mafhungo a vhukuma	U ḓivhadza, u funza/ gudisa, u tsivhudza na u mvumvusa tshitshavha	• U bula mbuno nga u pfufhifhadza, hone nga nḓila yone. • U lwela u pfukisela zwa ndeme hu si na u xelelwa nga vhavhali. • U nweledza nga vhuronwane, hu si u shanda mafhungo. • U ṉea ṱhoho pfufhi i pfalaho na u engedza ṱhohwana i pfalaho. • U thoma nga mbuno dza ndemesa: ndi dza nnyi, mini, hani, lini, ngafhi, ngani, na u swika ngafhi	• Luambo lu pfadzaho nahone lu pfufhi • I ṅwalwa i kha vhuimo ha muthu wa vhuraru • I nga shumisa maambwaita kana maambwaitwa, zwi tshi bva kha he ya livhiswa hone nahone ya i a vhalea nga muvhali. • I tea u katela mafhungo o ambiwaho nga muṅwe a re kha zwiḓevhe, maambiwa, kuvhonele kwa zwithu, zwitatamennde na tsedzuluso dzi bvaho kha vha kwameaho kana vhaḓivhi/ vhomakone nga ha ṱhoho.

Zwibveledzwa zwa Ḽitheretsha na zwa midia			
Lushaka lwa tshibvele-dzwa	**Ndivho**	**Tshivhumbeo tsha tshibveledzwa**	**Mbonalo dza luambo**
Atikili ya magazini	U ḑivhadza, u funza/ gudisa, u tsivhudza na u mvumvusa tshitshavha	• Ṱhoho i tea u kunga na u takadza. • Tshitaila tshi tea u vha tsha vhuṋe, tshi ambaho thwii na muvhali. • Tshitaili tshi tea u vha tsha ṱhaluso na tsho dzumbamaho, tshi ṱutuwedzaho u shumisa muhumbulo ha muvhali. • Madzina, fhethu, tshifhinga, vhuimo, na zwiṅwe zwidodombedzwa zwo zwi tea u dzheniswa kha atikili. • Atikili i tea u karusa dzangalelo na u ita uri vhavhali vha tou fombe.	• U khoutha zwo ambiwaho nga vhathu; u khoutha ho livhaho. • Pharagirafu ndapfu • Tshibveledzwa tsha mbuletshedzo/ • ṱhaluso • I nga shumisa u ṱangana ha luambo lwa fomaḽa na lu si lwa fomaḽa hu tshi katelwa kuambele kwa ḑuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe na kuambele kwa tshiṱaraṱani. • Mbudziso dzi sa ṱoḑi phindulo. • Maipfi a nyanyuwo • U shumisa zwifanyiso zwa muhumbulo na ṱhaluso.

3.2.3 Vhulapfu ha Zwibveledzwa zwa Luambo u Engedza lwa u Thoma bveledzwa nga vhagudi)

Mishumo	GIREIDI YA 4	GIREIDI YA 5	GIREIDI YA 6
• **Maipfi**	maipfi a 30-40	maipfi a 40-50	maipfi a 50-60
• **Mafhungo**	mafhungo 4-5	mafhungo a 5-6	mafhungo a 6-8
Zwibveledzwa zwa vhusiki zwa oraḽa, tsumbo: u anetshela mafhungo, u dovha u anetshela kana u anetshela zwiṱori, khaseledzo pfufhi	1 minethe	1 minethe	1-2 minethe
Tshibveledzwa tsha vhusiki tsho tou ṅwalwaho na tsha mafhungo, tsumbo: mafhuno a ene muṋe , zwiṱori, mivhigo	maipfi a siho fhasi ha 50 pharagirafu 1 u ya kha2	maipfi a siho fhasi ha 100 pharagirafu 2-4	maipfi a 150 pharagirafu 3-5
Zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwilapfu tsumbo: vhurifhi	Mutumbu fhedzi, maipfi a 40 -60	maipfi a 60 -80	maipfi a 80-100
Zwibveledzwa zwipfufhi, tsumbo: • **Milaedza, notsi** • **U ṅwala kha dayari, ṱhaluso, n.z.**	maipfi a 20-30 maipfi a 30-40	maipfi a 30-40 maipfi a 40-50	maipfi a 40-60 maipfi a 50-60
Manweledzo	Maipfi a 30-40 u bva kha 100	maipfi a 40-50 u bva kha 120	maipfi a 60 -70 u bva kha 180

3.2.4 Vhulapfu ha zwibveledzwa zwa Luambo lwa Engedza lwa u Thoma (u itela uri vhagudi vha zwi bveledze)

Mushumo	Gireidi ya 4	Gireidi ya 5	Gireidi ya 6
Zwibveledzwa zwa tholokanyoṋḓivho ya u thetshelesa zwilapfu, tsumbo: zwiṱori, inthaviyu, matambwa, mivhigo ya mafhungo	100-150/u swika kha minethe 5	100-200/u swika kha minethe 5	150-250/u swika kha minethe 5
Zwibveledzwa zwa tholokanyoṋḓivho ya u thetshelesa zwipfufhi, tsumbo: nḓivhadzo, zwibveledzwa zwa mafhungo, ndaela, masia	Maipfi a 40-60/ minethe 1-2	Maipfi a 50-70/ minethe 1-2	Maipfi a 60-80/ minethe 1-2
Tholokanyoṋḓivho ya u vhala/zwibveledzwa zwa u vhala wo tou fombe	Maipfi a 100-150	Maipfi a 150-200	Maipfi a 200-250

Vhulapfu ha zwibveledzwa zwa nyengedzo ya u vhala a ho ngo randelwa sa izwi hu tshi bva kha lushaka lwa tshibveledzwa, u koṋḓa ha luambo na vhuimo ha u vhala ha mugudi.

3.2.5 Ḓivhaipfi i no tea u swikelelwa nga vhagudi vha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma

	Themo	1	2	3	4
Ḓivhaipfi	Gireidi ya 4	1600–2000	1700–2500	1850–3000	2000-3500
Maipfi a ambiwaho o ḓoweleaho	Gireidi ya 5	2200-2750	2400–4000	2700–4250	3000-4500
	Gireidi ya 6	3250–4750	3500–5000	3700–5250	4000-5500
Ḓivhaipfi ya u vhala (maipfi maswa)	Gireidi ya 4	750-1700 (75–250)	800-1900 (75–250)	900-2200 (75–250)	1000-2500 (75–250)
	Gireidi ya 5	1250–2700	1500–3000	1750–3300	2000-3500
	Gireidi ya 6	2200–3800	2400–4200	2700–4600	3000–5000

3.3 PULANE YA U FUNZA

Pulane ya u funza u sumbedza gumoṱuku ḽa magudiswa ane a ḓo gudisiwa nga themo. Mutevhe wa magudiswa o dodombedzwaho nga mumono wa vhege mbili a si wo randelwaho hafhu tshifhinga tsho ṋeiwaho ndi nyanganyelo ya tsumbedzo ya uri zwi nga dzhia tshifhinga tshingafhani u fhedza magudiswa. Mugudisi u tea u dzudzanya pulane dza ngudo dzawe hu tshi shumiswa zwishumiswa kana zwiko zwo teaho na bugupfarwa dza u gudisa magudiswa kha sekele ya vhege mbili hu tshi shumiswa thevhekano yo teaho na u sielisana. Magudiswa o ṋeiwaho kha sekele ya vhege mbili ndi tshibveledzwa/nyito ya ndeme hu na zwikili zwihulwane na zwiṱirathedzhi zwine vhagudi vha ṱoḓou u zwi bveledza zwo tevhekanywa afha fhasi.

3.3.1 Zwibveledzwa zwi ṱumekana hani kha sekele ya vhege mbili

Zwibveledzwa zwo fhambanaho zwo shumiswa sa muteo kha u ola sekele ya u gudisa ya vhege mbili. Zwo nangwa ho sedzwa uri zwi ṱumana hani kha u vhumba yuniti ya muṱanganelano, sa tsumbo: vhagudi vha ḓo thetshelesa tshiṱori na u konou tshi vhala. Vha ḓo humbelwa u ṅwala ṱhalutshedzo pfufhi ya orala nga ha fhethu kana muthu (zwine zwa ḓo ṱumekanya tshiṱori) kana u ṅwala mafhungo nga muanewa kha tshiṱori. U nanga muhumbulo muhulwane kha sekele ya vhege mbili iṅwe na iṅwe dzine dza ḓo konisa u ṱumekanya nyito zwavhuḓi. Ndivho ya u shumisa mihumbulo mihulwane ndi u ita uri zwi konadzee u konou dzulela u vusuludzwa ḓivhaipfi na zwivhumbeo zwa luambo kha nyimele i pfalaho.

3.3.2 Tshibveledzwa/nyito dzo tevhekanywa hani kha sekele ya vhege mbili

Tshibveledzwa a tshi tei u tou funzwa nga nḓila nkene. Kha nzulele nnzhi, hu tea u vha na tshibveledzwa/nyito ya u thetshelesa na u amba, u lugisela nyito ya u vhala kana u ṅwala. Tshiṅwe tshifhinga, nyito ya u thetshelesa na u amba i tea u bviswa kha tshibveledzwa tsha u vhala. Vhagudi vha tea u shumana na tshaka dza zwibveledzwa zwo fhambanaho nga nḓila ya orala na kha u vhala musi vha sa athu humbelwa u ṅwala itshi tshibveledzwa. Kha nzulele nnzhi, tshibveledzwa tshi tea u thetsheleswa, tsumbo: tshiṱori kana muvhigo wa mafhungo u ḓo vha wo vha wa vhuimo ha nṱha u fhira une vhagudi vha ḓo u vhala. Izwi ndi ngauri zwikili zwa u thetshelesa zwo bveledzwa u fhira zwikili zwavho zwa u vhala.

3.3.3 Lushaka lwa tshibveledzwa tsho randelwaho na u themendelwa

Hu na lushaka lwa zwibveledzwa lwo randelwaho lune lwa ḓo funzwa kha sekele ya vhege mbili dziṅwe na dziṅwe. Izwi zwo sumbedziwa kha pulane ya u funza na uri zwi tea u vha hone kha bugupfarwa yo randelwaho. Kha nzulele nnzhi, a hu tou vha na lushaka lwa tshiṱori tsho randelwaho. Hu nga nangiwa u bva kha zwiṱori zwo fhambanaho zwa maḓuvha ano, zwiṱori zwa u humbulela (tsumbo: madalo a u sedzulusa, fikishini ya saintsi) zwiṱori zwa ḓivhazwakale (tsumbo: bayogirafi) na zwiṱori zwa sialala (tsumbo: ngano dza vhubvo, na ngano dza phukha) zwine zwa vha hone. Zwi a fanavho na kha tshirendo na matambwa.

Hu na tshipiḓa tshi no pfi “U vhuisa muhumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṱhe kana u vhala nga vhavhili-vhavhili.” Izwi zwi ḓo vha zwibveledzwa zwo nangiwaho u bva kha bugu ya u vhala/bugu dza u vhala/dziṅwe bugu na dzine dza ḓo tikedza tshibveledzwa tsho vhalwaho kha tshipiḓa tsho randelwaho. Dzi nga konou vha lushaka lwa tshibveledzwa tshithihi (u khwaṱhisedza u pfesesa tshivhumbeo tsha tshibveledzwa) kana lushaka lwa tshibveledzwa lwo fhambanaho (u ṱuṱula ḽiṅwe dzangalelo na u engedza vhuhulu ha vhukoni ha u vhala). Kha nyimele dzoṱhe, u vhala uhu ho engedzedzwaho hu tea u vha na vhushaka na ṱhoho dza mafhungo na mihumbulo mihulwane yo nangiwaho kha tshibveledzwa tsho randelwaho kha sekele ya vhege mbili. Izwi ndi zwa ndeme sa izwo zwi tshi ṱanganya nḓivho ya mugudi ya Luambo lwa u Engedza lwa u Thomana u pfesesa ḓivhaipfi na khontseputi dzi re na vhushaka na ṱhoho dza mafhungo.

3.3.4 Tshivhalo tsha zwibveledzwa zwa ndeme kha sekele ya vhege mbili

Mathomoni a ṅwaha, hu dzulela u vha na lushaka luthihi lwa tshibveledzwa kana nyito nga sekele ya vhege mbili. Nga murahu, hu ḓo vha na mbili na tshiṅwe tshifhinga tshaka tharu dza zwibveledzwa kana nyito nga sekele ya vhege mbili. Gudisani lushaka ulu lwa zwibveledzwa na nyito i re na vhushaka ni tshi elelwa uri vhagudi vha ḓo anzela u ḓivha izwi vhukati ha ṅwaha.

3.3.5 Nḓila ine Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwa shumiwa ngayo

Magudiswa kha tshipiḓa tsha “Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo” a bva kha tshaka dza zwibveledzwa zwo randelwaho fhasi ha ṱhoho: U thetshelesa na U amba, U vhala na U ṱalela, na U ṅwala na U ṋekedza, na uri zwi ḓo dzhielwa nzhele musi hu tshi ḓo shumiwa na zwibveledzwa na nga zwifhinga zwo avhelwaho kha U thetshelesa na U amba, U vhala na U ṱalela, U ṅwala na U ṋekedza. Sa, tsumbo: arali hu tshi khou itwa tshiṱori, vhagudi vha ḓo shumisa tshifhinga tsho fhelaho na u vhala tshibveledzwa hu tshi shumiswa ḽikhathi iḽi. Fhedzi-ha, ndi zwa ndeme uri nyito dzi bveledzwe dzo livha kha zwivhumbeo zwa luambo, na nyimele. U nanga zwiteṅwa u bva kha khethekanyo ya “Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo” u itela u funza vhagudi luambo lune lwa bvelela nga lwone lune kha lushaka lwa tshibveledzwa tsho sedzwaho khatsho nahone kha nzudzanyo ine ya tikedza maitele ane a itea nga one ane nahone a tshi lunzhedzana kha u funza luambo. A si zwiteṅwa zwoṯhe zwi no tea u funzwa kha sekele yo ṋewaho; hone kha hu itwe uri zwiteṅwa zwoṯhe zwi re kha mutevhe wa nyangaredzo zwi funzwe mafheloni a ṅwaha.

U vhumba nyito dzine dza pfala kha vhagudi nahone dza elana na zwibveledzwa zwine vha khou guda kha sekele ya vhege mbili. Nyito nnzhi ya lushaka ulu i tea u itwa musi vhagudi vha tshi bvela phanḓa u bva kha Gireidi ya 4 u swika kha ya 6. U nanga milayo nga vhuronwane ine ya tea u ṱalutshedzwa vhagudi na u sa zwi itesa. Vhagudi vha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma vha guda luambo nga u ḓiwana vhe hune lwa ambiwa hone tshifhinga tshoṯhe na nga u tou lu shumisa. U ita nḓowenḓowe kha Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi ḓo khwinisa zwikili izwi. U funza hu tea u vanganya zwoṯhe zwikili na zwivhumbeo zwa luambo sa izwi zwi na vhushaka. Izwi zwoṯhe zwi tea u funzwa zwi kha nyimele. Kha hu dzhielwe nzhele-ha uri hu na tshifhinga tsho khetheaho tsho avhelwaho u funza Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo.

3.4 MAGUDISWA NA PULANE YA U FUNZA YA TSHIVENḒA LUAMBO LWA U

GIREIDI YA 4

THEMO YA 1 GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)**	**U VHALA NA U ṰALELA**	**U ḓWALA NA U ṄEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori** U nanga zwiṱori zwa fikishini dza musalauno/nganetshelo ya vhuṋe/ zwiṱori zwa sialala/ zwiṱori/zwiṱori zwa vhutshilo ha vhukuma Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso dzi sa konḓi • U dovha u anetshela tshiṱori nga nḓila ine ha vha na thevhekano • U amba kana u bula vhabvumbedzwa nga nḓila yone • U amba vhuḓipfi nga ha tshiṱori **U ṋea nganetshelo i sa konḓi ya vhuṋe** • U nanga u ya nga tshenzhemo ya ene muṋe • U nanga ṱhoho dzo teaho • U sa bva nnḓa ha ṱhoho • U amba zwiwo nga nḓila ine ha vha na thevhekano **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** (U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ya ḓuvha na ḓuvha) • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • Ufhindula kha ndaela nga muvhili • U tamba mitambo ya luambo i sa konḓi	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha zwibveledzwa • U ṱalutshedza muṱoḓo wa tshiṱori na u topola muaṋewa dendele • U dovha u anetshela tshiṱori nga nḓila ine ha vha na thevhekano • U amba vhuḓipfi nga ha tshiṱori **U ita nyito dza kupfesesele a tshi shumisa tshibveledzwa (orala na u ṅwala)** • U ita nyambedzano nga ha ḓivhaipfi yo vhalwaho kha tshibveledzwa • U peleṱa maipfi a fumi a bvaho kha tshibveledzwa • U shumisa ṱhalusaipfi u ita ndovhololo ya thevhekano ya aḽifabete **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori kana mihumbulo mihulwane	**U ḓwala nga ha tshiṱori** • U ḓwala mafhungo nga ha tshiṱori (tsumbo) manweledzo kana mafhedziselo • U ḓwala mafhungo u itela u bvisela khagala kuvhonele kwa zwithu kana vhuḓipfi nga ha tshiṱori. • U shumisa ndongazwiga nga nḓila yone **U ḓwala nganetshelo ya vhuṋe hu tshi shumiswa muhangarambo**, (tsumbo: mulovha Nṋe ndo .....nda konou Nṋe nda.....) U bva kha bugupfarwa kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Ushumisa fureme u nanga u ya nga tshenzhemo ya ene muṋe • U nanga ṱhoho yo teaho • U sa bva nnḓa ha ṱhoho • U amba zwiwo nga nḓila ine ha vha na thevhekano **U sika ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ḽebuḽa masiaṱari nga u shumisa maḽeḓere a aḽifabethe • U dzhenisa maipfi 5 na ṱhalutshedzo dzao (nyolo/mafhungo hu tshi shumiswa ipfi/ ṱhalutshedzo ya ipfi)	**Mupeleṱo na ndongazwiga** • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho nga nḓila yone, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṋe • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba zwone **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa vhuthihi na vhunzhi (tsumbo: • muthu - vhathu) • U pfesesa na u shumisa madzina a zwi sa vhalei (tsumbo: mugayo) • U thoma u shumisa zwiṱalusi zwi ngaho sa thihi, mbili, n.z. na tsha uthoma, tsha vhuvhili, tsha magumo. • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsho fhelaho • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsho fhelaho **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Pfanywa (maipfi a no amba zwi no fana (tsumbo: lala/eḓela)

THEMO YA 1 GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)**	**U VHALA NA U ṰALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U thetshelesa tshibveledzwa tsha mafhungo tsumbo: mafhungo a mbuno/muvhigo wa mafhungo u sa konḓi** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso • U ṱalutshedza zwiwo • U kovhekana mihumbulo na kuvhonele kwa zwithu **U ṋea mafhungo a mbuno dza zwiwo zwa mafhungo zwo ḓisendeka nga tshenzhemo ya ene muṋe** • U amba nga ha zwiwo hu tshi shumiswa mafhungo mararu • U nanga magudiswa o teaho • U amba nga ha zwiwo zwi kha mutevhe wo u re wone **U thetshelesa na u fhindula masia a sa konḓi nga u tou amba** • U kona u tevhela masia • U sumbedza u pfesesa ḓivhaipfi i elanaho na masia tsumbo: tsha monde, tsha uḽa, nṱha, fhasi **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** (U nanga tshithihi tsha u ita ngatsho nḓowenḓowe ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe) • U ita raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U fhindula ndaela nga ene muṋe • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo tsumbo: mafhungo a mbuno/ muvhigo wa mafhungo** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele u itela u wana ṱhalutshedzo • U ita nyambedzano nga ha dzina ḽa bugu na ṱhoho dza mafhungo/ṱhoho na ṱhohwana **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** • U fhindula mbudziso dza muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ṋea ṱhalutshedzo ya maipfi a so ngo ḓoweleaho **U vhala mapa u sa konḓi** • U topola fhethu kha mapa • U tevhela nḓila kha mapa • U ṱalutshedza nḓila kha mapa hu tshi shumiswa ḓivhaipfi i elanaho na u bula masia **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori kana u ṱalutshedza muhumbulo muhulwane	**U ṅwala mafhungo a mbuno/u ṅwala nga ha mafhungo a zwiwo o ḓisendeka nga tshenzhemo ya ene muṋe** • U ṅwala mafhungo nga ha tshiwo hu tshi shumiswa fureme • U nanga magudiswa o teaho • U ṅwala dzina ḽa bugu • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa girama, mupeleṱo na ndongazwiga zwo teaho • U khakhulula mupeleṱo hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi **U ḽebuḽa mapa u sa konḓi** • U ṅwala madzina a fhethu na dzinwe mbonalo dza mapa **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u itela u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**Mupeleṱo na ndongazwiga** • U fhaṱa nḓivho ya maipfi ane a bvelela tshifhinga tshoṱhe kha fhungo na ane a shumiswa tshifhinga tshoṱhe • Maipfi ane a thoma nga mubvumo b, ha tevhela v kana w: u bulwaho sa bvula, bwela **U shuma na maipfi na mafhungo** • U fhaṱa nḓivho ya u kushumisele kwa maṱaluli, phanḓa ha madzina, tsumbo: ṱhukhu mmbwa • U pfesesa na u shumisa maiti u itela u ṱalusa nyito • U fhaṱa kha u pfesesa na shumisa tshifhinga tsho fhelaho • U fhaṱa kha u pfesesa na shumisa tshifhinga tsha zwino tsha *ḓo* • U thoma na u shumisa malungekanyi u itela sumbedza phambano *(fhedzi),* tshiitisi (*ngauri)* na ndivho ya (*u itela uri)* **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Mafhambanyi (maipfi ane a amba zwi sa fani (tsumbo: nṱha/fhasi) • Pfufhifhadzo dzi ngaho sa akhironimi, tsumbo: AIDS

THEMO YA 1 GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)**	**U VHALA NA U ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5- 6	**U thetshelesa tshiṱori** U nanga zwiṱori zwa musalauno zwa fikishini/mvelelo/nganetshelo ya vhuṋe/ zwiṱori zwa vhutshilo vhukuma Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U humbulela zwine zwa nga itea • U fhindula mbudziso dzi sa konḓi **U dovha u anetshela tshiṱori nga thevhekano yone** • U amba kana u bula vhabvumbedzwa nga nḓila yone • U amba vhuḓipfi nga ha tshiṱori **U ṱalusa muthu/vhabvumbedzwa zwi tshi bva kha tshiṱori** Uṱalutshedza zwine vhathu vha vhonalisa zwone • U shumisa maipfi maswa e vha guda kha tshiṱori • U shumisa maṱaluli **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** (U nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho nḓowenḓowe ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe) • U tamba raimi, tshirendo, luimbo lu sa konḓi • U fhindula ndaela nga ene muṋe • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi	**U vhala tshiṱori u bva kha** bugupfarwa kana bugu ya u vhala kana Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U ṱalutshedza muṱoḓo wa tshiṱori na u topola vhabvumbedzwa vhahulwane • U dovha u anetshela tshiṱori nga nḓila ine ha vha na thevhekano • U amba vhuḓipfi nga ha tshiṱori • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** • U ita nyambedzano ya ḓivhaipfi ntswa i tshi bva kha tshiṱori, tshibveledzwa) tsho vhalwaho **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone wa maipfi nga vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori kana mihumbulo mihulwane	**U ṅwala nga ha tshiṱori** • U ṅwala mafhungo nga ha tshiṱori manweledzo kana mafhedziselo U ṅwala mafhungo awe ene muṋe u bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwa zwithu kana vhuḓipfi hawe nga ha tshiṱori • U shumisa ndongazwiga nga nḓila yone **U ṅwala ṱhaluso dza vhathu/** **vhabvumbedzwa zwi tshi bva kha tshiṱori hu tshi shumiswa fureme** • U ṅwala mafhungo • U shumisa maipfi maswa e vha guda kha tshiṱori • U shumisa maṱaluli • U khakhulula mupeleṱo hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo uri u itela u pfa zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • U fhandekanya maipfi malapfu uri a vhe mapfufhi sa mu-hu-mbu-lo, shu-mi-sa • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **k**, ha tevhela **e** kana **u**: u shumisa **k** u peleṱa ipfi • U pfufhifhadza maipfi sa thelevishini/ TV **U shuma na mafhungo** • U shumisa pfano dza ṋefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṋefhungo kana tshiitwa sa Hu na bugu nṱhihi/ Hu na bugu mbili • U shumisa maiti o ḓoweleaho sa Ndi ambara zwienda, Ndo ambara zwienda • U shumisa maḓadzisi o ḓoweleaho (sa: Ha dali na khathihi) • U shumisa mabulafhethu ane a sumba vhuimo (nṱha, fhasi) • U shumisa maṱanganyi u sumbedza u ṱanganya na mutevhe (zwino, phanḓa ha) Ḓivhaipfi kha nyimele • Mafhungo mbumbano, sa, ndi khou ḽa vhuswa ngauri ndi na nḓala

THEMO YA 1 GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)**	**U VHALA NA U ṬALELA**	**U ḼWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U thetshelesa na u tevhedzela ndaela,** tsumbo: resiphi/ndaela dza u ita kana u ita zwiḼwe. Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso • U vhudzisa mbudziso u itela u wana mafhungo • U thetshelesa na u fhindula nga nḓila yo teaho • U ṱalutshedza zwine zwa tea u itiwa **U ṇea ndaela dzi sa konḓi** • U shumisa zwidodombedzwa nga nḓila yone • U shumisa mutevhe wone • U shumisa ndaela dzi kha tshivhumbeo tsha ḽiiti **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho nḓowenḓowe ḓuvha ḽiḼwe na ḽiḼwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo lu sa konḓi • U fhindula ndaela nga ene muṋe • U tamba mutambo wa luambo	**U vhala tshibveledzwa tsha u tevhela maga sa, resiphi/ndaela dza u ita kana u ita zwiḼwe.** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, u lavhelesa kha zwifanyiso zwavhuḓi, u shumisa ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U ṱalutshedza zwine zwa tea u itiwa • U ita nyambedzano ya zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ita nyambedzano ya ndaela dza mitevhe • U tevhedza ndaela **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone wa maipfi nga vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza bugu dze dza vhaliwa	**U ḼWALA ndaela dzi sa konḓi hu tshi shumiswa fureme** • U nombora ndaela • U shumisa zwidodombedzwa zwauri nga nḓila yone. • U shumisa thevhekano yone • U ḼWALA ndaela hu tshi shumiswa fureme • U shumisa maiti nga nḓila yone • U khakhulula mupeleṱo hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi **U ḼWALA mutevhe u re na ṱhoho** • U ḼWALA wa zwithu • U shumisa tshivhumbeo tshone • U ṇea mutevhe ṱhoho • U shumisa vhuthihi na vhunzhi zwavhuḓi **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini	**U shuma na maipfi** • U fhandekanya maipfi malapfu uri a vhe mapfufhi sa mu-hu-mbu-lo, shu-mi-sa • Maipfi ane a thoma nga mubvumo k, ha tevhela e kana u: u shumisa k u peleṱa ipfi • U pfufhifhadza maipfi sa thelevishini/ TV **U shuma na mafhungo** • U shumisa pfano dza ṇefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṇefhungo kana tshiitwa sa Hu na bugu nṱhihi/ Hu na bugu mbili • U shumisa maiti o ḓoweleaho sa Ndi ambara zwienda, Ndo ambara zwienda • U shumisa maḓadzisi o ḓoweleaho (sa: Ha dali na khathihi) • U shumisa mabulafhethu ane a sumba vhuimo (nṱha, fhasi) • U shumisa maṱanganyi u sumbedza u ṱanganya na mutevhe (zwino, phanḓa ha) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Mafhungo mbumbano sa mudavhini

THEMO YA 1 GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)**	**U VHALA NA U ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 9-10	**U thetshelesa luimbo/tshirendo tshi sa konḓi** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) U elelwa muhumbulo muhulwane • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṋe • U topola pfanapheledzo na mutevhetsindo • U topola maipfi a thomaho nga mubvumo u fanaho • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori. • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori • U imba luimbo/mitaladzi yo nangwaho **U tamba mutambo wa luambo u konḓaho** • U tevhele ndaela zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U sielisana, ṋea vhaṅwe tshifhinga tsha u amba **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho nḓowenḓowe ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U fhindula nga ene muṋe muthu kha ndaela • U tamba mutambo wa luambo lu sa konḓi	**U vhala zwirendo zwi sa konḓi** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, lavhelesa zwifanyiso zwavhuḓi na kha ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U topola mutevhetsindo na pfanapheleledzo • U khethekanya ipfi u ya nga madungo • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori **U vhala na u tandulula phazili ya maipfi** • U peleṱa maipfi nga nḓila yone • U sumbedza u pfesesa ṱhalutshedzo dza maipfi **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hune ha vha na kubulele kwone, mutevhetsindo na u bvisela vhuḓipfi khagala nga nḓila yone **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela vhuḓipfi khagala nga ha tshiṱori tsho vhalwaho	**U ṅwala mafhungo a no raima a tshirendo tshi sa konḓi tshi re na fureme** • U ṅwala mafhungo mavhili a vhulapfu vhu eḓanaho na pfanapheleledzo dza u fana • U shumisa mutevhetsindo na pfanapheledzo dzo teaho • U shumisa nḓivho ya mibvumo u bveledza mutevhetsindo **U ita nḓowenḓowe ya u ṅwala** • U ṅwala maipfi ane a thoma nga mibvumo i no fana sa: Ofhani, Ovhani…. **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza u ri ipfi ḽi amba mini	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṋe • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba zwone • Maipfi ane a thoma nga mubvumo m ha tevhela v kana w: u shumisa m u peleṱa sa mvula, mwemwela • U pfufhifhadza (sa: RSA) **U shuma na mafhungo** • U shumisa malaeli • U pfesesa na u shumisa tshivhumbeo tsha khanedza • U shumisa maambiwa. • U shumisa tshifhinga tsha zwino ḽi bvelaho phanḓa (sa Ndo no fhedza) • U thoma u shumisa “o tea”, ”a nga” u sumbedza zwo teaho u itwa • U shumisa “ḓo” u sumba uri zwi ḓo itea (sa: Hu ḓo vha na mvula) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi nga eṱhe

THEMO YA 1 GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)**	**U VHALA NA U ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
				U shuma na maipfi • Maipfi ane a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema tsumbo: khavara na siaṱari a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema dza bugu • Homonimi (ipfi ḽi fanaho mubvumo na tshivhumbeo na ḽiṅwe hone ḽi tshi amba zwi sa faniho (sa: o “fula” ḽinngo na ḽiṱo ḽawe ḽi khou “fula”) • U ṱuma thangi kana mitshila kha mudzi wa ipfi **U shuma na mafhungo** • U shumisa tsivhudziso • U shumisa tshigarukela • U shumisa zwiḓevhe kha zwo ambiwaho • U shumisa tshivhumbeo tsha maiti • Ḽikhathi ḽa tshifhinga tshi bvelaho phanḓa (sa: “U khou vhala”) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana mugudi nga eṱhe

THEMO YA 2 - GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṅWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori** U nanga zwiṱori zwa fikishini dza musalauno/ nganetshelo ya vhuṋe/ zwiṱori zwa sialala/ zwiṱori/ zwiṱori zwa vhutshilo vhukuma Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U humbulela zwine zwa nga itea • U fhindula mbudziso dzi sa konḓi • U amba madzina a vhabvumbedzwa nga nḓila yone • U kona u topola vhabvumbedzwa zwi tshi bva kha ṯhalutshedzo ya orala • U ṉea vhuḓipfi nga ha tshiṱori **U ṉea nganea ya vhuṋe** • U nanga u ya nga tshenzhemo ene muṋe • U nanga ṯhoho yo teaho • U sa bva nnḓa ha ṯhoho • U amba zwiwo nga nḓila ine ha vha na thevhekano **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho nḓowenḓowe ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda, tshirendo, raimi na luimbo zwi sa konḓi • U fhindula ndaela nga ene muṋe • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṯhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u bvumba, u ita khumbulelwa na u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U vhudzisa na u fhindula mbudziso nga ha tshiṱori • U topola puloto, fhethuvhupo na vhabvumbedzwa (vhaanewa) • U ṯalutshedza mihumbulo nga ha kuvhonele kwa zwithu kha tshibveledzwa **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** • U ita nyambedzano nga ḓivhaipfi ntswa u bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U shumisa ṯhalusamaipfi **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṯha nga mubulo wo teaho, vhuḓinyanyuli na thempho **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṯhe/vhavhili-vhavhili** • U kovhekana mihumbulo nga ha kuvhonele kwa zwithu	**U ṅwala mulaedza** • U nanga magudiswa o teaho • U shumisa fomete yo teaho • U fhedzisela nga dzina ḽawe **U ṅwala nga ha nganetshelo vhukuma** hu tshi shumiswa fureme, (sa, mulovha ndo .....nda .....) U bva kha bugupfarwa kana Faela ya zwishumiswa zwa mudededzi • U shumisa fureme • U nanga u ya nga tshenzhemo ya ene muṋe • U nanga ṯhoho yo teaho • U sa bva nnḓa ha ṯhoho • U amba zwiwo nga nḓila ine ha vha na thevhekano • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṯhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • U shumisa nḓivho ya mutevhe wa aḽifabethe na ipfi ḽa u thoma uri a kone u wana ipfi kha ṯhalusamaipfi • U shumisa thangi u itela u vhumba vhuthihi na vhunzhi ha ipfi (sa: mu-mi; mu-vha;tshi- zwi) • U shumisa thangi kha u vhumba vhuthihi na vhunzhi • U shumisa zwiduna na zwisadzi (sa: phambo/mukukulume) **U shuma na mafhungo** • U fhaṱa na u shumisa madzina vhukuma (sa: Ḽeḓere danzi) • U shumisa maṱaluli o fhambanaho ine ya tshimbilelana na miṅwaha • U shumisa maṱaluli o fhambanaho ane a tshimbilelana na mutsho (thempheretsha) • U thoma u shumisa tshivhumbeo tsha maiti sa: kunda, kundwa • U fhaṱa nḓivho na u shumisa ḽikhathi ḽa ḓo • U shumisa pfano dza ṉefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṉefhungo kana tshiitwa (sa: Hu na bugu nṯhihi/ Hu na bugu mbili) • U sengulusa maipfi a sa konḓi e kha Ḽiiti, tshiitwa (sa: Malindi/o vhala/ bugu yawe **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṯanganela kana a mugudi nga eṯhe

THEMO YA 2 - GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U thetshelesa tshibveledzwa tsha mafhungo sa,** muvhigo wa mutsho kana ṱhalutshedzo ya fhethu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U topola zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ṱalutshedzela mafhungo • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṇe **U thetshelesa na u fhindula masia a sa konḓi nga u tou amba** • U kona u tevhela masia • U sumbedza u pfesesa ḓivhaipfi i elanaho na masia **U thetshelesa ṱhaluso na ṱhalutshedzo ya tshithu** • U kona u topola tshithu tsho ṱaluswaho zwavhuḓi • U shumisa maipfi ane a ṱalusa tshithu • U shumisa maṅwe maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa/ tshiṱori • U shumisa maṱaluli U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba U nanga tshithihi tshine wa nga ita ngatsho nḓowenḓowe ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U fhindula ndaela nga ene muṇe • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi	**U vhala zwibveledzwa zwa** mafhungo kha tshati/ Thebuḽu/ dayagiramu/ mimapa/ mapa wa muhumbulo/ zwifanyiso Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u tshimbidza maṱo kha tshibveledzwa • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa • U ṱalutshedzela mafhungo e kha zwifanyiso **U vhala zwifanyiso sa, phosiṱara ya u kunguwedza vhuṱambo** • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ṱalutshedzela mafhungo • U ita nyambedzano nga nḓivho ya tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha luambo lwo shumiswaho • U topola na u ita nyambedzano nga ha zwialuli zwa u ola sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khanḓiso (fonto) **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza bugu/tshibveledzwa zwo vhalwaho	**U ita manweledzo a mafhungo a tshibveledzwa hu na u thuswa** • U ḓadzisa maipfi o ṱahelaho kha manweledzo o ṅwalwaho kana a re kha tshati/ Thebuḽu/ mapa wa muhumbulo • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa maṅwe maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa/tshiṱori U ola zwifanyiso, phosiṱara ya u kunguwedza vhuṱambo • U nanga mafhungo o teaho • U shumisa fomete yo teaho • U shumisa zwiṱaluli zwa u ola sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khanḓiso(fonto) **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṇe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba nga ha mini	**U shuma na maipfi** • U shumisa thangi u vhumba vhuthihi na vhunzhi ha ipfi (sa: mu-mi; mu-vha; tshi- zwi) • Maipfi a re na mibvumo ya pfalandoṱhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. kheke **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa masumbavhuṇe (sa: Ndi yanga) • U dovholola madzina zwao • U thoma u pfesesa madzina zwao (sa: Ndi funa khovhe) • Maipfi a no shuma oṱhe (khoḽokhesheni) tsumbo. Khwanḓa na Mulomo, • Ḽikhathi ḽa ndi u ṱalutshedza tshitatemennde (sa: Ḓuvha ḽi kovhela vhukovhela) • Ḽikhathi ḽa ḓo (sa: Ndi ḓo mu vhona, Ndi kha ḓi ḓo mu vhona matshelo) • U bveledza nḓivho na kushumisele kwa maṱanganyi a sumbaho u ḓadzisa, mutevhe na u vhambedza • U kona u topola na u shumisa zwo ambiwaho **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana mugudi e eṭhe • Mafhambanyi (maipfi a no amba zwi no fana (sa: lala/eḓela)

THEMO YA 2 - GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U thetshelesa na u tevhedzela ndaela sa,** tsumbo resipi/ndaela dza u ita tshithu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwa tshibveledzwa • U vhudzisa mbudziso u itela u wana mafhungo • U thetshelesa na u fhindula nga nḓila yo teaho **U ṉea ndaela** (dzi si nga fhasi ha maga mavhili) • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa maipfi nga nḓila yone • U ṉea ndaela nga mutevhe wone **U khethekanya zwithu** • U khethekanya zwithu u ya nga zwigwada ho sedzwa khritheria • U ṱalutshedza uri ndi ngani zwithu zwi na vhushaka **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U fhindula ndaela nga ene muṉe • U ṉea na u tevhedza ndaela na masia	**U vhala tshibveledzwa tsha u tevhela maga** sa resipi/ndaela dza u ita tshithu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, ludungela lwa nyimele ya tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela **U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwifanyiso** sa, dayagiramu/ nyolo/ thebuḽu/ tshati/ mapa wa muhumbulo/ zwifanyiso • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso; u sedzulusa tshibveledzwa lwa u thoma sa, u ṱola dziṱhoho • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṱalutshedza mihumbulo mihulwane • U ṱalutshedzela mafhungo kha zwifanyiso **U ita nyito ya tholokanyonḓivho kha mafhungo a tshibveledzwa)** **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza na vhutshilo hawe ene muṉe	**U ṅwala nga ha maga ane a tea u tevhelwa hu na u thusedzela** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ḓadza zwidodombedzwa kha muhangarambo (fureme) • U shumisa zwidodombedzwa zwo khetheaho • U sa bva nnḓa ha ṱhoho • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo na ndongazwiga • U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṉe **U ḽebuḽa na/kana u fhedzisa zwifanyiso** tsumbo dayagiramu/ u ola/ Thebuḽu/ tshati/ mapa wa muhumbulo • U thetshelesa mafhungo a anetshelwaho (orala) • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U ṅwala ḽebuḽu fhethu ho teaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṉe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • Maipfi a re na mibvumo ya pfalandoṱhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. kheke U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṉe • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba • U fhaṱa nḓivho ya maipfi ane a a ḓivha nga u a vhona na ane a shumiswa tshifhinga tshoṱhe **U shuma na mafhungo** • U shumisa tshivhumbeo tsha ḽiiti ḽilaeli (sa: ima) • U shumisa tshifhinga tsha zwino u ṱalutshedza nyito (sa: Ndi ṱamba mano anga ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe) • U fhaṱa na u shumisa mamudi (sa: u sumba vhukoni, ndi nga kha u ita khumbelo) • U shumisa no fanela u sumbedza uri ndi zwa ndeme • U thoma u shumisa “ndi nga” na “ndi ḓo” u sumbedza u ḓiimisela • U shumisa maḓadzisi a fhethu (hafha, fhala) • U shumisa maḓadzisi a nyito (ṱavhanya, ongolowa) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Mafhambanyi (maipfi a no amba zwi sa faniho (sa: nṱha/fhasi) • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana mugudi e eṱhe
VHEGE YA 9-10	**U LINGA HA SAMETHIVI**			

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori** U nanga zwiṱori zwa fikishini dza musalauno/ nganetshelo ya vhuṋe/ zwiṱori zwa sialala/ zwiṱori/ zwiṱori zwa vhutshilo vhukuma Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso dzi sa konḓi • U amba kana u bula vhabvumbedzwa nga nḓila yone • U dovha u anetshela tshiṱori nga nḓila ine ha vha na thevhekano • U amba vhuḓipfi nga ha tshiṱori • U ṭalutshedza zwiitisi na nyito dzazwo kha zwiwo **U ṇea ṯhalutshedzo ya muthu/ phuka/ vhaanewa vha bvaho kha tshibveledzwa/ fhethu kha tshiṱori** • U ṭalutshedza zwine muthu/ phuka/ vhaanewa/ fhethu zwa vhonalisa zwone • U shumisamaipfi maswa e vha guda kha tshiṱori • U shumisa maṱaluli	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṯhoho na zwifanyiso • U ṭalutshedzela na u ṭalutshedza mulaedza • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, u shumisa ludungela lwa nyimele u wana ṯhalutshedzo na u vhina (u humbulela) • U toolola zwiwo nga mutevhe wo teaho • U ṭalutshedza vhuḓipfi nga ha tshibveledzwa a tshi ṇea na zwiitisi • U ita nyambedzano nga ha mubvumbedzwa dendele na vhaṅwe vhabvumbedzwa • U ita nyedziselo yo ḓisendeka nga tshiṱori **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** • U vhala tsedzuluso ya bugu i sa konḓi • U kona u topola mafhungo a ndeme sa, ṯhoho ya bugu ine ya khou itwa tsedzuluso, muṅwali, n.z • U topola zwa ndeme • U ita nyambedzano malugana na fomete ya tsedzuluso • U ita nyambedzano nga ha phindulo dza tsedzuluso	**U ṅwala nyambedzano** • U nanga magudiswa o teaho ṯhoho • U shumisa fureme nga nḓila yo teaho • ‘zwipitshi’ zwa vhaaṇewa zwi tshi tevhela mutevhe wone u pfalaho • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala vhukati ha pharagirafu • U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe **U ṅwala ṯhaluso ya muthu/phuka/ fhethu** • Ṯhalutshedzo i a pfala • U shumisa mafhungo o fhaṱiwaho, o fhelelaho zwavhuḓi. • U shumisa girama yo teaho (maṱaluli) mupeleṱo na ndongazwiga **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi u ṭalutshedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U fhaṱa nḓivho ya foniki u itela uri a kone u peleṱa maipfi • U fhaṱa nḓivho ya maipfi ane a a ḓivha nga u a vhona na ane a shumiswa tshifhinga tshoṯhe • U fhandekanya maipfi malapfu uri a vhe mapfufhi sa mu-hu-mbu-lo, shu-mi-sa • Homonimi (ipfi ḽi fanaho mubvumo na tshivhumbeo na ḽiṅwe hone ḽi tshi amba zwi sa faniho (sa:o “fula” ḽinngo na ḽiṱo ḽawe ḽi khou “fula”) **U shuma na mafhungo** • U vhumba na u shumisa masala (sa: Nṋe, rine, iṅwi, vhone) • U vhumba na u shumisa masala masumbi (sa: iḽa, iyo, zwiḽa, hezwi) • U vhumba na u shumisa masala vhuṋe (sa: yanga, yawe, dzavho) • U shumisa maiti o ḓoweleaho sa Ndi ambara zwienda, Ndo ambara zwienda • U pfesesa na u shumisa ḽiiti u buletshedza nyito • U sengulusa maipfi a sa konḓi e kha Ḽiiti, tshiitwa (sa: Malindi/o vhala/ bugu yawe **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṯhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe • U dovha u anetshela tshiṱori tsho pfiwaho kana tsho vhaliwaho	**U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wo teaho, nga mbonalo (tsedzeo) yone na thempho **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita tsedzuluso ya bugu ya orala hu tshi shumiswa fureme yo teaho		

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U thetshelesa mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa** sa, nganea dza vhukuma/ nganetshelo/ muvhigo/ athikili dza mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso • U ṱalutshedza zwiwo • U kovhekana mihumbulo nga kuvhonele kwa zwithu **U shela mulenzhe kha mufhindulano mupfufhi kha ṱhoho yo ḓoweleaho** • U sielisana • U sa bva nnḓa ha ṱhoho • U vhudzisa mbudziso dzo teaho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe • U dovha u anetshela tshiṱori tsho pfiwaho na tsho vhalwaho	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo** sa, mafhungo a mbuno/ muvhigo/ athikili dza mafhungo Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u vhala nga u tou fhirisa maṱo nga u ṱavhanya hu tshi sedzwa zwa ndeme, zwidodombedzwa zwo khetheaho, u lavhesa tshibveledzwa nga nṱha hu tshi sedzwa muhumbulo muhulwane nga u angaredza • U fhindula mbudziso dzi konḓaho sa, ndi ngani? Ni zwi humbulisa hani? **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U vhala zwifanyiso sa,** phosiṱara kana nḓivhadzo • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha zwine tshibveledzwa tsha vha zwone • U sumbedza mfhungo o khetheaho • U ṱalutshedzela mafhungo • U ita nyambedzano nga ndivho ya tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha mashumisele a luambo • U topola na u ita nyambedzano nga ha zwiṱaluli zwa nyolo sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khanḓiso (fonto)	**U ita manweledzo a mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa hu na u thusedzela** • U ḓadzisa maipfi o ṱahelaho kha manweledzo o ṅwalwaho • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa mańwe maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa/ tshiṱori • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi **U ola na u bveledza zwifanyiso** sa, phosiṱara kana nḓivhadzo • U shumisa fomete yone • U khautshedza mafhungo o teaho • U shumisa na zwiṱaluli zwa nyolo sa, mivhalana saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khanḓiso (fonto) **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza u ri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • U shumisa nḓivho ya mutevhe wa aḽifabethe na ipfi ḽa u thoma uri a kone u wana ipfi kha ṱhalusamaipfi • Maipfi a thomaho nga **d** a tevhelwa nga pfalandoṱhe kana pfalanyana **y** (sa: dyambila) • U pfufhifhadza maipfi sa thelevishini/ TV • U pfufhifhadza (sa: RSA) **U shuma na mafhungo** • U shumisa madzina a vhunzhi (sa: zwigero, marukhu) • U dovholola madzina zwao • U thoma u shumisa masumbi a ngaho sa nthihi, mbili na zwińwe na tsha u thoma, tsha vhuvhili tsha u fhedza. • U bveledza nḓivho na kushumisele kwa maṱaluli • U shumisa pfano dza ṋefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṋefhungo kana tshiitwa (sa: Hu na bugu nṱhihi/ Hu na bugu mbili) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha mańwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
		U ita nḓowenḓowe ya u vhala • U vhalela nṱha nga mubulo wo teaho, mbonalo yone na thempho **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza bugu/ tshibveledzwa tsho vhalwaho		
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa tshiṱori** Khethani (nangani) u bva kha: • U thetshelesa na u vhambedza kha vhutshilo ha ene muṋe • U topola zwidodombedzwa zwo khetheaho • U toolola nga u tevhedza mutevhe wone • U ṱalutshedza zwiitisi sa, zwine nyito kana zwiwo zwa ita zwone • U ṱalutshedza mikhwa yavhuḓi bvaho kha tshiṱori **U thetshelesa tshirendo** • U toolola nga u tevhedza mutevhe wone • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṋe • U ṱalusa pfanapheledzo na mutevhetsindo • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori • U bvisela vhuḓipfi khagala ho ṱuṱulwaho nga tshirendo • U renda tshirendo/ kha mitalo yo khethwaho	**U vhala tshiṱori** • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, u shumisa mibvumo (foniki) na ludungela lwa nyimele • U topola na u ṋea muhumbulo kha puloto • U ṱalutshedza mikhwa yavhuḓi i bvaho kha tshiṱori • U ṱalutshedza zwiitisi sa, zwine nyito kana zwiwo zwa ita zwone • U topola na u ita nyambedzano nga ha u sedza sia ḽiithihi **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)**	**U ṅwala tshibveledzwa hu tshi shumiswa fureme** • U nanga magudiswa o teaho ṱhoho • U shumisa muhangarambo/ fureme nga nḓila yone • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho yo katela na zwiṱaluli na mafurase • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala vhukati ha pharagirafu • U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe **U ṅwala mafhungo a na pfanapheledzo** • U ṅwala mafhungo mavhili a re na vhulapfu ha u fana na pfanapheledzo dza u fana • U shumisa mutevhetsindo na pfanapheledzo dzo teaho • U shumisa nḓivho ya madungo u bveledza mutevhetsindo **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **b** ha tevhela **v** kana **w**: u bulwaho sa bvula, bwela • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **k** a tevhelwa nga**e** kana u: u shumisa **k** u peleṱa ipfi **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa vhuthihi na vhunzhi (sa: mu-vha: muthu - vhathu) • U fhaṱa nḓivho ya u shumisa maṱaluli kha madzina sa Mmbwa ṱhuku • U shumisa tshivhumbeo tsha maiti • Maiti a mafurase tsumbo u tshimbila, • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsho fhelaho • U thoma u shumisa maḓadzisi • Ḓivhaipfi kha nyimele • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
	U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba • U ita nḓowenḓowe hu tshi shumiswa maipfi ane a edzisela mibvumo ya zwithu sa, kholomo-moo, phele-huṅwii	**U vhala tshirendo** • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, lavhelesa zwifanyiso zwavhuḓi na kha ludungela lwa nyimele • U topola mutevhetsindo na pfanapheleledzo • U khethekanya ipfi u ya nga madungo • U bvisela vhuḓipfi khagala ho ṱuṱulwaho nga tshirendo **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhala nṱha nga mubulo wo teaho, mbonalo (tsedzeo) yone na thempho **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori kana mihumbulo mihulwane ya mafhungo a 3 u ya kha 5 • U bvisela vhuḓipfi khagala nga ha tshiṱori tsho vhalwaho		

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U thetshelesa mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa sa, mafhungo a mbuno/ muvhigo/ ṱhaluso** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso • U topola na u ṋea muhumbulo kha muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwauri • U kovhekana mihumbulo na u fha mihumbulo nga ha kuvhonele kwa zwithu • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho **U thetshelesa ṱhalutshedzo, a konou ṱalutshedza fhethu/zwimela/zwipuka/ zwithu** • U ṱalusa fhethu zwavhuḓi • U shumisa maipfi ane a konḓa u ṱalutshedza fhethu zwavhuḓi • U shumisa mańwe maipfi maswa a bvaho kha tshibveledzwa/ tshiṱori • U shumisamaṱaluli	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo kha zwi vhonalaho** sa, tshati/Thebuḽu/ mapa wa mihumbulo/ mapa/ zwifanyiso Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u vhala nga u tshimbidza maṱo • U topola na u ṋea muhumbulo kha muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwauri • U ṱalutshedza mafhungo a tshi bva kha zwifanyiso	**U ḽebuḽa na/kana u fhedzisa zwifanyiso** sa, tshati/Thebuḽu/mapa wa mihumbulo/mapa/zwifanyiso • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U ḽebuḽa tshibveledzwa zwavhuḓi • U shumisa fomete yavhuḓi ine ya nga kona u itelwa ḽebuḽu dza ipfi ḽithihi kana mavhili **U shumisa mafhungo a tshi bva kha zwifanyiso U itela u ṅwala nga tshibveledzwa tsha mafhungo** • U ṱalutshedza mafhungo nga nḓila yone • U dzhia mafhungo nga nḓila yo teaho • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • Maipfi a re na mibvumo ya pfalandoṱhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. kheke **U shuma na mafhungo** • U thoma u shumisa mabulafhethu a masumbanḓila • U bveledza na u shumisa tshivhumbeo tsha ḽiiti • U fhaṱa ka kushumisele kwa matikedzi tsumbo “konou” u sumbedza u konadzea, • U fhaṱa na u shumisa mamudi (sa: ndi nga u sumba vhukoni, ndi ḓo humbela) • U shumisa no fanela u sumbedza uri ndi zwa ndeme • U thoma na u shumisa maṱanganyi u sumba phambano (fhedzi), zwiitisi (ngauri) na ndivho (uri) • U kona u topola na u shumisa zwo ambiwaho **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha mańwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṉea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṉe muṉe • U dovha u anetshela tshiṱori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho	**U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾWALA)** **U vhala tshibveledzwa tshi no tevhela maga sa,** tsumbo resiphi kana ndaela dzi sa konḓi Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, lavhelesa zwifanyiso zwavhuḓi na kha ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha tshibveladzwa • U ṱalutshedza zwine zwa tea u itiwa • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela • U tevhedza ndaela **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza na vhutshilo ha ene muṉe		

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 9-10	**U thetshelesa ḽitambwa ḽi tshi vhalelwa nṱha kana ḽi tshi bva kha radio kana TV** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U humbulela zwi tshi bva kha ṯhoho • U toolola ḽitambwa nga mutevhe wone • U bula vhabvumbedzwa nga nḓila yone **U edzisela muanewa kana u edzisela zwo ḓoweleaho** • U nanga magudiswa o teaho • U shumisa zwidodombedzwa nga vhuronwane • U bvisela mihumbulo na vhuḓipfi khagala • U sa bva nnḓa ha ṯhoho • U sumbedza u ḓivha phambano ya matshilisano • U shanduka u bva kha luṅwe luambo u tshi ya kha luṅwe **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** u nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṉea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe • U dovha u anetshela tshiṱori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho	**U vhala ḽitambwa** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala nga u humbulela zwi tshi bva kha ṯhoho • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala • U topola muṱoḓo wa tshiṱori • U ita nyambedzano nga ha vhabvumbedzwa na fhethuvhupo • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori • U ita nyambedzano nga ha zwiṱaluli zwa tshibveledzwa nga maanḓa ndongazwiga • U tamba ḽitambwa kana u tamba tshipiḓa tshipfufhi tsha ḽitambwa **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wo teaho, mbonalelo yone na thempho **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṯhe/vhavhili-vhavhili** • U ita tsedzuluso ya bugu pfufhi ya orala hu tshi shumiswa fureme yo teaho	**U ṅwala nga ha mufhindulano** • U nanga vhabvumbedzwa vho teaho • U dzudzanya nyambedzano nga mutevhe wone • U shumisa fureme nga nḓila yo teaho • U shumisa maambiwa zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala • U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe **U ṅwala bugu i sa konḓi ya u sedzulusa hu tshi shumiswa fureme** • U nanga magudiswa o teaho • U ṉea muhumbulo wawe nga ha kuvhonele kwawe kwa zwithu **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṯhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U shela mulenznhe kha therisano nga ha ṯhoho yo ḓoweleaho** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudziso • U sa bva kha therisano • U ṯhonifha mihumbulo ya vhaṅwe **U tamba mutambo wa luambo u konḓaho** • U tevhele ndaela zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo vhalaho • U sielisana, ṋea vhaṅwe tshifhinga tsha u amba **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe • U toolola zwe a pfa na u vhala kha tshiṱori	**U vhala tshiṱori** U nanga zwiṱori zwa fikishini dza musalauno/nganetshelo ya vhuṋe/ zwiṱori zwa sialala/ zwiṱori/ zwiṱori zwa vhutshilo vhukuma Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṯhoho na kha zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela zwine zwa nga tevhela • U fhindula na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi konḓaho sa: Ndi ngani? Ni humbula mini? • U dovha u anetshela tshiṱori nga mutevhe hu tshi shumiswa maṱanganyi • U bvumba na u ṱalutshedza zwiitisi zwa nyito dza tshiṱorini • U ṱalutshedza zwiitisi kha tshiṱori • U bvisela khagala vhuḓipfi hawe nga ha tshibveledzwa **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala) U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṯhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza bugu/zwibveledzwa	**U ṅwala tshiṱori zwi thusedzwaho nga mihangarambo** • U nanga magudiswa o teaho ṯhoho • U shumisa muhangarambo/ fureme nga nḓila yone • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho u katela na masala na maṱanganyi na mafurase. • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala vhukati ha pharagirafu • U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe • U shumisa luambo kha u humbulela **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṯhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **m** wa tevhelwa nga **v** kana **w**: u shumisa **m** u peleṱa sa mvula, mwemwela **U shuma na mafhungo** • U thoma u shumisa masumbi a ngaho sa nthihi, mbili na zwiṅwe na tsha u thoma, tsha vhuvhili tsha magumo. • U thoma u pfesesa madzina zwao (sa: Ndi funa khovhe) • U shumisa pfano dza ṋefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṋefhungo kana tshiitwa sa Hu na bugu nṯhihi/Hu na bugu mbili • Ḽikhathi ḽa ndi u ṱalutshedza tshitatemennde (sa: Ḓuvha ḽi kovhela vhukovhela**)** • U shumisa “ḓo” u sumba uri zwi ḓo itea (sa Hu ḓo vha na mvula) • U shumisa mabulafhethu ane a sumba vhuimo (nṯha, fhasi) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e **eṯhe**

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U thetshelesa inthaviyu/kha ri haseledze** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U elelwa mihumbulo mihulwane • U vhudzisa mbudziso dzo teaho • U fhindula zwavhuḓi nga nḓila yo teaho • U ṋea muhumbulo u tshi tevhela kuvhonele kwawe kwa zwithu **U thetshelesa u itela u fha milaedza nga u ita orala** • U topola muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho • U topola uri mulaedza u khou ṅwalelwa vho nnyi na uri u khou bva ngafhi • U nanga magudiswa o teaho milaedza **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe • U dovha u anetshela tshiṱori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho	**kha zwi vhonalaho sa, tshati/ Thebuḽu/mapa wa mihumbulo/mapa/ zwifanyiso** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṱhoho na kha zwifanyiso • U shumisa zwiṱiratedzhi zwa u vhala zwo fhambanaho sa, u humbulela, hu tshi shumiswa, mibvumo na ludungela lwa nyimele, • U fhindula na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi no konḓesa, zwiitisi (ngani?) Ni zwi humbula hani? • U ṱalutshedza na u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ita manweledzo a tshibveledzwa hu na u thusiwa sa, u ḓadzisa maipfi a siho kha manweledzo o ṅwalwaho **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** U vhala zwibveledzwa zwa matshilisano sa, milaedza • U topola muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwauri • U kona u topola uri mulaedza wo livhiswa kha vhonnyi na uri u bva kha nnyi • U ṱalutshedza fomete yo shumiswaho	**U ṅwala paragirafu hu tshi shumiswa fureme** • U shumisa magudiswa o teaho • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho hu tshi katelwa na masala na mamaṱanganyi na mafurase. • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo na ndongazwiga • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi **U ola, u ḽebuḽa, na/kana u fhedzisa zwifanyiso sa,** tshati/ thebuḽu/ mapa wa muhumbulo/ mapa/ zwifanyiso • U dzhia mafhungo nga nḓila yo teaho • U kona u sumbedza vhuṱumani kha zwipiḓa zwo fhambanaho zwa u vhona zwavhuḓi • U ṅwala mafhungo u ṱalutshedza tshati • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo ya maipfi **U ṅwala** zwibveledzwa zwa matshilisano sa, milaedza • U nanga magudiswa o teaho mulaedza • U shumisa fomefe yone • U ṋea mulaedza nga nḓila yone • U vhekanya mafhungo nga mutevhe wone • U ṅwala dzina ḽawe mafheloni	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṋe **U shuma na mafhungo** • U shumisa maṱanganyi u sumbedza nyaluso na mutevhe kha fhungo • U bveledza nḓivho na kushumisele kwa maṱanganyi a sumbaho u ḓadzisa, mutevhe na u vhambedza • U shumisa maṱanganyi u sumbedza zwiitisi na mvelelo **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e **eṱhe**

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4		**U vhala zwifanyiso** sa, phosiṱara kana nḓivhadzo kana phamfulete Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha zwine tshibveledzwa tsha vha zwone • U sumbedza mfhungo o khetheaho • U ṱalutshedzela mafhungo • U ita nyambedzano nga ha ndivho na vhavhali vha tshibveledzwa. • U ita nyambedzano nga ha mashumisele a luambo **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori kana mihumbulo mihulwane kha mafhungo a 3 u swika 5 • U bvisela vhuḓipfi khagala nga ha tshiṱori tsho vhalwaho	**U ola na u bveledza zwifanyiso** sa, phosiṱara kana nḓivhadzo kana phamfulete • U shumisa fomefe yone • U khatha mafhungo o teaho • U shumisa na zwiṱaluli zwa nyolo sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khanḓiso (fonto) • U shumisa kuvhekanyele kwo teaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa tshiṱori** U nanga zwi tshi bva Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U humbulela zwine zwa nga itea • U ita nyambedzano nga ha puloto, fhethuvhupo na vhabvumbedzwa (vhaanewa) • U ita nyambedzano nga ha zwiwo zwa tshiori • U ṋea vhuḓipfi nga ha tshiṱori • U dovha u anetshela tshiṱori nga mutevhe wone hu tshi shumiswa maṱanganyi **U tamba mutambo wa luambo u konḓaho** • U tevhele ndaela zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U sielisana, u fha vhaṅwe tshifhinga tsha u amba **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba raimi, tshirendo, luimbo zwi sa konḓi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṇe muṇe • U dovha u anetshela tshiṱori tsho pfiwaho kana tsho vhalwaho	**U vhala tshiṱori tshi re na mufhindulano** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṱhoho na kha zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela hu tshi shumiswa ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano nga ha puloto, fhethuvhupo na vhabvumbedzwa (vhaanewa) • U ita nyambedzano nga ha zwiwo zwa tshiṱori • U ṋea vhuḓipfi nga ha tshiṱori • U nweledza tshiṱori hu na u thusedzwa • U topola uri ndi tshifhio tshipiḓa tshine tsha vha tsha mufhindulano • U edzisela tshiṱori kana tshipiḓa tsha tshiṱori **U vhala dayari kana u dzhenisa maipfi kana mafhungo kha dayari** • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho ya mafhungo na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, lavhelesa zwifanyiso zwavhuḓi na u shumisa ludungela lwa kha nyimele • U topola na u ita nyambedzano nga ha muthu ane a khou ṅwala dayari • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori	**U ṅwala tshiṱori tshine vha thusedzwa nga muhangarambo khathihi na mufhindulano** • U nanga magudiswa o teaho • U shumisa muhangarambo (fureme) • U shumisa maambathwi kha mufhindulano • U tatamudza fhungo/mafhungo nga u engedza maṱaluli na maḓadzisi • U shumisa ḓivhaipfi yo engedzedzeaho hu tshi katelwa na masala, zwiṱalusi na mafurase • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo na ndongazwiga • U shumisa ṱhalusamaipfi u itela u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṇe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba **U shuma na mafhungo** • U shumisa maṱanganyi u sumbedza zwe a nanga (sa: tshiḽa, itsho) • U kona u topola na u shumisa zwo ambiwaho • U bveledza kushumisele kwa maambiwa. • U shumisa zwiḓevhe kha zwo ambiwaho • U shumisa tshithoma a tshi khethekanya madzina a re kha mutevhe • U shumisa zwiḓevhe u sumba vhuṇe **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6		**U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wo teaho na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza na vhutshilo ha ene muṋe		
VHEGE YA 7-8	**U shela mulenznhe kha therisano nga ha ṱhoho yo ḓoweleaho** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudzisa • U sa bva kha therisano • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwa zwithu • U ṱhonifha mihumbulo ya vhaṅwe **U thetshelesa u amba huṱuku kana nḓivhadzo** sa, radioni, TV kana zwo vhalwaho Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ṱalutshedza mulaedza muhulwane • U ṱalutshedza na u ita nyambedzano kha mulaedza	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṱhoho na kha zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwo fhambanaho zwa u vhala sa, u humbulela hu tshi shumiswa mibvumo (foniki) na ludungela lwa nyimele, u fhirisa maṱo nga u ṱavhanya kha tshibvedzwa hu na u sedza zwa ndeme mafhungo makene • U fhindula na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi no konḓa sa, zwiitisi (ngani?) Ni zwi humbula hani? • U ṱalutshedza na u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ita manweledzo a tshibveledzwa hu na u thusiwa sa, u ḓadzisa maipfi a siho kha manweledzo o ṅwalwaho	**U ṅwala pharagirafu hu tshi shumiswa fureme** • U shumisa magudiswa o teaho • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho hu tshi katelwa na masala na maṱanganyi na mafurase. • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo na ndongazwiga • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi **U ola na u bveledza tshifanyiso** sa, phosiṱara kana nḓivhadzo kana phamfuḽete • U shumisa fomete yone • U nanga mafhungo o teaho • U shumisa na zwiṱaluli zwa nyolo sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khanḓiso (fonto) • U shumisa kuvhetshele kwo teaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba zwone • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **m** a tevhelwa nga **v** kana **w**: u shumisa **m** u peleṱa sa mvula, mwemwela **U shuma na mafhungo** • U thoma u shumisa masumbi a ngaho sa nthihi, mbili na zwiṅwe na tsha u thoma, tsha vhuvhili tsha magumo. • U thoma u pfesesa madzina zwao (sa: Ndi funa khovhe) • U shumisa pfano dza ṋefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṋefhungo kana tshiitwa sa Hu na bugu nṱhihi/ Hu na bugu mbili • Ḽikhathi ḽa ndi u ṱalutshedza tshitatemennde (sa: Ḓuvha ḽi wela vhukovhela**)** • U shumisa “ḓo” u sumba uri zwi ḓo itea (sa Hu ḓo vha na mvula) • U shumisa mabulafhethu ane a sumba vhuimo (nṱha, fhasi) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e **eṱhe**

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 4				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8		**U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U vhala zwifanyiso** sa, phosiṱara, nḓivhadzo or pamfuḽete Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha zwine tshibveledzwa tsha vha zwone • U sumbedza mafhungo o khetheaho • U ṱalutshedzela mafhungo • U ita nyambedzano nga ndivho na vhavhali vha tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha mashumisele a luambo • U topola na u ita nyambedzano nga ha zwiṱaluli zwa u ola sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khanḓiso (fonto) • U ita nyambedzano nga ha kuvhetshelwe • U ita nyambedzano nga kunangele kwa zwifanyiso **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela vhuḓipfi khagala nga ha tshiori tsho vhalwaho		
VHEGE YA 9-10	**U LINGA HA SAMETHIVI**			

GIREIDI YA 5

THEMO YA 1 - GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori tshipfufhi** (U nanga zwi tshi bva kha tshiṱori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṱori zwa sialala/zwa eṇe muṇe/nyendo dza u ṱoḓisisa/tseisi/u humbulela/zwiṱori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) [ndaela dzi a dovhololwa nga murahu ha vhege mbili] • U fhindula mbudziso dza ḽitheraḽa • U amba nga kuvhonele kwa zwithu ho leluwaho • U humbulela zwine zwa nga itea **U dovha u anetshela tshiṱori** • U toolola zwiwo nga mutevhe, hu tshi shumiswa tshifhinga tsho fhelaho • U buletshedza vhaanewa nga nḓila yone yone **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** • U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba tshirendo kana raimi pfufhi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṇe muṇe	**U vhala tshiṱori tshipfufhi** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) [ndaela dzi a dovhololwa nga murahu ha vhege mbili] • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano ya ḓivhaipfi ntswa i no bva kha tshiṱori • U ita nyambedzano, puloto na fhethu hune tshiṱori tsha kho u itea hone • U amba nga kuvhonele kwa zwithu ho leluwaho • U shumisa ṱhalusamaipfi **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾWALA)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori kana mihumbulo mihulwane u bva kha mafhungo mararu u ya kha maṱanu • U ṇea muhumbulo nga ha tshiṱori	**U ḾWALA tshenzhemo ya zwiwo zwa ene muṇe** • U nanga zwi tshi bva kha tshenzhemo • U nanga ṱhoho dzo teaho dza magudiswa • U sa bva kha ṱhoho • Fureme i shumiswa nga vhagudi vha konḓelwaho • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo na ndongazwiga. • U shumisa ḓivhaipfi i tshimbilelanaho na ṱhoho **U ḾWALA nga ha kuvhonele kwa zwithu kha tshiṱori** • U rangela u ḾWALA: u ita nyambedzano nga ha zwine a zwi funa/a sa zwi fune • U ḾWALA mafhungo mavhili u bvisela khagala zwine a zwi funa/a sa zwi fune **U sika ṱhalusamaipfi ya vhuṇe** • U ḽebuḽa masiaṱari nga maḽeḓere a aḽifabethe • U dzhenisa maipfi maṱanu na ṱhalutshedzo (u ola/mafhungo hut shi shumiswa ipfi/ ṱhalutshedzo ya ipfi) • Kana u isa phanḓa u dzhenisa mipfi kha ṱhalusamaipfi ye ya vhumbiwa u bva kha Gireidi 4	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṇe • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa vhuthihi na vhunzhi (sa: mu-vha: muthu - vhathu) • U pfesesa na u shumisa madzina (sa tshoko) • U thoma u shumisa masumbi a ngaho sa nthihi, mbili na zwiṅwe na tsha u thoma, tsha vhuvhili tsha u fhedza. • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsha zwino • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsho fhelaho **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Mafhambanyi (maipfi a no amba zwi no fana (sa: lala/eḓela)

THEMO YA 1 - GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ḾWALA NA U ṄEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U dzhenelela kha nyambedzano dza ṱhoho dzo ḓoweleaho** • U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi sa koṋdi nga ha ṱhoho • U ṋea vhagudi ngae tshifhinga tsha u amba • U vha thetshelesa na u vha ṱuṱuwedza musi vha tshi edzisa u amba luambo lwo engedzwaho • U ṱuṱuwedza miṅwe miraḓo ya zwigwada na vhagudi ngae **U ṋea nganetshelo i re na mbuno** • U toolola zwiwo zwo iteaho zwinezwino • U toolola zwiwo nga nḓila yo teaho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** • U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa koṋdi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwire na zwifanyiso sa: tshati/ Thebuḽu/mapa ya muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/girafu** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u vhala na u ita nyambedzano na u sedza kha zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala tsumbo u nanga mihumbulo mihulwane, u shumisa ludungela lwa nyimele u ḓivha ṱhalutshedzo • U topola mbuno dza ndeme • U ṋea ṱhalutshedzo ya maipfi a luimbo o ḓoweleaho • U fhindula mbudziso dza tshibveledzwa **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli • U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili • U kovhekana mihumbulo ya kuvhonele kwa zwithu kha bugu • U vhambedza tshibveledzwa na vhutshilo hawe	**U ḾWALA NGA HA TSHENZHEMO I RE NA MBUNO** • U nanga magudiswa o teaho • U ḾWALA ṱhoho • U tevhekanya zwiwo zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa girama yo teaho, mupeleḽo na ndongazwiga • U khakhulula mupeleḽo hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi na mvetomveto • U ola/u fhedzisa na u ḽebuḽa zwifanyiso sa: tshati/ Thebuḽu/ mapa wa u humbulela/ mapa/ pulani khethani mafhungo a vhuṱhogwa • U angaredza ḽebuḽu dzo teaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, na zwiṅwe	**U shuma na maipfi** • U fhaṱa nḓivho ya maipfi ane a a ḓivha nga u a vhona na ane a shumiswa tshifhinga tshoṱhe • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **b,** a tevhelwa nga **v** kana **w**: u bulwaho sa bvula, bwela **U shuma na mafhungo** • U fhaṱa nḓivho ya u shumisa maṱaluli kha madzina sa Mmbwa ṱhuku • U shumisa maṱaluli o fhambanaho hu tshi angaredza na zwo itwaho sa mukumba • U pfesesa na u shumisa ḽiiti u buletshedza nyito • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsha zwino i bvelaho phanḓa • U thoma na u shumisa maṱanganyi u sumba phambano (fhedzi), zwiitisi (ngauri) na ndivho (uri) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Mafhambanyi (maipfi a no amba zwi sa faniho (sa: nṱha/fhasi)

THEMO YA 1 - GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga zwi tshi bva kha tshiṱori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṱori zwa sialala/zwa eṇe muṇe/nyendo dza u ṭoḓisisa/tseisi/u humbulela/zwiṱori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U nanga u bva kha ṭhaluso ya orala uri a topole vhathu kha tshiṱori • U shumisa ṭhaluso ya orala uri a topole vhathu vhe kha tshiṱori • U bvisela vhuḓipfi na kuvhonele nga ha tshiṱori • U fhindula mbudziso dza orala nga ha tshiṱori • U shela mulenzhe kha nzulelo dzo ḓoweleaho • U shela mulenzhe kha nyambedzano hu tshi angaredzwa mafhungo o teaho • U shumisa ḽikhathi lo teaho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba tshirendo na raimi pfufhi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṇe muṇe	**U vhala tshiṱori**. Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa: u shumisa ludungela u itela zwine zwa amba, u vhala u itela u wana zwidodombedzwa • U fhindula mbudziso nga ha tshiṱori **U vhala zwibveledzwa zwa u davhidzana sa: u ramba** • U ṭalutshedza mulaedza muhulwane • U topola zwidodombedzwa zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ndivho ya tshibveledzwa • U shumisa ṭhalusamaipfi u wana zwine ipfi ḽa amba zwone **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela khagala vhupfa uri a vhale tshibveledzwa	**U ḾWALA ṭhaluso ya vhathu i sa konḓi** • U ḾWALA zwi si nga fhasi ha pharagirafu nthihi • U ḾWALA hu na vhusiki • U shumisa maṱaluli zwavhuḓii • U shumisa tshifhinga tsha zwino na ḽikhathi ḽa ḓo **U ḾWALA mulaedza mupfufhi** • U nanga magudiswa o teaho • U dzudzanya mafhungo • U shumisa fomete yone sa: ḓuvha na zwiḾWE • U fhaṱa mafhungo zwavhuḓi **U ḾWALA pharagirafu** • U bula zwiwo zwo pulaniwaho • U vhekanya nyito na zwiwo zwi tevhekane • U shumisa malungekanyi • U shumisa tshifhinga tsho fhelaho mupeleṱo na ndongazwiga **U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe** U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • U fhandekanya maipfi malapfu uri a vhe mapfufhi sa mu-hu-mbu-lo, shu-mi-sa • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **k,** a tevhelwa nga **e** kana **u**: u shumisa **k** u peleṱa ipfi • U pfufhifhadza maipfi sa thelevishini/ TV **U shuma na mafhungo** • U shumisa pfano dza ṇefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṇefhungo kana tshiitwa sa Hu na bugu nṱhihi/ Hu na bugu mbili • U shumisa maiti o ḓoweleaho sa Ndi ambara zwienda, Ndo ambara zwienda • U shumisa maḓadzisi o ḓoweleaho (sa: Ha dali na khathihi) • U shumisa mabulafhethu ane a sumba vhuimo (nṱha, fhasi) • U shumisa maṱanganyi u sumbedza u ṭanganya na mutevhe (zwino, phanḓa ha) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Mafhungo mbumbano sa mudavhini

THEMO YA 1 - GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U thetshelesa na u tevhedza ndaela sa: u itela kana u ita tshiḾwe tshithu** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula ndaela nga nḓila yo teaho • U tevhela mutevhe nga nḓila yo teaho **Uṱalutshedza maitele a sa konḓi** • U shumisa maṱanganyi sa tsha u thoma, tshi tevhelaho, tsha u fhedza na zwiḾwe • U fhambanya miraḓo u bva kha tsho fhelelaho **U tamba mutambo wa luambo** • U nea ndaela • U sielisana • U shumisa tshifhinga tsha zwino **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** • U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiḾwe na ḽiḾwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U toolola mafhungo a eṇe muṇe	**U vhala zwibveledzwa zwa maitela** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṯhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṯirathedzhi zwa u vhala sa u bvumba; luvhonela lwa zwi re mafhungoni • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwo khetheaho zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela • U ṯalutshedza zwine zwa tea u itwa • U tevhedza ndaela (hune zwa konadzea) **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾwaIa)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṯha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṯhe/vhavhili-vhavhili** • U ṇea tsenguluso pfufhi ya orala • U katela zwithu zwa ndeme sa: ṯhoho • U ṇea kuvhonele kwawe nga ha tshibveledzwa	**U ḾwaIa ndaela** • U shumisa zwidodombedzwa zwauri zwone zwone • U shumisa mutevhe nga nḓila yone, hu tshi shumiswa maṱanganyi sa: tsha u thoma, tshi tevhelaho, na ziḾwe • U shumisa tshifhinga tsha zwino • U shumisa tshivhumbeo na fometo yone yone **U ḾwaIa tshenzhemo nga ha maitele** • U ḾwaIa ṯhaluso ya zwine zwa tea u itwa kana u dodombedza ya zwine zwa ḓo itiwa • U ḾwaIa ṯhalutshedzo nga mutevhe • U shumisa maṱanganyi • U rwela ari kha maitele o itwaho • U ṇea muhumbulo wa maitele **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṇe** • U shumisa nyolo kana mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṯhalutshedzo u sumbedza uri ipfi ḽi amba mini, n.z	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṯhalusamaipfi ya vhuṇe • U shumisa ṯhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **m** a tevhelwa nga v kana w: u shumisa **m** u peleṱa sa mvula, mwemwela • U pfufhifhadza (sa: RSA) **U shuma na mafhungo** • U shumisa malaeli • U pfesesa na u shumisa tshivhumbeo tsha khanedza • U shumisa maambiwa. • U shumisa tshifhinga tsha zwino ḽi bvelaho phanḓa (sa Ndo no fhedza) • U thoma u shumisa “o tea”, ” a nga” u sumbedza zwo teaho u itwa • U shumisa “ḓo” u sumba uri zwi ḓo itea (sa: Hu ḓo vha na mvula) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṯanganela kana a mugudi e eṯhe

THEMO YA 1 - GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṊEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 9-10	**U thetshelesa tshirendo/luimbo** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U amba nga ha tshirendo (zwine tshirendo tsha amba zwone) • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṋe • U topola raimi na mutevhetsindo • U ṋea vhuḓipfi (u funa/u sa funa tshirendo) • U tamba tshirendo • U bula maipfi nga nḓila yone • U sumbedza u pfesesa • U anetshela mutevhetsindo U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe	**U vhala tshirendo/zwirendo** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane kha tshirendo • U ita nyambedzano ya raimi • U ita nyambedzano ya maipfi a thomaho nga mubvumo u fanaho • U ita nyambedzanoya ane a dovholola mubvumo • U ita nyambedzano ya u vhambedza sa • U imba sa tshinoni, Ndi naledzi kana ṱhase • U fhindula mbudziso nga ha tshirendo/zwirendo (orala kana maṅwalwa **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hu na vhuḓinyanyuli hu na u sumba u pfesesa • U shumisa mubulo wavhuḓi, u vhekanya na thempho **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza bugu/zwiṱori, zwibveledzwa zwo vhaliwaho	**U ṅwala tshirendo tshi sa konḓi/ zwirendo zwi re na fureme kana mafhungo a raimi** • U dovholola tshivhumbeo tshithihi u fhaṱa mutevhetsindo wa zwirendo na phatheni • U shumisa maipfi ane a dovholola mubvumo • U shumisa maipfi ane a thoma nga mubvumo u fanaho **U ṅwala nga ha tshirendo/** **zwirendo** • U ṱalutshedza zwine tshirendo tsha amba zwone • U bvisela khagala vhuḓipfi hawe nga ha tshirendo **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhaluso u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • Maipfi ane a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema tsumbo: khavara na siaṱari a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema dza bugu" • Homonimi (ipfi ḽi fanaho mubvumo na tshivhumbeo na ḽiṅwe hone ḽi tshi amba zwi sa faniho (sa: o "fula" ḽinngo na ḽiṱo ḽawe ḽi khou "fula") • U ṱuma thangi kana mitshila kha mudzi wa ipfi **U shuma na mafhungo** • U shumisa tshivhudziso • U shumisa tshigagarukela • U shumisa zwiḓevhe kha zwo ambiwaho • U shumisa tshivhumbeo tsha maiti • Ḽikhathi ḽa tshifhinga tshi bvelaho phanḓa (sa: "U khou vhala") **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 2 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORAḼA)**	**U VHALA**	**U ṄWALA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori tshipfufhi** (U nanga zwi tshi bva kha tshiṱori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṱori zwa sialala/zwa eṇe muṇe/nyendo dza u ṭoḓisisa/tseisi/u humbulela/zwiṱori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) [ndaela dzi a dovhololwa nga murahu ha vhege mbili] • U fhindula mbudziso dza ḽitheraḽa • U fhindula mbudziso nga tshe tsha rangela, tsha vhuvhili, tsha vhuraru na zwiṅwe • U ṇea vhuḓipfi hawe • U fhindula mbudziso dzi konḓaho sa: Ndi ngani vha sa..? Vha nga ita mini..? • U bvisela vhuḓipfi khagala na kuvhonele sa ṇdi ngani a songo..?	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u vhala na u ita nyambedzano ṭhoho na u sedza zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa u bvumba, hu tshi shumiswa luvhonela lwa zwi re mafhungoni • U ita nyambedzano ya ḓivhaipfi ntswa • U topola mutevhe wa zwiwo, fhethuvhupo na vhaanewa • U ita mbudziso nga ha tshiṱori • U shumisa ṭhalusamaipfi **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** U vhala bugu i sa konḓi/tsedzuluso ya tshiṱori • U topola zwiṱaluli sa ṭhoho, mutevhe wa vhaanewa, manweledzo mapfufhi • U ṇea kuvhonele nga ha tsedzuluso **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili** • U ita tsedzuluso ya bugu lwa orala	**U ṅwala tshiṱori tshi sa konḓi tshi na fureme** • U ṅwala maipfi o teaho a tshi thoma • U ṅwala nga zwiwo nga ndunzhendunzhe • U shumisa maṱanganyi(na, fhedzi) • U shumisa maṱaluli maipfi a u vhambedza • U ṅwala magumo o teaho **U ṅwala bugu i sa konḓi ya tsedzuluso hu na fureme** • U shumisa fureme nga nḓila yo teaho • U dzhenisa ṭhoho, vhaanewa vhahulwane na puloto/ṭhoho • U angaredza manweledzo a puloto • U ṇea kuvhonele kwawe nga ha tshibveledzwa **U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza u pfesesa zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U shumisa nḓivho ya mutevhe wa aḽifabethe na ipfi ḽa u thoma uri a kone u wana ipfi kha ṭhalusamaipfi • U shumisa thangi u vhumba vhuthihi na vhunzhi ha ipfi (sa: mu-mi; mu-vha; tshi- zwi) • U shumisa thangi kha u vhumba vhuthihi na vhunzhi • U shumisa zwiduna na zwisadzi (sa: phambo/mukukulume) **U shuma na mafhungo** • U fhaṱa na shumisa madzina vhukuma (sa: Ḽeḓere danzi) • U shumisa maṱaluli o fhambanaho ine ya tshimbilelana na miṅwaha • U shumisa maṱaluli o fhambanaho ane a tshimbilelana na thempheretsha • U thoma u shumisa tshivhumbeo tsha maiti sa: kunda, kundwa • U fhaṱa nḓivho na u shumisa ḽikhathi ḽa ḓo • U shumisa pfano dza ṇefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṇefhungo kana tshiitwa (sa: Hu na bugu nṱhihi/ Hu na bugu mbili) • U sengulusa maipfi a sa konḓi e kha Ḽiiti, tshiitwa (sa: Malindi/o vhala/ bugu yawe **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e eṭhe

THEMO YA 2 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORAḶA)**	**U VHALA**	**U ṄWALA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U dzhenelela kha nyambedzano ya mafhungo o ḓoweleaho, na u shumisa dziṅwe nyambo u itela uri vha pfesese** • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṱhonifha vhagudi ngae nga u vha thetshelesa • U ṱuṱuwedza uri vhagudi ngae vha ambe **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṉea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe • U amba nga ha tshenzhemo yo vhambedzwaho na ya eṋe muṋe			

THEMO YA 2 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORAḼA)**	**U VHALA**	**U ṄWALA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U thetshelesa mafhungo, tshibveledzwa, sa** zwishumiswa/ zwimela/ zwifuwo/ fhethuvhupo Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U topola zwidodombedzwa • U ṱalusa zwine/tshine zwa shumiselwa zwone • U ola na u ḽebuḽa U vhekanya zwithu u ya nga masia azwo na ndivho yazwo • U vhekanya zwithu nga zwigwada • U ṱalutshedzela uri ndi ngani zwi tshi tshimbilelana • U fhedzisa Thebuḽu i re fhasi ha ṱhohwana **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** • U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe • U amba nga ha tshenzhemo yo vhambedzwaho eṋe muṋe	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwifanyiso sa: tshati/ Thebuḽu/ mapa ya muhumbulo/ mapa/ zwifanyiso/girafu** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa u tshimbidza maṱo • U tshimbidza maṱo uri a wane zwidodombedzwa zwauri sa: shedulu • U fhindula mbudziso dza tshibveledzwa na zwifanyiso **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori tsho vhalwaho	**U ṅwala ṱhaluso pfufhi ya zwishumiswa/zwimela/zwifuo/ fhethuvhupo hu tshi shumiswa fureme** • U shumisa fureme nga nḓila yo teaho • U topola zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa maṱanganyi zwo teaho (zwivhangi/zwiitisi dzone) • Ndongazwiga ndi yone yone U ita mapa wa muhumbulo maṅweledzo a mafhungo mapfufhi • U topola mihumbulo mihulwane lu si fhasi ha luraru • U shumisa maipfi a ndeme • U ola/u fhedzisa na u ḽebuḽa zwifanyiso sa: tshati/ Thebuḽu/ mapa wa u humbulela/ mapa/ pulani khethani mafhungo a vhuṱhogwa • U katela zwidodombedzwa zwo khetheaho • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • U shumisa thangi u vhumba vhuthihi na vhunzhi ha ipfi (sa: mu-mi; mu-vha; tshi- zwi) Maipfi a re na mibvumo ya pfalandoṱhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. kheke **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa masumbi vhuṋe (sa: Ndi yanga) • U dovholola madzina zwao • U thoma u pfesesa madzina zwao (sa:Ndi funa khovhe) • khoḽokhosheni e.g. khwanḓa na mulomo • Ḽikhathi ḽa ndi u ṱalutshedza tshitatemennde (sa: Ḓuvha ḽi wela vhukovhela) • Ḽikhathi ḽa ḓo (sa: Ndi ḓo mu vhona, Ndi kha ḓi ḓo mu vhona matshelo) • U bveledza nḓivho na kushumisele kwa maṱanganyi a sumbaho u ḓadzisa, mutevhe na u vhambedza • U kona u topola na u shumisa zwo ambiwaho **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe • Mafhambanyi (maipfi a no amba zwi no fana (sa: lala/eḓela)

THEMO YA 2 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORAḼA)**	**U VHALA**	**U ṄWALA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	(U nanga zwi tshi bva kha tshiṱori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṱori zwa sialala/ zwa eṋe muṋe/nyendo dza u ṱoḓisisa/ zwiseisi/u humbulela/zwiṱori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḓivhazwakale) • U fhindula mbudziso dza ḽitheraḽa • U ṋea vhuḓipfi hawe • U fhindula mbudziso dzi konḓaho sa: Ndi ngani vha sa..? Vha nga ita mini..? • U bvisela vhuḓipfi khagala na kuvhonele sa: Ndi ngani… • U vhona zwidodombedzwa zwi bvaho kha tshiṱori hu tshi shumiswa maipfi a ndeme • U ḽebuḽa/ fhedzisa zwifanyiso zwa zwibveledzwa sa nyolo, Thebuḽu nga ha tshiṱori **U toolola tshiṱori** • U shumisa tshifhinga tsho fhelaho • U shumisa mutevhe wone • U shumisa maṱanganyi **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhina raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U amba nga ha tshenzhemo yo vhambedzwaho na ya eṋe muṋe	**U vhala zwiṱori**. Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U vhala u itela u wana zwidodombedzwa na u shumisa ludungela lwa zwi re mafhungoni u itela u ḓivha zwi ambwaho • U topola na u ṋea muhumbulo nga ha puloto • U ṋea zwiitisi zwa zwi iteaho • U pfesesa ḓivhaipfi • U fhindula mbudziso nga ha tshiṱori • U dovha u anetshela tshiṱori nga mutevhe wone (lwa orala kana u ṅwala) **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela vhuḓipfi na u ṋea vhuḓipfi nga ha tshibveledzwa • U vhambedza u vhala na vhutshilo hawe	**U ṅwala tshiṱori hu tshi shumiswa fureme** • U ṅwala pharagirafu dzi si fhasi ha mbili • U ṱumekanya pharagirafu hu tshi shumiswa maṱanganyi • U shumisa ḓivhaipfi ntswa na ndongazwiga dze vha funzwa • U shumisa thekiniki ya maṅwalwa a vhusiki sa u shumisa mbambedzo • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala zwi re vhukati ha pharagirafu • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṱo na zwine ipfi ḽa amba zwone **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • Maipfi a re na mibvumo ya pfalandoṱhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. kheke • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṋe • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba • U fhaṱa nḓivho ya maipfi ane a a ḓivha nga u a vhona na ane a shumiswa tshifhinga tshoṱhe **U shuma na mafhungo** • U shumisa tshivhumbeo tsha ḽiiti ḽilaeli (sa: ima) • U shumisa tshifhinga tsha zwino u ṱalutshedza nyito (sa: Ndi ṱamba mano anga ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe) • U fhaṱa na u shumisa mamudi (sa: u sumba vhukoni, ndi nga kha u ita khumbelo) • U shumisa no fanela u sumbedza uri ndi zwa ndeme • U thoma u shumisa “ndi nga” na “ndi ḓo” u sumbedza u ḓiimisela • U shumisa maḓadzisi a fhethu (hafha, fhala) • U shumisa maḓadzisi a nyito (ṱavhanya, ongolowa) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Mafhambanyi (maipfi a no amba zwi sa faniho (sa: nṱha/fhasi) • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 2 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA (ORAḼA)**	**U VHALA**	**U ṅWALA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U thetshelesa na u fhindula ndaela dza orala** • Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U tevhedza ndaela • U sumbedza u pfesesa maipfi a ndaela • U ṱalutshedza zwine zwa tea u itea (arali ndaela dzi sa konadzei) • U edzisela nzulele yo ḓoweleaho sa: u ṋea ndaela • U ṋea zwi si fhasi ha masia mana/ ndaela nga mutevhe wone • U shumisa luambo lwone/ḓivhaipfi na luambo lwa muvhil sa: maipfi a masia, ḽiiti ḽa ndaela **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia	**U vhala zwibveledzwa zwa maitele sa resipi kana ndaela dza u ita zwithu** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa: u vhala ha u ṱoḓa u bvisa muhumbulo muhulwane zwidodombedzwa zwauri zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwauri zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U tevhedza ndaela nga nḓila yone **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo w, nyelelo na vhuḓinyanyuli zwone **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza bugu na tshibveledzwa • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṋe	**U ṅwala resipi kana ndeala dza u ita zwithu hu tshi shumiswa fureme** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U shumisa fureme nga nḓila yo teaho • U katela mutevhe wa zwishumiswa • U katela mutevhe u na ngona • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U shumisa tshifhinga tsha zwino • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho • U shumisa ṱhalusamaipfi u itela u sedzulusa mupeleṱo • U nekedza mushumo wo kunaho hu tshi shumiswa nḓila yone sa: ṱhoho **U ṅwala tshenzhemo ya maitele o tevhelwaho** • U katela mafhungo oṱhe o teaho • U ṅwala ṱhalutshedzo nga mutevhe wone • U ṋea muhumbulo nga ha maitele o tevhelwaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • Maipfi a re na mibvumo ya pfalandoṱhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. kheke • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṋe • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba • U fhaṱa nḓivho ya maipfi ane a a ḓivha nga u a vhona na ane a shumiswa tshifhinga tshoṱhe **U shuma na mafhungo** • U shumisa tshivhumbeo tsha ḽiiti ḽilaeli (sa: ima) • U shumisa tshifhinga tsha zwino u ṱalutshedza nyito (sa: Ndi ṱamba mano anga ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe) • U fhaṱa na u shumisa mamudi (sa: u sumba vhukoni, ndi nga ita khumbelo) • U shumisa no fanela u sumbedza uri ndi zwa ndeme • U thoma u shumisa “ndi nga” na “ndi ḓo” u sumbedza u ḓiimisela • U shumisa maḓadzisi a fhethu (hafha, fhaḽa) • U shumisa maḓadzisi a nyito (ṱavhanya, ongolowa) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Mafhambanyi (maipfi a no amba zwi sa faniho (sa: nṱha/fhasi)) • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa ṱhaluso dza orala dza fhethu/vhathu** • Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U topola fhethuvhupo/vhathu • U topola fhungo ḽa ndeme u bva kha tshiṱori sa: kha tshati, ḓafula • U topola zwi fanaho na zwo fhambanaho **U thetshelesa na u toolola tshenzhemo ya eṋe muṋe** • U humbula tshenzhemo ya ene mune nga mutevhe wone • U fhindula mbudziso nga tsho iteaho u thoma, lwa vhuvhili na zwiḾwe **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṉea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe	**U vhala tshiṱori** (U nanga u bva kha zwi si zwa vhukuma musalauno/ zwiṱori zwa sialala/ mvelelo/ zwa u seisa/ zwiṱori zwa vhukuma/ zwa ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U pfesesa zwidodombedzwa zwa tshibveledzwa • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa luvhonela lwa zwi re mafhungoni. • U bvisela khagala zwiitisi na mvelelo kha tshiṱori sa: Ho iteani lini..? • U fhindula mbudziso nga ha tshiṱori • U topola na u ita nyambedzano nga vhaanewa **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾWALA)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hu na mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli • U vhala pharagifu pfufhi • U ita nyambedzano ya muhumbulo muhulwane wa zwidodombedzwa zwauri • U ḾWALA manweledzo vha tshi tikedzwa sa: U nanga manweledzo a vhuḓi **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita tsedzuluso pfufhi ya bugu hu tshi shumiswa fureme yone yone	**U ḾWALA tshiṱori nga maipfi awe, hu tshi shumiswa fureme** • U shumisa tshifhinga tsho fhelaho • U topola zwiwo zwihulwane • U amba nga ha zwiwo nga mutevhe wone • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala vhukati ha pharagirafu **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ḾWALA mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • U fhaṱa nḓivho ya foniki u itela uri a kone u peleṱa maipfi • U fhaṱa nḓivho ya maipfi ane a a ḓivha nga u a vhona na ane a shumiswa tshifhinga tshoṱhe • U fhandekanya maipfi malapfu uri avhe mapfufhi sa mu-hu-mbu-lo, shu-mi-sa • Homonimi (ipfi ḽi fanaho mubvumo na tshivhumbeo na ḽiṅwe hone ḽi tshi amba zwi sa faniho (sa: o “fula” ḽinngo na ḽiṱo ḽawe ḽi khou “fula”) **U shuma na mafhungo** • U vhumba na u shumisa masala (sa: Nṋe, rine, iṅwi, vhone) • U vhumba na u shumisa masala masumbi (sa: iḽa, iyo, zwiḽa, hezwi) • U vhumba na u shumisa masala vhuṋe (sa: yanga, yawe, dzavho) • U shumisa maiti o ḓoweleaho sa Ndi ambara zwienda, Ndo ambara zwienda • U pfesesa na u shumisa ḽiiti u buletshedza nyito • U sengulusa maipfi a sa konḓi e kha Ḽiiti, tshiitwa (sa: Malindi/ o vhala/ bugu yawe **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U amba nga ha ṯhoho dzo ḓoweleaho hu na u ḓidzudzanya** • U pulana na u dzudzanya ndivho ya ndeme • U amba mafhungo a si fhasi ha maṱanu nga ha ṯhoho • U fhindula mbudziso **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** u nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṉea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṉe muṉe	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwifanyiso sa: tshati/ Thebuḽu/mapa ya muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/girafu** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u tshimbidza maṱo kha zwidodombedzwa zwa ndeme • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane wo ṉewaho na zwidodombedzwa zwauri • U topola zwidodombedzwa zwone zwone uri a fhindule mbudziso **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṯha hu na mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṯhe/vhavhili-vhavhili** • U toolola tshibveledzwa nga mafhungo a si fhasi ha maṱanu.	**U ola /fhedzisa na u ḽebuḽa zwifanyiso zwa tshibveledzwa tshi sa konḓi** tshi bvaho kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U shumisa mafhungo a bvaho kha zwifanyiso kana zwibveledzwa zwo ṅwalwaho • U vhekanya mafhungo nga nḓila ya vhuronwane • U fhirisa mafhungo nga nḓila yone • U shumisa zwiga /tswayo dzo teaho **U ita mapa wa u humbulela manweledzo a zwibveledzwa zwipfufhi** • U topola mihumbulo mihulwane i si fhasi ha zwiga zwiraru • U shumisa tshivhumbeo tshone **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṉe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṯhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • U shumisa nḓivho ya mutevhe wa aḽifabethe na ipfi ḽa u thoma uri a kone u wana ipfi kha ṯhalusamaipfi • Maipfi a thomaho nga **d** a tevhelwa nga pfalandoṯhe kana pfalanyana **y** (sa: dyambila) • U pfufhifhadza maipfi sa thelevishini/ TV • U pfufhifhadza (sa: RSA) **U shuma na mafhungo** • U shumisa madzina a vhunzhi (sa: zwigero, marukhu) • U dovholola madzina zwao • U thoma u shumisa masumbi a ngaho sa nthihi, mbili na zwiṅwe na tsha u thoma, tsha vhuvhili tsha magumo. • U bveledza nḓivho na kushumisele kwa maṱaluli • U shumisa pfano dza ṉefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṉefhungo kana tshiitwa (sa: Hu na bugu nṯhihi/ Hu na bugu mbili) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṯanganela kana a mugudi e eṯhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	(U nanga zwi tshi bva kha tshiṱori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṱori zwa sialala/ zwa eṇe muṇe/nyendo dza u ṱoḓisisa/ zwiseisi/u humbulela/zwiṱori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U pfesesa zwiṱori, u fhindula mbudziso dza ḽitherala • U ṇea vhuḓipfi hawe • U bvisela khagala na u ṱalutshedza kuvhonele kwaho **U toolola tshiṱori** • U ṱalutshedza mutevhe wa zwiwo • U vhambedza vhabvumbedzwa vhahulwane na vhaanewa • U toolola mutevhetsindo zwi ita uri zwi pfale • U tsivhudza nga mafhelelo maḾwe • U shumisa makhathi o shumiswaho kha gireidi dzo fhiraho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṇe muṇe	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U pfesesa uri puloto na vhaanewa zwi nga imela mihumbulo yo fhambanaho • U fhindula mbudziso nga ha tshiṱori • U topola pfunzo/mulaedza muhulwane wa tshiṱori **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾwaIa)** **U vhala tshirendo/zwirendo** • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa: u bvumba, u sedza zwifanyiso nga vhuroṅwane, u shumisa luvhonela lwa zwi re mafhungoni • U ita nyambedzano ya ṱhoho muhumbulo muhulwane • U ita nyambedzano raimi na mbambedzo (mamudi) • U bvisela vhuḓipfi khagala vha tshi nyanyulwa nga tshirendo **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hu na mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U sedzulusa zwo vhalwaho kha tshibveledzwa musi mugudi e eṭhe/ kana vhe vhavhili** • U vhambedza tshibveledzwa na vhutshilo hawe • U bvisa vhuḓipfi nga ha tshibveledzwa	**U ḾwaIa tshiṱori tshi sa konḓi zwi tshi angaredza na nyambedzano** • U ḾwaIa tshiṱori tshi nyanyulaho • Tshiṱori tshi re na mathomoni, vhukati na magumo • U shumisa ḽikhathi ḽo teaho • U vhumba mafhungo nga maṱanganyi • U shumisa ndongazwiga dzo fhambanaho na zwiḓevhe **U shumisa maitele a u ḾwaIa** • U pulana/u rangela u ḾwaIa • U ita mvetomveto • U dovhololа • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṇekedza **U rekhoda maipfi na zwine a amba zwone, e kha ṱhalusamaipfi ṱhalusamaipfi ya vhuṇe** • U ḾwaIa mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **b** a tevhelwa nga **v** kana **w**: u bulwaho sa bvula, bwela • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **k** a tevhelwa nga **e** kana **u**: u shumisa **k** u peleṱa ipfi **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa vhuthihi na vhunzhi (sa: mu-vha: muthu - vhathu) • U fhaṱa nḓivho ya u shumisa maṱaluli kha madzina sa Mmbwa ṱhuku • U shumisa tshivhumbeo tsha maiti • Maiti a mafurase, tsumbo: u gidima • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsho fhelaho • U thoma u shumisa maḓadzisi **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maḾwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṭhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U dzhenelela kha nyambedzano dza ṱhoho dzo ḓoweleaho** • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṱhonifha vhagudi ngae nga u vha thetshelesa • U ṱuṱuwedza miraḓo ya tshigwada hu uitela u tikedza vhagudi ngae • U shumisa khonsephuthi na ḓivhaipfi i tshimbilenaho na dziṅwe thero • U shumisa dziṅwe nyambo ho teho **U tamba mitambo ya luambo** • U tevhedza ndaela zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U sielisana, u nea vhaṅwe tshifhinga tsha u amba **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** u nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhina raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe	**U vhala zwibveledzwa zwa maitele** sa ndaela dza ṱhaluso dza saintsi kana phurodzhekiti Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: U bvumba zwi tshi kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa: u tshimbidza maṱo • U wana zwidodombedzwa zwauri • U ṱalutshedza zwifanyiso • U ṱalutshedza mutevhe na fomethe • U tevhedza ndaela **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hu na mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi tshi bva kha kharikhuḽamu sa: ripoto pfufhi, ṱhaluso kana tsedzuluso u bva kha maṅwe masia** • U rangela u vhala: bvumba u bva kha ṱhoho na ṱhohwana na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala e.g. u doba maipfi • U ita nyambedzano nga mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho • U ṱalutshedzela na u ita nyambedzano nga zwifanyiso **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U kovhekana mihumbulo ya kuvhonele kwa zwithu zwi elanaho na tshibveledzwa	**U ṅwala zwibveledzwa zwa mafhungo sa zwibveledzwa zwi shumiswaho kha dziṅwe thero** • U ṅwala pharagirafu mbili u ya kha tharu • U dzudzanya mafhungo nga ngona • U shumisa luambo lwa fomaḽa • U dzhenisa zwidodombedzwa zwauri • U shumisa ipfi nga nḓila yo teaho • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṱo na zwine ipfi la amba zwone • U shumisa maitele a u ṅwala **U shumisa maitele a u ṅwala** • U pulana/u rangela u ṅwala • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṋekedza **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋeṱhalusamaipfi** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u wana zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** Maipfi a re na mibvumo ya pfalandoṱhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. kheke **U shuma na mafhungo** • U thoma u shumisa mabulafhethu a masumbanḓila • U bveledza na u shumisa tshivhumbeo tsha ḽiiti • U fhaṱa na u shumisa mamudi (sa: ndi nga sumba vhukoni, ndi ḓo humbela • U shumisa no fanela u sumbedza uri ndi zwa ndeme • U thoma na u shumisa maṱanganyi u sumba phambano (fhedzi), zwiitisi (ngauri) na ndivho (uri) • U kona u topola na u shumisa zwo ambiwaho **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e eṱhe

THEMO YA 3 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 9-10	**U dzhenelela kha nyambedzano ya ṱhoho yo ḓoweleaho** • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṱhonifha vhagudi ngae nga u vha thetshelesa • U ṱuṱuwedza miraḓo ya tshigwada na u vha tikedza • U khoudaswitsha arali zwo tea • U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḓaho (sa; Ni nga itani …?) **U tamba ḽitambwa ḽi sa konḓi** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U shumisa magudiswa o teaho na luambo • U shumisa maipfi maambwaitwa • U bveledza muṱoḓo wa tshiṱori • U shumisa ipfi na vhuḓinyanyuli na luambo lwa muvhili u fhirisa mulaedza • U bula ipfi zwa tshi pfala nga nḓila yo teaho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiḾwe na ḽiḾwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṉea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṉe muṉe	**U vhala ḽitambwa** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala nga u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala • U topola muṱoḓo wa tshiṱori • U ita nyambedzano nga vhaanewa, fhethuvhupo na nyito • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori • U ita nyambedzano fomethe ya ḽitambwa **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾwaIa)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone hu tshi sumbedzwa u pfesesa tshibveledzwa • U vhalela nṱha hu tshi shumiswa mubulo wone, luvhilo lwo teaho na voḽumu. • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U sedza tshibveledzwa tsho vhalwaho e eṱhe** • U vhambedza zwibveledzwa zwo vhalwaho	**U ḾwaIa khaseledzo pfufhi/ḽitambwa hu tshi shumiswa fureme** • U nanga vhaanewa vho teaho • U dzudzanya nyambedzano na nyito nga mutevhe wone • U shumisa maambiwa • U shumisa tshitaela tsha u ḾwaIa tshi si tsha fomaḽa • U shumisa ndongazwiga yo teaho sa kholoni, tshigarukela na tshivhudzisi **U shumisa maitele a u ḾwaIa** • U ṱuṱula muhumbulo hu tshi shumiswa mapa wa muhumbulo • U bveledza mvetomveto ya u rangela • U ita ndovhololo • U vhalulula • U ḾwaIa mvetomveto ya u khunyeledza • U nekedza mvetomveto i vhonalaho yo kunaho ya u khunyeledza ya zwikhala zwo teaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṉe** • U ḾwaIa mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na zwine ipfi ḽa amba zwone • U shumisa thangi, tsinde na mitshila kha u vhumba maipfi **U shuma na mafhungo** • U shumisa zwiduna na zwisadzi (kholomo/phulu) • U dovholola masala. • U shumisa maiti a tshifhinga tshoṱhe (sa; tshimbila, tshimbilani) • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsho fhelaho • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsha zwino • Ḽikhathi ḽa ndi u ṱalutshedza tshitatamennde sa: Ḓuvha ḽi wela vhukovhela • U thoma u shumisa maṱanganyi u sumba u nanga (sa: tshiḽa kana itshi) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha u vhala ha u ṱanganelana kana ha mugudi e eṱhe

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga zwi tshi bva kha tshiṱori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṱori zwa sialala/ zwa eṇe muṇe/nyendo dza u ṭoḓisisa/ zwiseisi/u humbulela/zwiṱori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U pfesesa zwiṱori • U fhindula mbudziso dza ḽitheraḽa • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudziso • U fhindula na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi konḓaho sa: Ndi ngani..? ndi ngani ni tshi humbula ... • U ita nyambedzano dzi ṭanganedzeaho, dza mathilisano kwao na zwithu zwa ndeme kha tshiṱori, u shumisa dziṅwe nyambao arali zwo tea **U tamba mutambo wa luambo** • U ṇea na u tevhedza ndaela • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U sielisana, u ṇea vhaṅwe tshifhinga tsha u amba	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u bvumba zwi tshi bva kha ṭhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa u shumisa ludungela lwa zwi re mafhungoni u wana zwine maipfi maswa a amba • U ita nyambedzano ya muhumbulo mihulwane na zwiṅwe zwidodombedzwa • U topola mutevhe wa zwiwo • U topola fhethuvhupo na vhaanewa • U fhindula na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi konḓaho sa: Ndi ngani..? Ndi ngani ni tshi humbula.. • U ita nyambedzano nga milayo, na zwithu zwa ndeme kha tshiṱori, u shumisa dziṅwe nyambao arali zwo tea **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** U ita nḓowenḓowe ya u vhala • U vhalela nṱha hu na mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhala na u thasulula phazili ya ipfi** • U shumisa ḓivhaifi yo teaho • U peleṱa maipfi nga nḓila yone • U ṭalutshedza zwine maipfi a amba/u a shumisa kha mafhungo	**U ṅwala tshenzhemo yawe ya zwiwo** • U nanga ṭhoho na magudiswa zwa tshenzhemo yawe • U amba zwiwo nga nḓila ine ha vha na thevhekano • U bvisela khagala zwiitisi **U ṅwala tshiṱori tshi sa konḓi** • U shumisa tshivhumbeo tsha tshiṱori • U shumisa luambo lwa u humbulela nga maipfi o fhambanah • U ṱumekanya mafhungo a ite mutevhe kha pharagirafu hu tshi shumiswa masala, maṱanganyina ndongazwiga yone • U shumisa ḽikhathi ḽone ḽone • U shumisa ṭhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine maipfi a amba U shumisa maitele a u ṅwala a tevhelaho hutshi ṅwalwa tshiṱori • U ṱutula muhumbulo hu tshi shumiswa mapa wa muhumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u rangela • U ṅwalulula nga murahu ha u ṇea muvhigo **U rekhoda maipfi na ṭhalutshedzo dzao kha ṭhalusamaipfi ya vhuṇe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṭhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba • Maipfi ane a thoma nga mubvumo **m** a tevhelwa nga **v** kana **w**: u shumisa **m** u peleṱa sa mvula, mwemwela **U shuma na mafhungo** • U thoma u shumisa masumbi a ngaho sa nthihi, mbili na zwiṅwe na tsha u thoma, tsha vhuvhili tsha magumo. • U thoma u pfesesa madzina zwao (sa: Ndi funa khovhe) • U shumisa pfano dza ṇefhungo na tshiitwa hune ha si vhe na ṇefhungo kana tshiitwa sa Hu na bugu nṱhihi/ Hu na bugu mbili • Ḽikhathi ḽa ndi u ṭalutshedza tshitatemennde (sa: Ḓuvha ḽi wela vhukovhela) • U shumisa “ḓo” u sumba uri zwi ḓo itea (sa Hu ḓo vha na mvula) • U shumisa mabulafhethu ane a sumba vhuimo (nṱha, fhasi) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṭanganela kana a mugudi e ethe

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
	U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṉea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṉe muṉe	**U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori vhukati ha mafhungo maṱanu kana a rathi • U ita tsedzuluso pfufhi ya orala		

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U dzhenelela kha nyambedzano** • U ita nyambedzano nga ṱhoho dzi ḓivheaho hu tshi katelwa na dzi bvaho kha dziṅwe thero • U shumisa zwikili zwa u humbula zwa vhuimo ha nṱha tsumbo: ndeme na zwivhi, • U ṋea muhombulo u tshi tevhela kuvhonele kwawe kwa zwithu • U shumisa magudiswa na ḓivhaipfi i bvaho kha maṅwe masia • U sielisana, u sumbedza ṱhompho kha vhagudi ngae, na u ṱhonifha mihumbulo ya vhaṅwe **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe	**U vhala** zwibveledzwa zwa midia sa: athikili ya magazini kana ripoto ya gurannḓa Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u bvumba zwine tshibveledzwa tsha amba nga u thoma u ita tsedzuluso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwo fhambanaho zwa u vhala sa u tshimbidza maṱo • U fhindula mbudziso • U ita nyambedzano ya mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwauri • U pfesesa tshivhumbeo tsha tshibveledzwa tsha midia **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhala na u pfesesa phosiṱara** • U rangela u vhala: u amba nga ha tshifanyiso • U ṱalutshedzela mafhungo • U ita nyambedzano nga ha ndivho ya tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya kushumisele kwa luambo **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela khagala vhuḓipfi nga ha tshibveledzwa • U vhambedza tshibveledzwa na vhutshilo hawe	**U ṅwala zwibveledzwa zwa mafhungo hu tshi shumiswa fureme** • U nanga ṱhoho dzo teaho • U angaredza mafhungo o teaho • U angaredza mafhungo nga ha vhuḓi na vhuvhi • U dzudzanya vhuḓi na vhuvhi kha Thebuḽu U shumisa maitele a u ṅwala a tevhelaho hu tshi ṅwalwa tshiṱori • U ṱuṱula muhumbulo hu tshi shumiswa sa mapa wa muhumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u rangela • U ṅwalulula nga murahu ha u ṋea muvhigo **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba **U ola phosiṱara** • U angaredza mafhungo o teaho • U angaredza zwifanyiso • U shumisa saizi ya tshibveledzwa nga ngona • U nekedza mvetomveto ya u khunyeledza yo kunako i vhaleaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṋe **U shuma na mafhungo** • U shumisa maṱanganyi u sumbedza nyaluso na mutevhe kha fhungo • U bveledza nḓivho na kushumisele kwa maṱanganyi a sumbaho u ḓadzisa, mutevhe na u vhambedza • U shumisa maṱanganyi u sumbedza zwiitisi na mvelelo **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e **eṱhe**

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga zwi tshi bva kha tshiṱori tsha fikishini ya vhukuma/zwiṱori zwa sialala/ zwa eṇe muṇe/nyendo dza u ṭoḍisisa/ zwiseisi/u humbulela/zwiṱori zwa vhukuma vhutshiloni/zwa fikishini ya ḍivhazwakale) • Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U topola puloto, vhaanewa na nyito • U ita manweledzo a tshiṱori hu na thikhedzo • U bvisela khagala muhumbulo, u ṇea ndivho yazwo • U shumisa makhathi e a ḍivhadziwa kha gireidi dzo fhiraho sa: tshifhinga tsho fhelahona ḽikhathi ḽa ḍo **U toolola tshiṱori** • U angaredza vhaanewa na fhethuvhupo • U angaredza puloto isa konḍi • Mutevhe wa tshiṱori u re na mbuno **U ita nḍowenḍowe ya u thetshelesa na u amba, u nanga tshithihi tsha u ita nḍowenḍowe ngatsho ḍuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe** • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḍi • U ṇea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṇe muṇe • U toolola zwiwo kana tshenzhemo nga mutevhe wone	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u bvumba u bva kha ṯhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa: ludungela lwa zwi re mafhungoni u wana zwine ipfi ḽiswa ḽa mba zwone. • U ita nyambedzano nga muhumbulo muhulwane na zwiṅwe zwidodombedzwa • U topola mutevhe wa zwiwo • U topola na fhethuvhupo na vhaanewa • U fhindula na u thoma u vhudzisa mbudziso dzi konḍaho (sa; Ndi ngani..?) • U ita nyambedzano dza zwithu zwi ṱanganedzeaho, matshilisano na zwithu zwa ndeme kha tshiṱori, u shumisa dziṅwe nyambo arali zwi tshi konadzea	**U ṅwala tshenzheme ya ene muṇe ya zwiwo** • U nanga ṯhoho na magudiswa zwa tshenzhemo yawe • U amba zwiwo nga nḍila ine ha vha na thevhekano • U amba zwiitisi • U shumisa girama yo teaho, ḍivhaipfi, mupeleṱo na mafhungo • U shumisa maitele a u ṅwala **U ṅwala tsedzuluso ya bugu i sa konḍi hu tshi shumiswa fureme** • U nanga magudiswa o teaho • U shumisa fureme nga nḍila yo teaho • U bvisela khagala na u ṱalutshedza kuvhonele kwawe • U angaredza ṯhoho, vhabvumbedzwa, fhethuvhupo na maṅweledzo a tshiṱori U shumisa maitele a u ṅwala a tevhelaho hu tshi ṅwalwa tshiṱori • U ṱutula muhumbulo hu tshi shumiswa mapa wa muhumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u rangela • U ṅwalulula nga murahu ha u ṇea muvhigo **U shumisa ṯhalusamaipfi u sedzulusa mupeleṱo na ṯhaluso ya maipfi** **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṇe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṯhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba	**U shuma na maipfi** • U shumisa ḍivhaipfi u sedzulusa mupeleṱo na u wana zwine ipfi ḽa amba **U shuma na mafhungo** • U shumisa maṱanganyi u sumbedza zwe a nanga (sa: tshiḽa, itsho) • U kona u topola na u shumisa zwo ambiwaho • U bveledza u shumisa maambiwa. • U shumisa zwiḍevhe kha zwo ambiwaho • U shumisa tshithoma a tshi khethekanya_madzina are kha mutevhe • U shumisa zwiḍevhe u sumba vhuṇe **Ḍivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana a mugudi e_eṯhe

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṄEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6		**U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U vhala tshirendo/zwirendo** • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa: u shumisa ludungela lwa zwi re mafhungoni • U fhindula mbudziso nga ha tshirendo • U bvisela vhuḓipfi khagala hu na u ṱuṱuwedza zwi tshi bva kha tshirendo • U ita nyambedzano raimi, maipfi ane a thoma nga mubvumo u fanaho na u vhambedza **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, nyelelo na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita tsedzuluso pfufhi ya bugu		
VHEGE YA 7-8	**U dzhenelela kha nyambedzano** • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṱhinifha vhagudi ngae • U vha thetshelesa na u ṱuṱuwedza uri vha amba • U shumisa luṅwe luambo arali zwo tea • U dzhenelela kha nyambedzano dza ṱhoho dzi si dza ndeme sa; zwifanyiso na u ṱalusa zwine zwa konadzea muhumbuloni sa; Ni nga ita mini nga R100	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo u bva kha kharikhuḽamu sa:** a ripoto pfufhi, ṱhaluso kana ṱalutshedzo zwi bvaho kha dziṅwe thero Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u vhala na u ita nyambedzano nga ha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa u tshimbidza maṱo kha mafhungo • U topola mushumo wa zwifanyiso kha u ita uri ḽitambwa ḽi pfesesee	**U ola phosiṱara** • U angaredza mafhungo o teaho • U angaredza zwifanyiso • U shumisa saizi ya tshibveledzwa nga ngona • U nekedza mvetomveto ya u khunyeledza yo kunako i vhaleaho	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi o ḓoweleaho, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi ya vhuṋe • U shumisa nḓivho ya mutevhe wa aḽifabethe na ḽeḓere ḽa u thoma ḽa ipfi uri a kone u ḽi wana kha ḓivhaipfi

THEMO YA 4 – GIREIDI YA 5				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	• U nanga magudswa o teaho • U shumisa tshivhumbeo tsha nyimele • U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba • U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo tshipfufhi na raimi • U tamba mutambo wa luambo u sa konḓi • U ṋea na u tevhedza ndaela na masia • U toolola mafhungo a eṋe muṋe	• U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U pfufhifhadza pharagirafu hu na thikhedzo **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa** **(orala kana u ḾwaIa)** • U vhala na u pfesesa phosiṱara • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha tshifanyiso • U ṱalusa mafhungo • U ita nyambedzano nga tshiga tsha tshibveledzwa • U ita nyambedzano dza kushumisele kwa luambo • U topola na ita nyambedzano nga ha zwithu zwi ngaho mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza maṅwalwa • U ita nyambedzano nga ha dzudzanyo **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela muhumbulo khagala nga ha tshibveledzwa • U vhambedza tshibveledzwa na zwiṅwe zwe zwa vhaliwa vhukati ha ḾwaIa	**U ḾwaIa mafhungo nga ha tshibveledzwa hu tshi shumiswa fureme** • U topola mafhungo o teaho • U angaredza tshati, girafu kana dayagiramu arali zwo tea • U ḾwaIa pharagirafu mbili u ya kha tharu • U shumisa mbuno dzone na u dzi vhekanya • U shumisa mupeleṱo wone na ndongazwiga • U shumisa maṱanganyi • U shumisa maitele a u ḾwaIa • U ḾwaIa mvetomveto ya u ranga • U ita ndovhololo • U vhalulula • U ḾwaIa mvetomveto ya u khunyeledza • U nekedzela • Mvetomveto yo kunaho i vhonalaho ya u khunyeledza	**U shuma na mafhungo** • U kona u topola na u shumisa zwo ambiwaho • Mafhungo mbumbano sa mudavhini • U ṱuma thangi kana mitshila kha mudzi wa ipfi_ • U shumisa maḓadzisi a fhethu (hafha, fhaḽa) • U shumisa maḓadzisi anyito (ṱavhanya, ongolowa) • U fhaṱa nḓivho na kushumisele kwa tshifhinga tsha zwino i bveleho_ phanḓa **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi a bvaho kha maṅwalwa a u ṱanganela kana mugudi e eṱhe
VHEGE YA 9-10	**U LINGA HA SAMETHIVI**			

GIREIDI YA 6

THEMO YA 1 – GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ŢALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga kha fikishini i tendiseaho ya musalauno/ zwiṱori zwa sialala/ nganetshelo dza vhuṋe/ bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro/ zwiṱori zwa vhutshilo /fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso dza ḽitherala u sumbedza u pfesesa • U ṋea vhuḓipfi nga ha tshiṱori, a tshi ţumanya tshiṱori na vhutshilo hawe ene mune. **U tamba mitambo ya luambo** • U tevhedza na u ṋea ndaela zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U sielisana, hu tshi ṋewa vhanwe tshikhala tsha u amba **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ţhoho	**U vhala tshiṱori** (U nanga kha fikishini i tendiseaho ya musalauno/ zwiṱori zwa sialala/ nganetshelo dza vhuṋe/ bugu dza nyendo dza u guda/miswaswo/ miloro/ zwiṱori zwa vhutshilo /fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ţhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano ya ḓivhaipfi ntswa i no bva kha tshiṱori • U ita nyambedzano, puloto na fhethu hune tshiṱori tsha kho u itea hone • U fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho nga tshiṱori **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nţha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḓinyanyuli **U ita phazili ya maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi yone yone • U peleţa maipfi nga nḓila yone • U ţalutshedza ţhalutshedzo dza maipfi na u a shumisa kha mafhungo	**U ṅwala zwiṱori zwi sa konḓi** • U shumisa fureme arali zwo fanela • U shumisa mapa wa muhumbulo kana tshati ya nyelelo hu tshi itelwa u dzudzanya • U nanga ţhoho ya magudiswa yo teaho • U nanga fhungo ḽa u vula ngaḽo ḽo teaho • U shumisa maipfi a maţanganyi • U ṅwala mafhedziselo o fanelaho • U shumisa girama yo teaho, ḓivhaipfi, mupeleţo na ndongazwiga **U shumisa maitele a u ṅwala** • U ţuţula mihumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho **U rekhoda maipfi na ţhalutshedzo dzao kha ţhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ţhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U peleţa maipfi o ḓoweleah zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ţhalusamaipfi • U fhaţa kha nḓivho ya mibvumo u konou peleţa maipfi tsumbo: u fhaţa miţa ya maipfi zwo bva kha mibvumo kana mbonalo. • U fhaţa nḓivho ya maipfi a ḓivheaho nga tshivhumbeo na maipfi a vhuyaho lunzhi kha tshibveledzwa **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa thangi dza madzina u wana tshivhalo tshao (tsumbo bugu- dzibugu) • U fhaţa kushumisele kwa masala a vhune (sa, nne, ene, tshone, rine,) • U fhaţa kha kushumisele kwa ḽiimela tsumbo Kholomo i khou fula/ kholomo dzi khou fula • U isa phanḓa na u pfesesa u shumisa ḽikhathi ḽa 'ndo' **Divhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho

THEMO YA 1 – GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2		**U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita tsedzuluso ya bugu pfufhi ya orala • U vhambedza na vhutshilo ha ene muṋe		
VHEGE YA 3-4	**U thetshelesa nganetshelo vhukuma sa, muvhigo wa mafhungoitwa**, mafhungo a mbuno Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U pfesesa khonsephuti na u shumisa ḑivhaipfi i elanaho na dziṅwe thero • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu a tshi fha zwiitisi (ngani) • U ita nyambedzano ya tshibveledzwa **U kona u isa phanḓa na u haseledza nga ha ṱhoho ya mafhungo yo ḓoweleaho** • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṱhonifha vhaṅwe vhagudi nga u vha thetshelesa na u vha ṱuṱuwedza u ri vha ambe	**U vhala nganetshelo vhukuma dzi sa konḓi sa, athikili dza mafhungo kana nganetshelo vhukuma** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala, tsumbo: u humbulela, u shumisa mibvumo na ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano ya ḑivhaipfi ntswa i no bva kha tshiṱori • U fhindula mbudziso dzi bvaho kha tshibveledzwa • U bvisele khagala zwiitisi **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U vhala zwibveledzwa zwa matshilisano sa, marifhi a vhuṋe** • U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa zwauri • U topola zwiteṅwa sa, fomete na ndumeliso n.z	**U ṅwala mafhungo a mbuno i sa konḓi** • U shumisa fureme arali zwo fanela • U nanga mafhungo o teaho • U ita nzudzanyo dza mihumbulo mihulwane na u ṋea zwidodombedzwa zwa u thusedza • U shumisa maipfi a maṱanganyi, masala nga nḓila yo teaho **U ṅwala luṅwalo lu sa konḓi lwa vhuṋe** • U shumisa fureme • U nanga magudiswa o teaho • U livhisa luṅwalo kha muthu o teaho hu na ndivho yone • U dzudzanya zwe a ṅwala ene muṋe nga u khakhulula girama, ndongazwiga na mupeleṱo wo khakheaho	**U shuma na maipfi** • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi • U shumisa nḓivho ya mutevhe wa aḽifabethe na maleḓere a u thoma kha ipfi u itele u wana maipfi kha ṱhalusamaipfi • U ṱhukukanya maipfi malapfu , tsumbo: tshi-kolo-ni; ma- sia-ri **U shuma na mafhungo** • U fhaṱa kha kupfesesele na kushumisele kwa mbambedzo • U fhaṱa kha kupfesesele na kushumisele kwa Ḽikhathi ḽa ndi • U fhaṱa kha kupfesesele na kushumisele kwa matikedzi tsumbo “konou” u sumbedza u konadzea, • U thoma u shumisa maḓadzisi a tshifhinga (sa, matshelo. mulovha) **Divhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho

THEMO YA 1 – GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U vhala zwibveledzwa zwa midia sa, dzikhunguwedzo/ phamfulete/ phosiṱara** • U topola mulaedza muhulwane • U ita nyambedzano nga ha kuvhekanyele, mivhala, fonto na zwifanyiso • U pfesesa nḓila ine zwifanyiso na maipfi zwa shumiswa ngayo u kunga (u kwengweledza) **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita manweledzo a tshibveledzwa nga mafhungo a si gathi • U kovhekana mihumbulo nga ha tshibveledzwa	**U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṱuṱula mihumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṱori zwa sialala/ nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/miswaswo/ miloro /zwiṱori zwa vhutshilo/ fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U nweledza tshiṱori na u ṋea thikhedzo • U pfesesa na u shumisa mbudziso sa, Ndi ngani ni tshi humbula u ri....? ndi ngani tshi sa....? u elelwa tshenzhemo na zwiwo nga mutevhe wone	**U vhala tshiṱori** (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṱori zwa sialala /nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṱori zwa vhutshilo /fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, u shumisa mibvumo, na ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano ya ḓivhaipfi ntswa i no bva kha tshiṱori • U fhindula mbudziso dzi bvaho kha tshibveledzwa • U topola ṱhoho, fhethuvhupo na puloto	**U ṅwala tsedzuluso ya vhuṋe sa,** dayari hu tshi shumiswa fureme • U shumisa fureme zwavhuḓi • U shumisa tshitaela tsha fomaḽa • U nanga magudiswa o teaho ṱhoho • U anetshela zwiwo mutevhe wone • U shumisa maipfi a maṱanganyi • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala vhukati ha pharagirafu **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi • U shumisa nḓivho ya mutevhe wa aḽifabethe na maleḓere a u thoma kha ipfi u itele u wana maipfi kha ṱhalusamaipfi • Maipfi a thomaho nga **g** a tevhelwa nga -e, -i kana –y: tsumbo gemo, gayisa, givha

THEMO YA 1 – GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṉea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾwaIa)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, u elela, luvhilo na mbonalo yone • U vhala nganetshelo dza vhuṉe sa, dayari/ u dzhenisa maipfi/mafhungo kha dayari • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwo khetheaho • U topola zwiṱaluli tsumbo: ndumeliso n.z **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe ene muṉe kwa zwithu		**U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u kona u shumisa maiti u bula nyito • U fhaṱa na u kona u shumisa mabulafhethu a sumbedzaho vhuimo (nṱha ha, fhasi ha) • U shumisa maipfi a maṱanganyi u sumbedza nyengedzo (na) na mutevhe (), • U shumisa tshaka dza mbudziso sa, nnyi? mini? lini? tshifhio?ngani? hani? • Maleḓere danzi kha madzina vhukuma, Khosi khulu kana Murena hu tshi ambiwa vhathu **Divhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Nyambahuvhili (maipfi ane a fana kha mupeleṱo na mubulo a fhambana kha ṱhalutshedzo

THEMO YA 1 – GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U thetshelesa na mutevhe wa ndaela** • U fhindula nga tsha vhukuma mutevhe wa ndaela dzi konḓaho • Ndaela dzo ṅewaho dzi a pfala • U shumisa maipfi a maṱanganyimaṱanganyi • U shumisa nzudzanyo yone **U ṱalutshedza maga** • Mafhungo o ṱalutshedzwaho a a pfala • U shumisa maipfi a maṱanganyi • U shumisa nzudzanyo yone • U pfesesa khonsephuti na u shumisa ḓivhaipfi i re na vhuṱumani na dziṅwe ngudo **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṅea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo zwi re na zwifanyiso** sa, tshati/ Thebuḽu/dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/girafu/pulane Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho, zwifanyiso na ṱhohwana • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala: u vhala mafhungo nga u fhirisa maṱo nga u ṱavhanya hu tshi sedzwa zwa ndeme • U pfesesa zwiteṅwa zwa zwifanyiso sa, zwiga, tswayo, n.z. • U ṱalutshedzela mafhungo a tshi bva kha tshibveledzwa tsha zwifanyiso • U tevhedzela ndaela **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone, u elela, luvhilo na mbonalo (tsedzeo) yone **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita phazili ya maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi yone yone • U peleṱa maipfi nga nḓila yone • U ṱalutshedza zwine ipfi ḽa amba zwone/ na u a shumisa kha mafhungo **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita manweledzo a mafhungo a si gathi nga ha tshibveledzwa • U kovhekana mihumbulo nga ha tshiṱori	**U ṅwala ṱhalutshedzo ya maga o leluwaho** • Mafhungo a re kha ṱhalutshedzo a a amba • U shumisa maipfi a maṱanganyimaṱanganyi • U ṅwala nga tevhela mutevhe wone • U shumisa luambo lwa fomaḽa • U shumisa ḓivhaipfi i bvaho kha dziṅwe ngudo **Nyolo, u ola na u fhedzisa zwifanyiso** tshati/Thebuḽu/dayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/ zwifanyiso/girafu/ pulane • U dzhenisa ḽebuḽu dzone • U katela na mafhungo teaho • U shumisa maipfi a ndeme **U ṅwala ṱhalutshedzo dzi sa konḓi hu tshi shumiswa fureme** • U rangela u ṅwala: u guda ṱhalutshedzo dzo fhambanaho • U wana zwithu zwo teaho zwa u ṱalutshedza • U shumisa tsumbo dzone dzo teaho • U shumisa ḓivhaipfi i re na vhuṱumani na dziṅwe ngudo • U ṅwala nga u pfufhifhadza **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi **U shuma na mafhungo** • U shumisa ndaela i re kha tshivhumbeo tsha ḽiiti • U thoma u shumisa maḓadzisi a mbalo sa, nthihi, mbili, n.z na tsha u thoma, tsha vhuvhili, tsha u fhedzisela • U shumisa maipfi e kha tshivhumbeo tsha khanedza **Divhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Mabulazwithihi (maipfi ane a fana kha ṱhalutshedzo sa, lala-edela

THEMO YA 1 – GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 9-10	**U thetshelesa zwirendo/nyimbo** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U shumisa ṱhalutshedzo ya orala kha u ṱalusa vhathu kana zwithu **U tamba mutambo wa luambo** • U ṋea na u tevhedzela ndaela zwavhuḓi • U sielisana • U fhedza mutambo nga tshifhinga tsho tiwaho	**U vhala zwirendo** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho na mihumbulo mihulwane • U pfesesa nga nḓila yo leluwaho zwiṅwe zwiteṅwa zwa vhurendi: pfanapheledzo, pfanapheledzo, onomatopoeia, mbambedzo, maedzamuthu (mafanyamuthu) • U ita nyambedzano ya ḓivhaipfi ntswa i no bva kha tshiṱori • U shumisa ṱhalusamaipfi **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza tshibveledzwa tsho vhalwaho	**U ṅwala ṱhalutshedzo dza muthu** • U nanga magudiswa o teaho • U tou fombe na u ṋea ṱhalutshedzo thwi ya zwi fanaho • U ṅwala nga maitele a u tou sika, hu tshi shumiswa maṱaluli na maḓadzisi • U dzudzanya zwe ene muṋe a ṅwala na u khakhulula zwo khakheaho kha mupeleṱo **U ṅwala ṱhalutshedzo ya tshithu/ phuka/ tshimela/fhethu** • U nanga magudiswa o teaho • U tou fombe na u ṋea ṱhalutshedzo thwii ya zwi fanaho • U ṅwala nga maitele a u tou sika, hu tshi shumiswa maṱaluli na maḓadzisi • U dzudzanya zwe ene muṋe a ṅwala na u khakhulula zwo khakheaho kha mupeleṱo **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone **U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṱuṱula mihumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi • Maipfi a no thoma nga mibvumo ya **k** na u tevhelwa nga **e** kana **i** **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa tshivhumbeo tsha masala a vhuṋe (tsumbo maṱo aṋu) • U thoma u pfesesa uri a ri shumisi vhuthihi na vhunzhi ha madzina sa, ndi nwa madi • U shumisa tshaka dzo fhambanaho dza maṱaluli sa madzina o vhumbwaho a tshi bva kha maṱaluli sa tswukeḽeni • Ḽikhathi ḽa ndi u ṱalusa nyito ya ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe tsumbo “Ndi ṱamba maṋo ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe” **Divhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tshovhalwaho • Madzina mbumbano sa, tshilumanamana

THEMO YA 2 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga kha fikishini ya musalauno/ zwiṱori zwa sialala /nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro/ zwiṱori zwa vhutshilo /fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso dza ḽitherala • U ṅwala mafhungo a ndeme • U amba na u toolola zwiṱori **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṯhoho	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u vhala na u ita nyambedzano nga ha ṯhoho na u lavhelesa kha zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u humbulela, hu tshi shumiswa ludungela lwa nyimele • U ita nyambedzano nga ḓivhaipfi ntswa • U topola mutevhe wa zwiwo, fhethuvhupo na vhaanewa (sa, u ṱalutshedza vhuḓipfi ha vhaanewa, na u amba nga zwiitisi zwa uri ngani zwo itea ngauralo) • U bvisela khagala zwiitisi • U shumisa ṯhalusamaipfi **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa** **(orala kana u ṅwala)** U ita nḓowenḓowe ya u vhala • U vhalela nṯha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḓinyanyuli **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṯhe/vhavhili-vhavhili** • U ṋea muhumbulo u tshi tevhela kuvhonele kwawe kwa zwithu na u vhambedza na vhutshilo hawe ene muṋe	**U ṅwala tshiṱori tshi sa konḓi hu tshi shumiswa fureme** • U shumisa fureme (muhangarambo) wa tshivhumbeo tsha tshiṱori • U nanga fhungo ḽa u vula ngaḽo ḽo teaho • U shumisa maipfi a maṱanganyi • U shumisa maṱaluli • U ṅwala mafhedziselo o fanelaho • U sa bva nnḓa ha ṯhoho ya mafhungo • U ṱumanya mafhungo a ita • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo na ndongazwiga • U shumisa ṯhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṯhalutshedzo ya maipfi **U ṅwala pharagirafu u bvisela khagala na u ṱalutshedza muhumbulo wa ku vhonele kwawe** • U ṅwala mafhungo a 2 u ya kha 3 • U nanga mafhungo a ndeme • U fha muhumbulo wa ene muṋe wa kuvhonele kwa zwithu • U ṱalutshedza zwi tshi pfala **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṯhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone **U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṱuṱula mihumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ṯhalusamaipfi • Maipfi a thomaho nga mubvumo wa **k** na u tevhelwa nga **a**, **e** kana **o**: tsumbo konou, **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa madzina a sa vhalei sa, tshoko • U fhaṱa na u shumisa masala masumbi (sa, hetshi, hetsho, havhala, hezwi) • U fhaṱa nḓivho ya kushumisele kwa maṱaluli kha madzina sa, mmbwa ntswu • U isa phanḓa na u pfesesa u shumisa ḽikhathi la ndi **Divhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho

THEMO YA 2 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U thetshelesa ṱhalutshedzo dza zwithu/ zwipuka/ zwimela/ fhethu** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U ṱalusa zwine tsha vha zwone • U ṱalutshedza uri ndi tsha mini • U kona u fhambanya zwipiḓa kha zwo fhelelaho • U ola na u ḽebuḽa • U shumisa ḓivhaipfi i elanaho na dziṅwe ngudo **U sengulusa zwithu na u vhea nga zwigwada** • U kona u topola u fana na u fhambanya • U nanga na u vha nga zwigwada • U ṱalutshedza uri ndi ngani zwi tshi tea u vha fhethu huthihi • U shumisa ḓivhaipfi i elanaho na dziṅwe ngudo **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṉea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo sa a no bva kha dziṅwe ngudo**. Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha ṱhoho na u ita ndovhololo ya maipfi a ndeme • U vhala pharagirafu na u topola muhumbulo muhulwane na ṱhoho yo itwaho fhungo • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa na zwifanyiso sa, girafu, dayagiramu na Thebuḽu **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita manweledzo a zwe vha vhala nga mafhungo a si gathi	**U ṅwala ṱhalutshedzo dza zwithu/ zwipuka/ zwimela/ fhethu** • U katela zwidodombedzwa zwa ndeme nahone zwo khetheaho • U ṱalutshedza mbonalo ya nga nnḓa • U shumisa maḓadzisi a mbalo (maanganyi one) • U shumisa ḓivhaipfi yone yone • Ndongazwiga dzone • U ṅwala mvetomveto, u wana muvhigo, u khakhulula na u ṅwalulula **U sika, u ola na u ḽebuḽa zwifanyiso** sa, tshati/ Thebuḽu/ dayagiramu/ mapa wa mihumbulo/mapa/zwifanyiso/girafu/ pulane • U shumisa zwidodombedzwa zwi bvaho kha zwibveledzwa ṅwalwaho kana zwi vhonwaho • U katela na zwidodombedzwa zwauri • U shumisa maipfi a ndeme na zwifanyiso • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone **U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṱuṱula mihumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho	**U shuma na maipfi** • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi • U shumisa ma- /dzin- u ita vhunzhi tsumbo matombo/ dzibugu **U shuma na mafhungo** • U shumisa madzina are na vhunzhi fhedzi, tsumbo: maḓi, vhuṱali • U thoma u shumisa masala a vhune (sa, tshanga, tshau, tshawe, tshashu, zwavho) • U shumisa tshaka dza maṱaluli dzo katela na a elanaho na vhukale • U shumisa tshaka dza maṱaluli dzo katela na a elanaho na mutsho • U fhaṱa u pfesesa na u shumisa maṱaluli a u vhambedza • U shumisa maḓadzisi a tshivhalo (tsumbo kanzhi). • U shumisa maḓadzisi a maitele (sa, nga u gidima, nga u ongolowa) • U bveledza u pfesesa na kushumisele kwa maṱanganyimaṱanganyi u sumbedza nyengedzo, thevhekano na u fhambana. **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho

THEMO YA 2 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa nganea dza vhune dza zwiwo** • U topola mihumbulo ya ndeme na vhathu • U fhindula mbudziso nga ha zwo iteaho u thoma lwa vhuvhili n.z u anetshela zwiwo zwa u fana **U thetshelesa tshiṱori** (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṱori zwa sialala/nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṱori zwa vhutshilo /fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso dza ḽitherala • U ṋea vhuḓipfi hawe hu elanaho na vhutshilo hawe • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu a tshi fha zwiitisi (ngani) • U vhudzisa na u fhindula mbudziso, u tshi ṋea muhumbulo wa kuvhonele kwau kwa zwithu sa, ndi ngani ni tshi humbula…? ndi ngani tshi sa…? **U edzisela nyimele dzo ḓoweleaho** • U shumisa luambo na nyito dzo teaho • U dzudzanya magudiswa nga nḓila i pfalaho	**U vhala tshiṱori** (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṱori zwa sialala/nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro/ zwiṱori zwa vhutshilo /fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U vhalela u itela u wana zwidodombedzwa na u shumisa ludungela lu re kha nyimele u itela u wana ṱhalutshedzo • U topola na u amba nga ha puloto • U fha ṱhalutshedzo dza nyito na ṋea zwiitisi • U pfesesa ḓivhaipfi • U fhindula mbudziso dzi bvaho kha tshiṱori **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḓinyanyuli	**U ṅwala luṅwalo lu sa konḓi lwa vhuṋe** • U shumisa fureme • U shumisa tshitaela tshi si tsha fomaḽa • U ṅwala pharagirafu dzi si fhasi ha 2 • U shumisa ḓivhaipfi ntswa na ndongazwiga zwo gudwaho • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala vhukati ha pharagirafu **U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṱuṱula mihumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi **U shuma na mafhungo** • U shumisa tshivhumbeo tsho ḓoweleaho tsha ḽiiti tsumbo tshimbila, tshimbilaho • Maiti a mafurase tsumbo: u eḓela • U shumisa ḽiḓadzisi ḽa tshivhalo (tsumbo kanzhi.'). • U shumisa maipfi a maṱanganyimaṱanganyi u sumbedza phambano (fhedzi), zwiitisi (ngauri) na ndivho (uri). **Divhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Mafhambanyi (maipfi ane a fhambana kha ṱhalutshedzo)

THEMO YA 2 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U amba na u toolola tshiṱori	**U vhala zwibveledzwa zwa vhuṋe na zwa matshilisano sa, dayari ya vhuṋe kana vhurifhi** • U amba nga ha muhumbulo muhulwane • U vhalela u wana zwidodombedzwa na u dzhiela nzhele tshitaela tshi si tsha fomaḽa • U amba nga fomete na ndumeliso **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṭhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela khagala vhuḓipfi nga ha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U ṱumanya zwe a vhala na vhutshilo hawe		
VHEGE YA 7-8	**U ita ṯhaṯhuvho ya kiḽasi** sa, u inthaviwa vhagudu ngae kiḽasini), u rekhoda phindulo kha tshati na kha girafu • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U kona u fara inthaviwu nga vhulenda • U rekhoda mafhungo nga vhuronwane • U shumisa fomete zwavhuḓi • U shumisa maipfi a ndeme na mafurase	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo kha zwifanyiso sa, mbekanyatshifhinga** na nzudzanyo dza televishini/tshati/thebuḽu/ dayagiramu/thebuḽu/mapa wa muhumbulo/mapa/zwifanyiso/girafu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha ṱhoho na u ita ndovhololo ya maipfi a ndeme • U vhala pharagirafu na u topola muhumbulo mihulwane na ṱhoho yo itwaho sa fhungo • U fhindula mbudziso kha tshibveledzwa na zwifanyiso • U vhala nga u fhirisa maṱo nga u ṱavhanya hu tshi sedzwa mafhungo a ndeme	**U ṅwala ṯhalutshedzo dzi sa konḓi** • U nanga mafhungo o teaho • U ṉea tsumbo • U ṅwala nga u pfufhifhadza na nga nḓila yo teaho ya fomaḽa • U shumisa ḓivhaipfi i re na vhuṱumani na dziṅwe ngudo **U bveledza khweshineya i sa konḓi** • U ṅwala mbudziso zwavhuḓi • U sia zwikhala zwa u ṅwalela phindulo • U shumisa tshivhumbeo tsha kuvhudzisele zwavhuḓi	**U shuma na maipfi** • U shumisa ṯhalusamaipfi u sedza mupeleḽo na ṯhalutshedzo dza maipfi • Maipfi are na mibvumo ya pfalandoṯhe ndapfu: u dzhenisa e – yo fhumulaho mafheloni tsumbo. kheke **U shuma na mafhungo** • U fhaṱa na u shumisa makhathi a ḓo • U thoma u shumisa “tea” u sumbedza pfanelo. • U thoma u shumisa maḓadzisi a digirii sa, nga maanda, nga ngoho, **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Mafhambanyi (maipfi ane a fhambana kha ṯhalutshedzo

THEMO YA 2 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U kona u isa phanḓa na u haseledza nga ha ṱhoho yo ḓoweleaho** • U thetshelesa kha, na u ṋea vhaḾwe vhagudi tshikhala tsha u amba • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṋea muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu sa, ndi ngani ni tshi humbula….? **U tamba mutambo wa luambo** • U ṋea na u tevhedzela ndaela • U sielisana **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** u nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U vhala zwibveledzwa zwa U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾWALA)** **U vhala tsedzuluso ya bugu i sa konḓi** • U topola zwiteṅwa zwa ndeme sa, ṱhoho ya bugu, mutevhe wa vhaaṋewa, manweledzo a si gathi na kupimele (phimo) • U topola luambo lwo shumiswaho u itela u fha mbuno na u fha muhumbulo wa kuvhonele kwa zwithu **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḓinyanyuli **U tandulula phazili ya maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi yone yone • U peleṱa maipfi nga nḓila yone • U ṱalutshedza zwine maipfi a amba zwone/na u a shumisa mafhungoni • U shumisa ṱhalusamaipfi **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza bugu na zwibveledzwa zwo vhalwaho	**U ḾWALA pharagirafu u bvisela na u ṱalutshedza muhumbulo wa kupfesesele kwawe kwa zwithu** • U ḾWALA mafhungo a 4 u ya kha 5 • U nanga mafhungo o teaho • U ṋea muhumbulo wa ene muṋe wa kuvhonele kwawe kwa zwithu • U ṱalutshedza nga mbavhalelo **U shumisa maitele a u ḾWALA** • U ṱuṱula mihumbulo • U ḾWALA mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ḾWALA mvetomveto ya u fhedzisela • U nekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ḾWALA mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	
VHEGE YA 9-10	**U LINGA HA SAMETHIVI**			

THEMO YA 3 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṱori zwasialala/nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṱori zwa vhutshilo ha stories/fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindula mbudziso dza ḽitherala • U ita nyambedzano nga ha muaṋewa wa ndeme • U dzhiela nṱhamafhungo a ndeme kha tshati sa, mutalo wa thevhekano ya tshifhinga • U ita manweledzo a tshiṱori **U thetshelesa orala ya u tou amba nga ha ṱhalutshedzo dza fhethu/ phukha/zwimela/zwithu n.z** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U topola fhethu • U ṅwala mafhungo a ndeme kha tshati/thebuḽu • U topola u fana na u fhambana ha zwithu **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U anetshela tshenzhemo kana zwiwo nga mutevhe wone, hu tshi shumiswa maipfi a maṱanganyi	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U ṱalutshedza zwiteṅwa zwa tshibveledzwa • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u shumisa ludungela lwa nyimele u wana ṱhalutshedzo, u humbulela • U fhindula mbudziso nga ha tshiṱori • U topola na u ita nyambedzano nga ha fhethuvhupo na vhaaṋewa • U ṱalutshedza zwiitisi kha tshiṱori sa, ho bvelela mini musi….? Kana ndi ngani ni tshi humbula...? • U ṋea vhuḓipfi nga ha tshiṱori • U zwi ṱumanya na vhutshilo ha ene muṋe **U vhala vhurifhi ha vhuṋe vhu sa konḓi** • U topola mihumbulo mihulwane • U fhindula mbudziso dza ḽitherala • U topola zwiteṅwa zwa zwibveledzwa sa, datumu, ndumeliso **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U sedzulusa bugu ho dzudzanywaho na u ṋekedza nyambo ya orala yavhuḓi	**U ṅwala; u dzhenisa mafhungo kha dayari** • U nanga magudiswa o teaho ṱhoho • U shumisa tshivhumbeo tsho teaho sa fureme • U anetshela zwiwo nga mutevhe wone • U shumisa maipfi a maṱanganyi • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo, ndongazwiga na zwikhala vhukati ha pharagirafu **U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṱuṱula mihumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U ṋekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo ya u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi • U engedza u vhumba vhunzhi **U shuma na mafhungo** • U fhaṱa na shumisa madzina vhukuma sa, u shumisa maḽeḓere danzi • U thoma u shumisa maipfi a maṱanganyi u sumbedza zwiitisi **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Mabulazwithihi (maipfi ane a fana kha ṱhalutshedzo

THEMO YA 3 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U thetshelesa nyambo i sa konḓi nga ha ṱhoho** • U vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḓaho • U ita nyambedzano nga muhumbulo muhulwane • U ṋea muhumbulo u tshi tevhela kuvhonele kwawe kwa zwithu • U ṱhonifha vhaṅwe vhagudi nga u vha thetshelsa • U ṱuṱuwedza miṅwe miraḓo u thusedza vhaṅwe **U amba nga ha ṱhoho ya mafhungo murahu ha nzudzanyo** • U nanga ṱhoho ya magudiswa yo teaho • U sa bva nnḓa ha ṱhoho • U dzudzanya magudiswa nga ndunzhendunzhe **U kuvhanganya mafhungo sa, u ita tsedzuluso sa, u tandula (ṱhoḓisiso)** • U nanga mbudziso dzine dza nga vhudziswa. • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ita notsi nga u rekhoda mafhungo, khweshineya i tshi khou bvela phanḓa **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo** na zwifanyiso sa, tshati/thebuḽu/ dayagiramudayagiramu/mapa wa muhumbulo/mapa/zwifanyiso/girafu. Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Thangela u vhala: u vhala nga u fhirisa maṱo nga u ṱavhanya hu tshi sedzwa zwidodombedzwa zwa ndeme • U vhudzisa mbudziso • U nanga zwidodombedwa zwo teaho u fhindula mbudziso • U ita manweledzo a tshibveledzwa / zwibveledzwa zwo nanguludzwaho nga u shumisa mapa wa muhumbulo **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḓinyanyuli **U ita phazili ya maipfi** • U shumisa ḓivhaipfi yone yone • U peleṱa maipfi nga nḓila yone • U ṱalutshedza zwine ipfi ḽa amba /na u a shumisa mafhungoni **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita manweledzo a tshibveledzwa nga mafhungo a swikaho mataṋu	**U ṅwala tshibveledzwa tsha mafhungo hu tshi shumiswa** zwifanyiso sa, tshati/thebuḽu/ dayagiramu/mapa wa muhumbulo/ mapa/zwifanyiso/girafu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhala zwibveledzwa zwo nangiwaho • U shumisa mafhungo a bvaho kha tshibveledzwa u itela u ola na u ḽebuḽa zwifanyiso sa, ṱafula, tshati kana girafu • U sumbedza zwavhuḓi vhushaka vhukati ha zwipiḓa zwo fhambanaho zwa dayagiramu kana kha zwiṅwe zwa zwibveledzwa zwa zwifanyiso **U fhirisela girafu kha tshivhumbeo tsha girafiki u shumisa notsi dzo kuvhanganywaho dza mafhungo** • U fhirisela mafhungo kha girafiki sa, girafu kana thebuḽu • U sengulusa mafhungo **U ṅwala muvhigo mupfufhi wa mafhungo o kuvhanganyaho** • U lingulula mafhungo na u ṋea khaṱhulo, hu tshi ṋewa zwiitisi zwa hone • U shumisa tshivhumbeo tshone tsho teaho u shumiswa hu tshi ṅwalwa muvhigo • U dzudzanya pharagirafu nga nḓila yone sa, hu tshi shumiswa ṱhoho na mafhungo a u tikedzela	**U shuma na maipfi** • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi **U shuma na mafhungo** • U shumisa zwiduna na zwisadzi kha maṅwe a madzina sa, mboho-tsadzi • U fhaṱa nḓivho ya kushumisele kwa maṱaluli kha madzina sa, mmbwa ntswu • U fhaṱa kha kushumisele kwa ḽiimela tsumbo Kholomo i khou fula/ kholomo dzi khou fula **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Maipfi ane a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema tsumbo: khavara na siaṱari a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema dza bugu

THEMO YA 3 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṄEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṱori zwasialala/nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṱori zwa vhutshilo /fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U fhindulo mbudziso dza ḽitheraḽa • U ṉea vhuḓipfi hawe hu elanaho na vhutshilo hawe • U bvisela khaḡala na u ṯalutshedza kuvhonele kwawe kwa zwithu • U tsivhudza nga maṅwe mafhedzisele, u humbulela na u ṯalutshedza khonadzeo **U dovha u anetshela tshiṱori** • U shumisa mutevhe wone wa zwiito • U amba nga ha vhaaṉewa sa zwe vha ṅwaliswa zwone kha tshiṱori • U shumisa makhathi o funzwaho kha murole wo fhiraho • U tsivhudza nga maṅwe mafhedzisele	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha ṯhoho, puloto, vhaanewa, na fhethuvhupo • U ita nyambedzano hu tshi sumbedzelwa nga nḓila ine puloto ya nga imela kuṅwe kuvhonele kwa zwithu shangoni • U fhindula mbudziso nga ha tshiṱori • U ita manweledzo a tshiṱori nga orala U ita nyambedzano nga ha ṯhoho, puloto, vhaanewa, na fhethuvhupo **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U vhala tshirendo** • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṯhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u shumisa ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha tshirendo • U bvisela vhuḓipfi khagala ho ṱuṱulwaho nga tshirendo • U ita nyambedzano nga pfanapheledzo • U ita nyambedzano nga ha mbambedzo i bvaho kha tshirendo	**U ṅwala tshiṱori tshi sa konḓi, hu tshi shumiswa maitele a u ṅwala tshoṯhe e eṯhe** • U nanga magudiswa a takadzaho • U shumisa tshivhumbeo tsha zwiṱori sa muhangarambo • U shumisa mathomele, vhukati na mafhedziselo • U anetshela zwithu mutevhe wone • U shumisa makhathi o teaho na mafhungo o farekanywaho nga maṱanganyi a ngaho ‘na’ ‘fhedzi’ • U shumisa ndongazwiga, dzo fhambanaho u katela zwiḓevhe • U shumisa zwikhala zwone zwo teaho kha pharagirafu **U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṱuṱula mihumbulo hu tshi shumiswa sa, mapa wa muhumbulo • U ṅwala mvetomvto ya u thoma • U wana muvhigo kha magudiswa na u shumisa girama na ḓivhaipfi • U sedzulusa mupeleṱo • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ṯhalusamaipfi • U pfufhifhadza sa, television/TV **U shuma na mafhungo** • U fhaṱa kushumisele kwa masala a vhune (sa, nne, ene, tshone, rine, vhone) • U fhaṱa kha u pfesesa na u shumisa mbambedzo • U isa phanḓa na u pfesesa u shumisa tshifhinga tsho fhelaho • U shumisa maḓadzisi a fhethu (sa, tsini, devhula, mulamboni) • U thoma u shumisa masala a vhune (sa, tshanga, tshau, tshawe, tshashu, zwavho) **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U ṱumanya thangi na mitshila kha tsinde ḽa ipfi

THEMO YA 3 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ḾWALA NA U ṄEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa luimbo/ tshirendo tshi leluwaho** Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U elelwa muhumbulo muhulwane • U ita nyambedzano nga ha muhumbulo muhulwane • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṋe • U topola pfanapheledzo • U bvisela vhuḓipfi khagala ho ṱuṱulwaho nga tshirendo • U imba luimbo/mitaladzi yo nangwaho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na voḽumu **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U vhambedza tshibveledzwa na vhutshilo ha ene muṋe	**U ṅwala zwa miswaswo sa, mitaladzi ya 4,** tshirendo kana pfanapheledzo, mafhungo • U nanga ṱhoho • U ṅwala maipfi a re na pfanapheledzo (nga ṱhoho) • U shumisa mbambedzo nthihi **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	

THEMO YA 3 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U thetshelesa na u tevhedzela ndaela** sa, maitele • U humbulela zwine zwa nga tevhela • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwauri zwa tshibveledzwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela • U ita nyambedzano nga ha tshivhumbeo tsha ḽiiti ḽo shumiswaho henefho **U tamba mutambo wa luambo** • U tevhedza ndaela zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U sielisana, hu tshi newa vhaḾwe tshikhala tsha u amba **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiḾwe na ḽiḾwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṯhoho	**U vhala zwibveledzwa zwa u tevhela maga a maitele** sa, risipi/ ndaela dza maedza a saintsi a sa konḓi/ phurojekithi. Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • Thangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha ṯhoho na u tandula tshibveledzwa sa, siaṱari ḽa zwi re ngomu kana indekisi • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u vhala nga u fhirisa maṱo nga u ṯavhanya hu tshi sedzwa mafhungo a ndeme • U ṯalutshedzela zwifanyiso • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U ṯalutshedza zwine zwa tea u itwa • U ita nyambedzano nga ha zwidodombedzwa zwauri zwa tshibveledzwa • U amba nga ha fomete ya tshiḾwalwa • U ita nyambedzano ya thevhekano dza ndaela • U tevhedza ndaela	**U ḾWALA zwibveledzwa zwa mafhungo** tsumbo sa, zwibveledzwa zwi shumiswaho kha dziḾwe thero • U ḾWALA pharagirafu 2 u ya kha 3 • U dzudzanya fhungo nga mutevhe wone • U shumisa ṯhoho ine ya vha kha tshivhumbeo tsha fhungo na mafhungo a u tikedzela • U shumisa ḓivhaipfi i elanaho na dziḾwe thero • U shumisa luambo lwa fomaḽa • U katela na zwidodombedzwa zwauri • U shumisa mambwaitwa nga nḓila yo teaho **U thetshelesa na u ita nyambedzano kha u haseledza** • U topola mbuno dza ndeme dzi si nga fhasi ha 3 • U dzudzanya mafhungo nga nḓila ya vhudele • U shumisa tswayo dzo teaho/ dayagiramu/ na zwiḾwe zwibveledzwa zwa girafiki • U sumbedza zwavhuḓi vhushaka vhukati ha zwipiḓa zwo fhambanaho zwa dayagiramu kana zwibveledzwa zwa girafiki • U shumisa ḓivhaipfi yo teaho • U sedza mupeleṱo • U shumisa ṯhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṯhalutshedzo ya maipfi	• U shuma na maipfi • U shumisa ṯhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṯhalutshedzo dza maipfi • Maipfi ane a kanganyisa (tsumbo: Ḽara/Lara) **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa tshivhumbeo tsha masala a vhune (tsumbo maṱo aṋu) • U shumisa tshaka dzo fhambanaho dza maṱaluli • U pfesesa na u kona u shumisa maiti u bula nyito **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho

THEMO YA 3 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṮALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8		**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo u bva kha kharikhuḼamu sa,** muvhigo mupfufhi/ ṯhalutshedzo/ u ṯalutshedza zwi tshi bva kha dziṅwe thero U rangela u vhala: U humbulela zwi tshi bva kha ṯhoho na u tandula tshibveledzwa sa, siaṯari Ḽa zwi re ngomu. • U shumisa zwiṯirathedzhi zwa u vhala sa, u vhala nga u fhirisa maṱo nga u ṯavhanya hu tshi sedzwa mafhungo a ndeme • U ṯalutshedzela zwifanyiso • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U ṉea mihumbulo mihulwane na u ṉea zwidodombedzwa zwa u tikedzela **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṯhe/vhavhili-vhavhili** • U ṉea mihumbulo mihulwane • U ṯalutshedza zwiteṅwa zwa zwiṅwe zwibveledzwa zwo vhaliwaho sa, bugu dza u sedza khadzo na masiaṯari a zwi re ngomu na indekisi	**U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṯuṱula mihumbulo hu tshi shumiswa sa, mapa wa muhumbulo • U ṅwala mvetomveto ya u thoma • U sedza mupeleṱo • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṉe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṯhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi Ḽa amba zwone	

THEMO YA 3 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 9-10	**U shela mulenznhe kha therisano nga ṱhoho yo ḓoweleaho** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudzisa • U lapfisa nyambedzano • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwa zwithu • U ṱhonifha mihumbulo ya vhaṅwe • U ṱuṱuwedza vhaṅwe vhagudi u amba luambo lwa nyengedzedzo • **U tamba matambwa a sa konḓi** • U shumisa magudiswa o teaho na luambo • U shumisa maamba thwii • U bveledza muṱodo u pfalaho • U shumisa ipfi na mbonalo (tsedzeo) yone na u amba nga muvhili u fhirisa mulaedza • U bula maipfi nga nḓila yone i pfalaho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** u nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U vhala ḽitambwa** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala nga u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala • U topola muṱoḓo wa tshiṱori • U amba nga vhabvumbedzwa, fhethuvhupo na nyito • U bvisela khagala vhuḓipfi ho ṱuṱulwaho nga tshiṱori • U ita nyambedzano nga ha zwiṱaluli zwa tshibveledzwa nga maanḓa ndongazwiga **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na voḽumu. **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ṋea muvhigo mupfufhi nga ha bugu zwi na zwi re ngomu na tshivhumbeo zwo teaho • U ṋea muhumbulo wawe nga ha kuvhonele kwawe	**U ṅwala ḽitambwa ḽipfufhi**, hu tshi shumiswa tshitaela tsha u ṅwala tshipfufhi tshi si tsha fomaḽa • U nanga vhabvumbedzwa vho teaho • U bveledza nyambedzano na nyito nga mutevhe wone • U shumisa maamba thwii • U shumisa ndongazwiga dzo teaho kholoni, tshigarukela na zwiga zwa mbudziso **U shumisa maitele a u ṅwala** • U ṱuṱula mihumbulo hu tshi shumiswa mapa wa muhumbulo • U bvisa mvetomveto ya u thoma • U wana muvhigo na u ita ndovhololo • U vhalulula • U ṅwala mvetomveto ya u fhedzisela • U nekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho yo ṅwalwaho nga u khethekana **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo a u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi • U fhaṱa kha nḓivho ya mibvumo u konou peleṱa maipfi tsumbo: u fhaṱa miṱa ya maipfi zwi tshi bva kha mibvumo kana mbonalo. **U shuma na mafhungo** • U thoma u shumisamaḓadzisi a mbalo sa, nthihi, mbili, n.z na tsha u thoma, tsha vhuvhili, tsha u fhedzisela • U shumisa tshaka dza maṱaluli hu tshi katelwa na a elanaho na mutsho • U shumisa tshaka dza maṱaluli hu tshi katelwa na a elanaho na vhukale **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Nyambahuvhili (maipfi ane a fana kha mupeleṱo na mubulo a fhambana kha ṱhalutshedzo

THEMO YA 4 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga kha fikishini dza musalauno/ swiṱori zwasialala/nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṱori zwa vhutshilo /fikishini ya ḓivhazwakale) Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudzisa • U ita manweledzo a tshiṱori • U fhindula na u thoma u vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḓaho sa, Ndi ngani ni songo ….?, Mini….? Ni zwi humbula hani…? • U ita nyambedzano nga mikhwa, matshilisano na zwithu zwa ndeme kha tshiṱori, hu nga ḓi shumiswa luḾwe luambo arali zwo fanela **U anetshela nganetshelo yawe ene muṋe** • U nanga ṯhoho na magudiswa o teaho • U dzudzanya zwiwo nga ndunzhendunzhe • U a bula madzina a vhaanewa • U shumisa maipfi a maṱanganyi	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṯhoho na kha zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala: U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala: hu tshi shumiswa ludungela lwa nyimele u wana zwine ipfi ḽa amba zwone • U ita nyambedzano nga ha puloto, fhethuvhupo na vhabvumbedzwa (vhaanewa) • U ita nyambedzano nga ha mutevhe wa zwiwo, u fhindula mbudziso dza zwo iteaho u thoma, lwa vhuvhili, n.z • U fhindula na u thoma u vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḓaho sa, Ndi ngani ni songo ….?, Mini….? Ni zwi humbula hani… • U bvisela khagala na u ṯalutshedza mihumbulo ya kuvhonele kwawe kwa zwithu • U ita nyambedzano • U ita nyambedzano nga ha vhaanewa uri vha sumbedzisa hani maḾwe maitele a shangoni • U ita nyambedzano nga ha mushumo wa ḽitambwa ḽa zwifanyiso • U ita nyambedzano nga ha dziḾwe nḓila dzo fhambanaho dza u anetshela vhaaṉewa	**U ḾWALA tshiṱori tshi sa konḓi** • U shumisa tshivhumbeo tsha tshiṱori sa, muhangarambo (fureme) • U shumisa luambo lwa khumbulelwa nga maanḓa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U ṱumanya mafhungo kha pharagirafu i pfalaho i re na ndunzhendunzhe hu tshi shumiswa masala, maipfi a maṱanganyi na ndongazwiga dzone • U shumisa girama yo teaho, mupeleṱo na ndongazwiga • U shumisa makhathi o teaho tshifhinga tshoṯhe • U shumisa ṯhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṯhalutshedzo dza maipfi **U shumisa maitele a u ḾWALA** • U pulana/u rangela u ḾWALA • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṉekedza **U rekhoda maipfi na ṯhalutshedzo dzao kha ṯhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ḾWALA mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ṯhalusamaipfi • U fhaṱa ndivho ya maipfi o ḓoweleaho nga tshivhumbeo na a vhuyaho lunzhi kha tshibveledzwa **U shuma na mafhungo** • U pfesesa na u shumisa thangi dza madzina u wana tshivhalo tshao (tsumbo bugu - dzibugu) • U fhaṱa na u shumisa masala masumbi (sa, hetshi, hetsho, havhala, hezwi) • U fhaṱa ndivho ya kushumisele kwa maṱaluli kha madzina sa, mmbwa ntswu • U shumisa ndaela i re kha tshivhumbeo tsha ḽiiti tsumbo ima. • U shumisa maḓadzisi a tshifhinga (tsumbo matshelo, mulovha) • U shumisa thangeladzina dzi no sumba masia, tshifhinga na u vha na zwithu **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Mafhambanyi (maipfi ane a fhambana kha ṯhalutshedzo

THEMO YA 4 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 1-2	**U ṇea tsedzuluso ya bugu ya orala** • U nanga magudiswa a re na tshivhumbeo tsho teaho • U ḓibvisela khagala na u ṱalutshedza mihumbulo ya kuvhonele kwawe ene muṇe • U ṇekedza magudiswa nga u tou elela hu vhonalaho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṇea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾwaIa)** **U vhala vhurifhi ha vhuṇe** • U rangela u vhala: u humbulela ho ḓisendeka nga zwo vhalwaho nga u tou fhirisa maṱo kha tshibveledzwa • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala: hu tshi shumiswa ludungela lwa nyimele u wana ṱhalutshedzo ya maipfi • U topola muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwauri • U ita nyambedzano ya nga ndivho ya vhurifhi • U ita nyambedzano ya fomete ya vhurifhi **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na voḽumu **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U dovha u anetshela tshiṱori tsha mafhungo 5 kana 6		

THEMO YA 4 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṰALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 3-4	**U shela mulenzhe kha nyambedzano** • U ita nyambedzano nga vhuḓi na vhuvhi • U shumisa khontseputi na ḓivhaipfi sa, zwi elanaho na dziṅwe ngudo • U sielisana • U ṱhonifha mihumbulo ya vhaṅwe • U ṱuṱuwedza vhaṅwe uri vha ambe **U thetshelesa na u ita nyambedzano kha u haseledza** • U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa • U rekhoda mafhungo makene kha tshati kana mapa wa muhumbulo **U tamba mutambo wa luambo** • U tevhele ndaela zwavhuḓi • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U sielisana, hu tshi ṋewa vhaṅwe tshikhala tsha u amba **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U vhala zwibveledzwa zwa mafhungo** sa, zwa kha kharikhuḽamu Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u vhala na u ita nyambedzano nga ha (dzi)ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u vhala nga nṱha u tshi ṱoḓa mafhungo a vhuṱhogwa • U limuwa uri zwifanyiso na zwinepe zwi fhaṱa ṱhalutshedzo • U fhindula mbudziso nga ha tshibveledzwa • U topola vhuḓi na vhuvhi • U ita manweledzo a pharagirafu hu na u thusedzelwa **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḓinyanyuli **U vhala na u tandulula phazili ya maipfi** • U peleṱa maipfi nga nḓila yone • U sumbedza u pfesesa ṱhalutshedzo dza maipfi • U shumisa ḓivhaipfi yone yone **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U bvisela khagala vhuḓipfi nga ha tshibveledzwa tsho vhalwaho • U vhambedza na vhutshilo hawe ene muṋe	**U shumisa mafhungo a tshi bva kha zwifanyiso sa,** tshati/thebuḽu/ dayagiramu/mepe ya mihumbulo/ mapa/zwifanyiso/ girafu dza u ṅwala tshibveledzwa • U ṅwala paragirafu 2 kana 3 • Mbuno dzone dzo dzudzanywaho zwavhuḓi • Mupeleṱo na ndongazwiga zwone **U ṅwala tshibveledzwa tsha mafhungo a vhonalaho** • U thetshelesa na u ita nyambedzano kha u haseledza • U dzudzanya mafhungo nga u vhekanya vhuḓi na vhuvhi kha Thebuḽu • **U ṅwala ṱhalutshedzo hu na tsumbo** • U wana zwithu zwo teaho zwa u ṱalutshedza • U shumisa tsumbo dzone dzone dzo teaho • U nanga mafhungo o teaho • U shumisa ḓivhaipfi yo fhambanaho • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi **U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**U shuma na maipfi** • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi • U shumisa ndivho ya mutevhe wa aḽifabethe na maḽeḓere a u thoma kha ipfi u itele u wana maipfi kha ṱhalusamaipfi **U shuma na mafhungo** • U thoma u pfesesa uri a ri shumisi vhuthihi na vhunzhi ha madzina sa, ndi nwa maḓi • U thoma u shumisa masala a vhuṋe (sa, tshanga, tshau, tshawe, tshashu, zwavho) • U isa phanḓa na u pfesesa u shumisa tshifhinga tsha zwino • U shumisa maipfi a maṱanganyi u sumbedza nyengedzo (na) na thevhekano • U saukanya fhungo ḽi sa konḓi ha vha na ṋefhungo, ḽiiti na tshiitwa tsumbo “Thendo/u vhala/ bugu yawe” • U pfesesa na u shumisa maambelwa • U shumisa khoma kha u khethekanya madzina kha mutevhe • U shumisa zwiḓevhe kha maambiwa **Ḓivhaipfi kha nyimele** - Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho

THEMO YA 4 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ŢALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa tshiṱori** (U nanga kha fikishini dza musalauno/ zwiṱori sialala/nganetshelo dza vhuṋe/bugu dza nyendo dza u guda/ miswaswo/ miloro /zwiṱori zwa vhutshilo ha stories/fikishini ya ḑivhazwakale Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U vhudzisa mbudziso dzo teaho na u fhindula mbudzisa • U ita manweledzo a tshiṱori • U fhindula na u thoma u vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḓaho sa, Ndi ngani ni songo ….?, Mini….? Ni zwi humbula hani? • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu a tshi fha zwiitisi sa, zwi ţanganedzeaho, matshilisano, na mafhungo a ndeme kha tshiṱori, u shumisa luṅwe luambo arali zwo fanela • U shumisa makhathi o funzwaho kha Gireidi dzo fhiraho sa, makhathi a ‘ndo’ na ‘ḑo’	**U vhala tshiṱori** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela u bva kha ṱhoho na kha zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala, u shumisa ludungela lwa nyimele, u wana ṱhalutshedzo dza maipfi maswa • U ita nyambedzano nga ha puloto, fhethuvhupo na vhabvumbedzwa (vhaanewa) • U ita nyambedzano nga ha thevhekano ya zwiwo, u fhindula mbudziso nga zwo iteaho u thoma, lwa vhuvhili, n.z • U fhindula na u thoma u vhudzisa na u fhindula mbudziso dzi konḓaho sa, Ndi ngani ni songo ….?, Mini….? Ni zwi humbula hani… • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu a tshi fha zwiitisi (ngani)	**U ḾWALA TSEDZULUSO YA BUGU** • U nanga magudiswa o teaho na tshivhumbeo • U bvisela khagala muhumbulo wa kuvhonele kwawe kwa zwithu a tshi fha zwiitisi (ngani) • U katela ṱhoho, vhaanewa, na manweledzo • U ḾWALA vhurifhi ha vhuṋe • U nanga magudiswa o teaho • U shumisa fureme arali zwo fanela • U ṉea mulaedza nga nḓila yone • U vhekanya mafhungo nga ndunzhendunzhe • U ḾWALA dzina ḽau mafhedziseloni • Shumisa tshitaela tsha u ḾWALA tshi si tsha fomaḽa tsho teaho ndivho ya u ḾWALA **U SHUMISA MAITELE A U ḾWALA** • U ţuţula mihumbulo • U ḾWALA mvetomveto ya u thoma • U ita ndovhololo • U dzudzanya • U ḾWALA mvetomveto ya u fhedzisela • U ṉekedza mvetomveto yavhuḓi yo kunaho • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi	**U SHUMA NA MAIPFI** • U shumisa ṱhalusamaipfi u sedza mupeleṱo na ṱhalutshedzo dza maipfi • Maipfi ane a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema tsumbo: khavara na siaṱari a wanala kha mutevhe muthihi wa ḽema dza bugu” **U SHUMA NA MAFHUNGO** • U shumisa tshaka dza mbudziso sa, nnyi? mini? lini? tshifhio? ngani? hani? • U bveledza u shumisa maṱanganyi u sumbedza vhungani na ndivho. • U shumisa maipfi a maṱanganyi u sumbedza zwo nangwaho • Ḽikhathi ḽa ḑo (tsumbo Ndi ḑo mu vhona matshelo’) • U fhaṱa kha u pfesesa na kushumisele kwa ḽikhathi ḽa *ḑo* **Ḑivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho

THEMO YA 4 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 5-6	**U thetshelesa tshirendo** **Tshibveledzwa tshine tsha bva kha bugupfarwa kana kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM)** • U elelwa muhumbulo mihulwane • U ita nymbedzano nga ha muhumbulo muhulwane • U vhambedza na tshenzhemo ya ene muṋe • U topola pfanapheledzo na maipfi ane a thoma nga mubvumo u no fana. pfanabvumo (alliteration) • U topola na u ita nyambedzano ya u vhambedza (sa, mafanyisi) • U bvisela vhuḓipfi khagala ho ṱuṱulwaho nga tshirendo • U imba luimbo/mitaladzi yo nangwaho **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṋea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho • Nganetshelo ya zwiwo kana tshenzhemo nga mutevhe wone, u fhindula mbudziso nga ha zwo iteaho u thoma, lwa vhuvhili, lwa vhuraru n.z	**U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ṅwala)** U vhala zwirendo • U rangela u vhala: u humbulela zwi tshi bva kha ṱhoho na zwifanyiso • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala sa, u shumisa ludungela lwa nyimele • U fhindula mbudziso nga ha tshirendo • U bvisela vhuḓipfi khagala ho ṱuṱulwaho nga tshirendo • U ita nyambedzano nga pfanapheledzo, pfanabvumo (alliteration) • U ita nyambedzano ya u vhambedza zwo itwaho kha tshirendo (mafanyisi) **U ita nḓowenḓowe ya u vhala** • U vhalela nṱha hu tshi shumiswa mubulu wone, luvhilo lwone na voḽumu **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U ita tsedzuluso ya tshivhumbeo tsha bugu a tshi ita amba (orala) zwavhuḓi	**U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	**Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho

THEMO YA 4 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ḾWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8	**U shela mulenzhe kha nyambedzano** • U vhudzisa na u fhindula mbudziso • U ṱhonifha vhaṅwe vhagudi • U thetshelesa vhaṅwe vhagudi na u vha ṱuṱuwedza uri vha ambe **U shela mulenzhe kha nyambedzano** • U humbulela na u ṱalutshedza khonadzeo • U shumisa nyimele • U sielisana • U ṱhonifha mihumbulo ya vhaṅwe • U ṱuṱuwedza vhaṅwe uri vha ambe **U ita nḓowenḓowe ya u thetshelesa na u amba** U nanga tshithihi tsha u ita nḓowenḓowe ngatsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe • U renda tshirendo • U tamba mutambo wa luambo • U ṇea na u tevhedza ndaela/masia • U ita nyambedzano nga ha ṱhoho	**U vhala tshibveledzwa tsha midia sa, magazine, athikili/muvhigo wa mafhungo** Tshibveledzwa tshi bvaho kha bugupfarwa kana bugu dza u vhala u bva kha Faela ya Zwishumiswa zwa Mudededzi (FZM) • U rangela u vhala: u humbulela zwine tshiṱori tsha vha zwone nga u thoma u ṱolela uri tshi na mini • U shumisa zwiṱirathedzhi zwa u vhala zwo fhambanaho sa, u vhala nga nṱha nga u ṱavhanya u tshi sedza muṱoḓo wa tshiṱori na u vhala nga u ṱavhanya u tshi sedza zwa ndeme • U fhindula mbudziso • U ita nyambedzano nga ha mihumbulo mihulwane na zwidodombedzwa • U ita nyambedzano nga ha kuvhetshele na u ola tshibveledzwa • U vhambedza kuvhetshele na nyolo dza gurannḓa **U ita nyito dza kupfesesele kha tshibveledzwa (orala kana u ḾwaIa)** U ita nḓowenḓowe ya u vhala • U vhalela nṱha nga mubulo wone wo teaho, u elela na vhuḓinyanyuli	**U ḾwaIa muvhigo wa mafhungo a sa konḓi hu tshi shumiswa fureme** • U katela na mafhungo o teaho • U vhambedza kuvhetshele na nyolo dza gurannḓa • U bveledza mafhungo nga nḓila ya ndunzhendunzhe • U shumisa maipfi a maṱanganyi na u dzudzanya paragirafu zwavhuḓi • U shumisa fomete yone • U shumisa girama yo teaho, ḓivhaipfi, mupeleṱo na ndongazwiga **U ola phosiṱara** • U katela na mafhungo o teaho • U katela na zwifanyiso • U shumisa fomete yone • U shumisa na zwiṱaluli zwa nyolo sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khanḓiso (fonto) • U ṇea mvetomveto ya u khunyeledza yo kunaho i vhaleaho **U shumisa maitele a u ḾwaIa** • U pulana/u rangela u ḾwaIa • U ita mvetomveto • U dovholola • U dzudzanya • U vhalulula u itela u khakhulula ho khakheaho, na • U ṇekedza	**U shuma na maipfi** • U peleṱa maipfi zwavhuḓi, hu tshi shumiswa ṱhalusamaipfi • U shumisa nḓivho ya mutevhe wa aḽifabethe na maḽeḓere a u thoma kha ipfi u itele u wana maipfi kha ṱhalusamaipfi **U shuma na mafhungo** • U shumisa maipfi a maṱanganyi • U shumisa tshivhudzisi **Ḓivhaipfi kha nyimele** • Maipfi o dzhiiwaho a tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho • Madzina mbumbano sa, tshilumanamana

THEMO YA 4 - GIREIDI YA 6				
ZWIKILI	**U THETSHELESA NA U AMBA**	**U VHALA NA ṬALELA**	**U ṄWALA NA U ṆEKEDZA**	**ZWIVHUMBEO NA MILAYO ZWA LUAMBO**
VHEGE YA 7-8		**U vhala na u pfesesa tshibveledzwa tsha girafiki tsha midia sa, phosiṱara na khunguwedzo** • U rangela u vhala: u ita nyambedzano nga ha zwifanyiso • U ṱalutshedzela mafhungo • U ita nyambedzano nga ndivho ya tshibveledzwa • U ita nyambedzano nga ha mashumisele a luambo • U topola na u ita nyambedzano nga ha zwiṱaluli zwa nyolo sa, mivhala na saizi dzo fhambanaho kana tshaka dza khaṋdiso (fonto) • U ita nyambedzano nga ha kuvhetshele • U vhambedza zwibveledzwa zwi sa fani sa, phosiṱara na khunguwedzo **U vhuisa muhumbulo kha zwibveledzwa zwo vhalwaho nga mugudi e eṱhe/vhavhili-vhavhili** • U kovhekana mihumbulo nga ha tshibveledzwa	**U rekhoda maipfi na ṱhalutshedzo dzao kha ṱhalusamaipfi ya vhuṋe** • U ṅwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi kana ṱhalutshedzo u sumbedza zwine ipfi ḽa amba zwone	
VHEGE YA 9-10	**U LINGA HA SAMETHIVI**			

KHETHEKANYO YA 4: U LINGA

4.1 MARANGAPHANḐA

U linga ndi maiitele o pulaniwaho a bvelaho phanḓa a u ḓivha, kuvhanganya na u ṱalutshedzela mafhungo nga ha kushumele kwa vhagudi. Zwi dzhia maga maṋa: u bveledza na u kuvhanganya vhuṱanzi ha tswikelelo; u ṱalusa vhuṱanzi; u rekhoda mawanwa na u shumisa mafhungo aya u pfesesa na u ḓo thusa kha mveledziso ya mugudi u itela u khwinisa maitele a u guda na u funza.

U linga hu tea u katela maitele oṱhe mavhili ane a si vhe fomaḽa (U linga ha vhugudisi) na a fomaḽa (U linga ha u guda). Kha nzulele dzoṱhe idzi mbili vhagudi vha tea u vhigelwa murahu tshifhinga tshoṱhe u khwaṱhisedza tshenzhemo ya u guda.

U linga kha Nyambo ndi maitele a bvelaho phanḓa nahone a tikedza nyaluwo na mveledziso ya vhagudi. Ndi tshipiḓa tsha ndeme kha u guda na u funza sa izwi tshi tshi ṋekedza muvhigo wa u funza na u guda. Hu tea u dzheniswa kha u guda na u funza vhudzuloni ha u tou shumiwa n aho sa tshipiḓa tshi re thungo. Zwiṅwe hafhu, u linga ho vanganyiwaho ha zwiteṅwa zwa luambo zwo fhambanaho hu tea u shumisiwa. Tsumbo: ri nga thoma nga tshibveledzwa tsha u vhala ra ita mulinga wa tholokanyonḓivho. Mbudziso dzi lingaho nḓivho ya luambo dzi nga ḓi vhudzisiwa zwo ḓisendekka nga tshibveledzwa tshenetsho tshithihi. Nga murahu ha u vhala tshibveledzwa vhagudi vha nga vhudziswa uri vha fhindule kha tshibveledzwa nga u tou, tsumbo: u ṅwala vhurifhi zwithu zwo ambiwaho nga hazwo kha tshibveledzwa kana u ṅwala dziṅwse phindulo dza vhusiki kha mafhungo a tshibveledzwa. U pendela nyito iyi, nyambedzano I tea u itwa nga ha ṱhoho nahone nga nḓila iyi ri vha ri tshi khou funza zwikili zwoṱhe zwa luambo kha nyito nthihi i elelaho yo vanganaho.

U linga zwikili zwo fhambanaho zwa luambo zwi so ngo vhonwa sa nyito i re thungo, hone sa nyito nthihi yo vanganaho. Ruburiki dza u linga dzi teaha u thusa kha uri zwikili zwo fhambanaho zwa luambo kha mushumo wo ṋewaho zwi funzwe.

Zwikili zwa u thetshelesa zwa vhagudi, vhukoni ha oraḽa, u kona u fhindula mbodziso, u dzhenelela kha nyambedzano na zwikili zwa u rekhoda zwo tou ṅwalwaho ho teaho zwi tea u sedzwa ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe.

Ndi zwa ndeme-vho, uri u pfesesa ha vhagudi kha zwine vha khou vhala hu lingwe nahone hu si tou vha vhukoni ha u ḓivha kana u humbula maipfi. U linga ha u vhala hu teaha u itwa tshifhinga tshoṱhe nahone hu si tou vha u linga ha tshifhinga tshithihi fhedzi. U linga ha u vhala ha fomaḽa hu tea u sedza kha u vhalela nṱha khathihi na nyito ine ya u thusa u vhona uri vhagudi vho pfesesa zwingafhani, tsumbo: u dovha u anetshela tshiṱori kana u fhindula mbudziso.

U lingwa ha mushumo wa u ṅwala hu ḓo sedza kha nga maanḓa kha vhukoni ha mugudi ha u wana ṱhalutshedzo, na u vhona uri dzo ṅwlwa nga nḓila yone u gumafhi, tsumbo: zwivhumbeo na kushumisele zwone zwa luambo, mupeleṱo na ndongazwiga. U linga hoṱhe hu tea u vhona uri u guda luambo ndi maitele nahone vhagudi vha nga si bveledze tshibveledzwa tshi re tshone tshoṱhe nga luthihi. Ngauralo zwipiḓa zwo fhambanaho zwa maitele a u ṅwala zwi tea u lingiwa.

Musi hu tshi ṋewa mushumo wa fomaḽa, hu ḓo vha na u sedza kha tshikili tsho khetheaho, tsumbo: U thetshelesa na U amba kana U vhala kana U ṅwala. Hone-ha, ngauri u guda luambo ndi maitele o vanganaho, zwikili zwi fhiraho tshithihi zwi ḓo shumiswa. Zwivhumbeo zwa luambo zwi tea u lingwa zwi kha nyimele. Zwi tea u khwaṱhisedwa uri u linga a hu itwi kha mushumo wa u ṅwala fhedzi, honeha hu tendelavho na mushumo wa u ita na wa oraḽa. Ndi zwa ndeme u linga zwine vhagudi vha zwi pfesesa nahone hu si zwine vha nga tou zwi rwela ngomani, honeha kha hu lingwe zwikili zwi re kha nyimele nga nḓila dzoṱhe, tsumbo: vhagudi vha nga peleṱa maipfi avho oṱhe nga nḓila yone

nga tshifhinga tsha thesite nga Ḽavhuṱanu, hone-ha vha a konana u shumisa eneo maipfi mathihi e vha peleṱa nga nḓila yone musi vha tshi ṅwala/rekhoda mafhungo kana tshiṱori zwa vhone vhaṋe?

U funza na u lingwa ha nyambo hu tea u ita mbetshelwa ya u katela vhagudi vhoṱhe, na zwiṱirathedzhi zwi tea u wanala u itela u thusa vhagudi vhoṱhe u swikelela kana u bveledza zwibveledzwa zwa luambo. Vhaṅwe matshudeni vha tshenzhemaho zwithithisi vha nga balelwa u kona dziṅwe dza ndeme sa zwe dza nekedziswa zwone kha Tshitatamennde tsha Phoḽisi ya KharikhuLamu na u Linga.

U bvela phanḓa ha vhagudi vha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma hu langwa nga u lingwa ha tshifhinga tshoṱhe, hu si ha fomaḽa khathihi na u vhiga murahu hu bvaho kha mudededzi zwenezwo a tshi khou shuma na zwibveledzwa na nyito. Pulane ya u funza i sumbedza magudiswa, zwikili na zwiṱirathedzhi zwi lavhelelwaho kana zwi ṱoḓeaho u itela u funza na u guda kha ṅwaha woṱhe. Izwi ndi zwine zwa ḓo lingiwa kha vhuimo vhu aluwaho ha mvelaphanḓa. A si zwoṱhe zwo funzwaho zwine zwa tea u lingwa lwa fomaḽa. Hone-ha ndi zwa ndeme uri u bvela phanḓa ha vhagudi hu lingwe **nga hoṱhe u linga ha fomaḽa na hu si ha fomaḽa**, sa musi izwi zwi tshi vhumba u pulana kha mbekanyamushumo.

4.2 U LINGA HA ḒUVHA ḼIṄWE NA ḼIṄWE KANA HU SI HA FOMAḼA

U linga ha u guda hu na ndivho ya u kuvhanganya mafhungo tshifhinga tshoṱhe nga ha vhukoni ha mugudi vhune vhu nga konwa u shumiswa u khwinisa u guda havho.

U linga hu si ha fomaḽa ndi mushumo wa ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe wa u lavhelesa mvelephanḓa ya vhagudi. Izwi zwi itwa nga ndavheleso, nyambedzano, tsumbedzo dza phurakhithikhala, khoniferentsi dza mudededzi na vhagudi, u ṱangana hu si ha fomaḽa kiḽasini, n.z. U linga hu si ha fomaḽa hu leluwa u fana na u ima nga tshifhinga tsha ngudo u lavhelesa fhano kana u amba na vhagudi uri u guda hu khou bvela hani phanḓa. U linga vhukoni ha luambo hu ḓo vha nga tshivhumbeo tsha u lavhelesa, mishumo ya u ṅwala, nyito ya orala na u ṋekedza, thesithe dza u tou ṅwala, u vhalela nṱha na zwiṅwe zwivhumbeo zwa u linga. U linga hu si ha fomaḽa hu tea u shumiswa u ṋekedza mahumbulwa kha mugudi na u ḓivhadza kupulanele kwa u gudisa, a hu tei u rekhodiwa. Zwi so ngo vhonala zwo fhambana na u guda nyito i bvelelaho kiḽasini na uri hu nga shumiswa vhunzhi ha nyito dza u gudisa u linga vhukoni ha vhagudi dzi si dza fomaḽa. Kanzhi, hu nga ṱoḓea u ta lushaka lwa u linga lushaka lwa nyito u ṱuṱuwedza vhagudi u guda, sa zwibveledzwa zwa mupeleṱo zwo ḓoweleaho. Vhagudi kana vhadededzi vha nga koreka iyi mishumo ya u linga.

Hu ṋeiwa tsivhudzo ya uri kha vhege mbili dza u thoma dza themo dzi shumiswe u ita u linga ha muteo ha vhagudi. Hu tea u shumiswa nyito dzo ṋekedzwaho kha vhege mbili dza u thoma dza pulane ya u funza u itela u linga uhu. Izwi zwi ḓo thusa u karusa vhagudi kha zwine vha ḓo zwi ṱoḓa musi hu tshi bvelwa phanḓa.

U ḓilinga na u linga mugudingae zwi dzhenisa vhagudi kha u linga. Izwi ndi zwa ndeme sa izwi zwi tshi tendela vhagudi u guda na u vhuisa mihumbulo nga ha kushumele kwavho. Mvelelo dza mishumo ya u linga i si ya fomaḽa dza ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe a dzi rekhodiwi lwa fomaḽa nga nnḓa ha musi arali mudededzi a tshi ṱoḓa u ita ngauralo. Vhadededzi vha nga ḓi vhulunga rekhodo dzavho dzi si dza fomaḽa nga mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe kha zwipiḓa zwo fhambanaho zwa thero u itela u thusa kha u pulana na u vhona uri vhagudi nga muthihi muthihi vha bveledze zwikili zwi ṱoḓeaho na u pfesesa. Mvelelo dza mishumo ya u linga i si ya fomaḽa dza ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe a dzi shumiswi/dzhielwi nṱha kha ndivho dza u phasisa na kha u wana ṱhanziela.

4.3 U LINGA HA FOMAḽA

Mishumo ya u linga yoṱhe ine ya ita mbekanyamushumo ya u linga kha ṅwaha i dzhiwa sa u Linga ha Fomaḽa. Mishumo ya u linga ha fomaḽa i korekiwa na u rekhodiwa lwa fomaḽa nga mudededzi u itela ndivho dza u phasisa. Mishumo yoṱhe ya u Linga ha Fomaḽa i tea u modarethiwa u itela ndivho ya vhuṱanzi ha u vha ya vhukuma na u vhona uri maimo ho teaho a dzulele u shumiswa.

U linga ha fomaḽa hu thusa vhadededzi nga nḓila i tevheleleaho ya u ṱhaṱhuvha u vhona uri vhagudi vha khou bvela hani phanḓa kha gireidi na thero ikene. Tsumbo dza i linga ha fomaḽa dzi katela thesite, milingo, mishumo ya u tou itwa, phurodzhekiti, mukumedzo wa oraḽa, u ita nga u sumbedza (sa u dovha u anetshela tshiṱori, u metshisa), u ita mishumo (u tamba ḓirama/fiḽimu), maanea, u dzhenela kha mishumo ya oraḽa (i ngaho sa mufhindulano, khaseledzo, nyambedzano), mishumo ya u ṅwala (i ngaho sa bammbiri ḽa u shumela, u ṅwala pharagirafu kana dziṅwe tshaka dza zwibveledzwa), n.z.

Ndivho ya u dizaina Mbekanyamushumo ya u Linga (MYP) ndi u itela u shumea, u tendisea, u luga na u lingana ha u linga nga u ṋea tsumbanḓila i re khagala kha lushaka lwa nyito na phesenthe dzo avhelwaho tshikili tshiṅwe na tshiṅwe ngomu kha luambo. I dovha ya shuma u sedza kha u linga, zwi amba uri, nḓila ine mishumo ya tea u sedzwa ngayo.

Kha u linga ha fomaḽa, hu shumiswa memorandamu, ruburiki, mutevhe wa u esdzulusa, na zwikalo zwa phimo khathihi na zwiṅwe zwishumiswa zwo teaho u itela u sedza, u linga na u rekhoda vhuimo ha u pfesesa na zwikili zwa vhagudi. Kha hu nangiwe tshishumiswa tsha u linga tsho teaho tsha lushaka lwa nyito. Tsumbo: rubiriki i khwine kha memorandamu kha u linga maanea a vhusiki. Memorandamu wo tea kha thesite ya mupeleṱo kana kha nyito ya tholokanyonḓivho ya u vhala.

4.3.1 Ṱhoḓea dza U linga ha Fomaḽa dza Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma dzo vha dzi tshi tou vha pharagirafu fhedzi

Mbekanyamushumo ya u Linga Mishumo ya Gireidi ya 4 -6 i na mishumo ya sumbe (7) ine ya ita 75% ya maraga dza u phasisa na mulingo muthihi wa mafheloni u itela 25% ya u fhedzisa.

Ṱhoḓea dza u linga ha fomaḽa dza LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA ndi dzi tevhelaho:

- Mishumo mivhili ya u linga ya fomaḽa i tea u vha yo fhedzwa mafheloni a iṅwe na iṅwe ya themo tharu dza u thoma NA muthihi kha themo ya vhuna. Muthihi wa mishumo u tea u vha mulingo wa vhukati ha ṅwaha. Tshivhalo tsho fhelela tsha mishumo ya fomaḽa tshi tea u vha sumbe. Iyi mishumo ya u linga ya sumbe i vhumba 75% ya maraga guṱe Luambo lwa Hayani kha Gireidi 4, 5, na 6. Maraga idzi dza u linga ha fomaḽa dzi katela mulingo wa vhukati ha ṅwaha.

- Mushumo wa u linga wa fomaḽa wa u thoma wa themo iṅwe na iṅwe u tea u itiwa vhukati ha themo. Mushumo wa u linga wa fomaḽa wa vhuvhili wa themo iṅwe na iṅwe u itwa mafheleloni a themo.

- Hu ḓo vha na mulingo mafheloni a ṅwaha une wa ḓo ita 25% ya maraga.

- Mushumo wa u linga muṅwe na muṅwe u tea u itwa nga nyito dzi lingaho U thetshelesa na U amba, U vhala na U ṱalela, U ṅwala na U ṋekedza, na Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo, nahone zwi tea u itwa maḓuvha manzhi. Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo zwi tea u lingwa zwi kha nyimele.

- Mishumo ya u linga ya fomaḽa i tea u linga zwipiḓa zwi re na tshivhalo zwa zwikili zwa luambo u itela uri zwipiḓa zwa ndeme zwi konou u lingwa kha themo na ṅwaha. Hu tea u vhonwa uri zwipiḓa izwi zwo lingwa lwa fomaḽa na muvhigo wo n̰ewa mugudi musi hu sa athu lingwa lwa fomaḽa.

- U linga hoṯhe kha Vhuimo ha Vhukati ndi ha ngomu tshikoloni.

4.3.2 Tshaka dza u linga ha fomaḽa dza magudiswa a Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma

Zwivhumbeo zwa u linga zwo shumiswaho zwi tea u elana na vhuimo ha murole na mveledziso ya vhagudi.Nḓila ine mishumo iyi ya dizainiwa ngayo i tea u katela magudiswa a thero nahone ya katela mishumo yo fhambanaho yo dizainiwaho u swikelela ndivho-tiwa ya thero. I tea u ḓisendeka kha nḓivho na zwikili zwo itwaho kha yeneyo themo. Kha hu shuiswe pulane dza themo kha gireidi iṅwe na iṅwe u nanga lushaka lwa nyito na tshigwada tsha zwikili zwi ṯoḓeaho kha tshipiḓa tshiṅwe na tshiṅwe tsha mushumo ya u linga ha fomaḽa. Tsumbo: arali wa setha tshibveledzwa tsha vhusiki kha Gireidi ya 4, Themo ya 1 nahone wa ṯoḓa uri vhagudi vha ṅwale tshirendo, u nga lavhelela fhedzi 'vha tshiṅwala mafhungo a vhulapfu vhu no eḓana ane a raima', samusi zwi ttshi ḓo vha zwi zwone zwe wa funza. Arali wa setha tshibveledzwa tsha mafhungo kha themo ya u thoma, vha ḓo tea u ṅwala vha tshi shumisa fureme yo teaho. Zwi ḓi nga na kha U thetshelesa na U amba, u nga si humele vhagudi khaseledzo pfufhi kha Gireidi ya 4, Themo ya 1, vhunga izwi zwi tshi nga funzwa fhedzi nga murahu.

U linga ha fomaḽa hu tea u dzhieḽa nṯha vhuimo ha kuhumbulele na kupfesesele hunzhi sa zwo sumbedzwaho afho fhasi. Tshaka dza mbudziso dzo fhambanaho dzi ngaho sa mbudziso dza phindulo dza u tou nanga, mbudziso dzi konḓaho dzi ṯoḓaho phindulo nthihi, mbudziso dza mbambedzo na dzi livhaho dzi tea u shumiswa.

Thebuḽu ya maimo a kuhumbulele na kupfesesele kwa u linga

Maimo	Mushumo	Phesenthedzhi Mushumo
Mbudziso dzi re khagala **(Vhuimo ha 1)**	Mbudziso dzi no amba nga mafhungo a so ngo tou ambiwaho nga maanḓa ngomu mafhungoni. • Ambani zwithu/vhathu/elemennde … • Ambani mbuno/vhungane/ndivho/mihumbulo … • Ḓivhani vhungane/vhathu/zwiitisi… • Tevhekanyani ndivho/mbuno/vhungane … • Ṱalutshedzani fhethu/vhathu/muanea ... • Ambani hafhu nga zwo iteaho/ ephisodo/tshenzhemo	**Vhuimo ha 1 na 2: 40%**
U dzudzanyulula **(Vhuimo ha 2)**	Mbudziso dzine dza ṯoḓa u sengulusa, u ṱanganya na u vhekanya ha mafhungo. • U nweledza mbuno khulwane/mihumbulo/vhuḓi na vhuvhi U kuvhanganya elemennde dzi no fana/zwiitisi • U amba zwi no fana/phambano … • U n̰ea muhangarambo …	

Maimo	Mushumo	Phesenthedzhi Mushumo
U humbulela (Vhuimo ha 3)	Mbudziso dzine dza ṱoḓa mutshudeni a tshi shumisa tshenzhemo yawe kha mafhungo a so ngo tou ambeswa ngaho kha maṅwalwo. • U ṱalutshedza muhumbulo muhulwane … • U vhambedza mihumbulo/vhuvha/nyito … Ndi ifhio ndivho/vhuvha/ṱhuṱhuwedzo/vhungane ha muṅwali (kana muanewa) … • Ṱalutshedzani zwiitisi/mvelelo dza… • Ndi ifhio nzumbululo ya nyito/zwo ambiwaho/vhuvha (n.z.) nga ha muṱalutshedzi/muṅwali/muanewa • Ḽimethafore/ḽifanyisi/tshivhumbeo zwi kwama hani kupfesesele kwaṋu … • Ndi zwifhio, zwine na humbula uri zwi ḓo vha mvelelo (n.z) zwa nyito/nyimele …	**Vhuimo ha 3: 40%**
U ṱhaṱhuvha (Vhuimo 4) **U takalela (Vhuimo 5)**	Mbudziso hedzi dzi amba nga khaṱhulo ho sedzwa ndeme. Dzi dzhenisa khaṱhulo nga ha vhungoho, fulufhedzea, mbuno na kuvhonele, vhundeme, kupfalele na kuhumbulele na mafhungo sa u ṱoḓea na u ṱanganedzea ha tsheo na nyito u ya nga ha ndeme ya kutshilele . • Ni humbula uri zwe zwa bvelela ndi zwa ndeme/ngoho/zwi a konadzea …? • U ṱaṱa ha muṅwali ndi ha ndeme/u pfala/a vhu hanedzei… • Ambani/ni ṋee mihumbulo lwa u sasaladza nga ha nyito/ndivho/ tshiitisi/vhuvha/mahumbulwa/masiandaitwa … • Ni a tendelana na muhumbulo/tshitatamennde/ndavheleso/ ṱhaluso • Nga kuvhonele kwaṋu, muṅwali/muṱalutshedzi/muanewa u kha ngoho a tshi humbulela/imelela uri (ni tikedze phindulo yaṋu/ni ṋee vhungane ha phindulo yaṋu) • Na vhuvha/kutshilele/nyito ya muanewa ndi hone kana u ṱanganedzea kha inwi. Ni ṋee thikhedzo kha phindulo yaṋu. • Nyito/vhuvha/zwiitisi zwa muanewa zwi sumbedza mini nga ha ene muṋe musi ho sedzwa matshilele a ṱanganedzeaho? • Ambani nga u sasaladza/ni ṋea mahumbulwa nga ha ndeme ya khaṱhulo kha maṅwalwo Mbudziso idzi dzo livhiswa kha u sedza u kwamea ha ndeme na ha muhumbulo wa mutshudeni nga tshiṅwalwa. Dzi livha kha kufhindulele ku no nyanyula kwa zwi re ngomu, u ḓibaḓekanya na vhaanewa na zwiwo na u mangala kushumisele kwa luambo nga muṅwali (sa u nanga maipfi na imadzhari). • Ambani nga ha phindulo yaṋu kha maṅwalwa/tshiwo/nzulele/ khuḓano/thaidzo … • Ni a pfela vhuṱungu muanewa? Ndi nyito/tsheo ye na vha ni tshi ḓo vha no i dzhia arali no vha ni kha nzulele i no fana na iyo? • Ambani ni ṋee maipfi nga kushumisele kwa luambo nga muṅwali • Ambani nga ha kushumisele kwa tshitaila/mathomo/mafhelelo/ imadzhari/ḽimethafore/kushumisela kwa thekiniki ya vhurendi/ zwishumiswa zwa maṅwalwa nga muṅwali …	**Maimo 4 na 5: 20%**

4.4 MBEKANYAMUSHUMO YA U LINGA

Mbekanyamushumo ya u Linga yo dizainiwa u itela u paḓaladza mishumo ya u linga ya fomaḽa kha thero dzoṱhe tshikoloni kha themo yoṱhe. Mbekanyamushumo ya u linga i tea u itwa nga tshikolo I tshi sumbedza datumu ine mushumo wa ḓo itwa ngayo.

Ṱhoḓea dza thero

Ṱhoḓea dza u ita mushumo dzi ṋewa nga phesenthe. Hune mbekanyamushumo ya sumbedza 20 phesenthe ya tshikili tsha luambo, zwi amba uri kha u avhelwa ha maraga ha u fhedzisela ha tshenetsho tshikili tsha luambo hu tea vha 20 phesenthe ya maraga dzoṱhe, tenda hu si vhe maraga dza 20. Zwikolo a zwo ngo kalelwa nomboro ya maraga dzo avhelwaho kha tshikili tsha luambo, tenda tshileme tsha tshikili tsha luambo tshiṅwe na tshiṅwe tsha sedzwa kha mushumo muṅwe na muṅwe zwi tshi ya nga phesenthe yo avhelwaho kha mbekanyamushumo ya u linga. Tsumbo: kha Gireidi ya 4, thesite ya nḓivho ya luambo i nga sethwa ya vha maraga dza 50 kana u fhira, tenda tshileme tsha u fhedzisela tshi si fhire tshileme tsho sumbedzwaho kha mbekanyamushumo ya u linga.

Musi hu tshi nwalwa zwipiḓa zwa maitele a u pulana kana maitele oṱhe a tea u lingwa lu siho fhasi ha luthihi nga themo. Vhulapfu ha zwibveledzwa zwa u ṅwala sa zwo sumbedzwaho kha Khethekanyo ya 3.3 hu tea u tevhedzwa nga nḓila dzoṱhe.

Milingo

Magudiswa a mulingo a tea u itwa zwi tshi bva kha mushumo wo itiwaho nga tshifhinga tshi rangelaho mulingo, nahone a tea u vha zwikili zwo tou nanguludzwawaho na nyito dzine dza ḓo thusa mugudi u sumbedza uri o ḓilugisela u dzhenelela kha mushumo wa tshifhinga/ṅwaha u tevhelaho. Mulingo u ḓo katela zwi tevhelaho:

- Tholokanyonḓivho ya u vhala, hu tshi katelwa mushumo wa ḓivhaipfi
- U ṅwalwa ha tshibveledzwa tshipfufhi tsha vhusiki, hu tshi katelwa fomethe, girama, ndongazwiga na mupeleṱo zwo teaho zwa dovha zwa vha zwone
- U ṅwalwa ha tshibveledzwa tshipfufhi tsha vhudavhidzani (mafhungo/midia/
- Matshilisano), hu tshi katelwa fomethe, girama, ndongazwiga na mupeleṱo zwo teaho zwa dovha zwa vha zwone
- Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo u sumbedza nḓivho na u pfesesa girama, ndongazwiga na mupeleṱo
- Zwikili zwa U thetshelesa na U amba a zwi nga lingwi sa tshipiḓa tsha mulingo samusi izwi zwi tshi nga lingwa zwavhuḓi nga murahu ha tshifhinga tshilapfu. Honeha hu lavhelelwa uri maraga dza samethivi, dzi bvaho kha u linga ho fomaḽa ho itwaho ha U thetshelesa na U amba, dzi ḓo avhelwa sa maraga dza mulingo.

Thebuḽu dzi tevhelaho dzi ṋea ṱhoḓea dza u linga ha fomaḽa ha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma:

Thebuḽu ya Mbekanyamushumo ya u Linga

THEMO YA 1					
Gireidi ya 4		**Gireidi ya 5**		**Gireidi ya 6**	
Mushumo wa 1	**%**	**Mushumo wa 1**	**%**	**Mushumo wa 1**	**%**
U thetshelesa na u amba nga ha tshiṱori/u amba nga ha mafhungo a vhuṋe kana a mbuno	20	U thetshelesa na u amba nga ha tshiṱori/u amba nga ha mafhungo a vhuṋe kana a mbuno/u dzhenelela kha khaseledzo kana nyedziselo	15	U thetshelesa na u amba nga ha tshiṱori/ tshiṱori tsha mbuno/u dzhenelela kha khaseledzo kana nyambedzano	15
U vhalela nṱha tshibveledzwa tsho lugiselwaho	10	U vhalela nṱha tshibveledzwa tsho lugiselwaho	10	U vhalelanṱha tshibveledzwa tsho lugiselwaho	L0
Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15
Tholokanyonḓivho ya ya tshitori/tshiṱori tsha mbuno/muvhigo wa mafhungo	20	Tholokanyonḓivho ya tshiṱori/tshibveledzwa tsha mafhungo	20	Tholokanyonḓivho ya u vhala ya tshiṱori/ tshiṱori tsha vhuṋe/tshibveledzwa tsha matshilisano	20
U vhuisa muhumbulo nga ha zwiṱori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho u woṯhe	10	U vhuisa muhumbulo nga ha zwiṱori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho u woṯhe	10	U vhuisa muhumbulo nga zwiṱori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho u woṯhe	10
U ṅwala pharagirafu:tshiṱori tsha vhuṋe hu tshi shumiswa fureme/ṯhaluso ya muthu u tshi shumisa fureme	25	U ṅwala pharagirafu: tshiṱori tsha mbuno/ ṯhaluso ya muthu/mulaedza	30	U ṅwala nga ha muṱa/ khonani / zwifuiwa zwo ḓowedzwaho vhathu / mutambo u funeswaho/ zwithu zwine zwa khou itea nga tshifhinga tshenetsho	30
Ṯhanganyelo	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**
Mushumo wa 2 (Thesite/Mulingo wa Fulwi)	**%**	**Mushumo wa 2 (Thesite/Mulingo wa Fulwi)**	**%**	**Mushumo wa 2Thesite/Mulingo wa Fulwi**	**%**
Ḽitheretsha (vhurendi)		Ḽitheretsha (vhurendi)		Ḽitheretsha (vhurendi)	
U thetshelesa na u amba nga ha vhurendi	20	U thetshelesa na u amba nga ha vhurendi	20	U thetshelesa na u amba nga ha vhurendi	20
Tholokanyonḓivho	30	Tholokanyonḓivho (tshirendo)	30	Tholokanyonḓivho (tshirendo)	30
Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	20	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	20	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	20
U ṅwala tshirendo	30	U ṅwala tshirendo	30	U ṅwala tshirendo	30
Ṯhanganyelo	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**

THEMO YA 2					
Gireidi ya 4		**Gireidi ya 5**		**Gireidi ya 6**	
Mushumo wa 1	**%**	**Mushumo wa 1**	**%**	**Mushumo wa 1**	**%**
U thetshelesa na u amba nga ha tshibveledzwa tsha mafhungo kana tshiṱori/u ṋea na u tevhedza ndaela/u ṱalusa tshithu/	20	U thetshelesa na u amba nga ha tshibveledzwa tsha mafhungo /tshiṱori zwi katela u dovha u tshi anetshela	15	U thetshelesa na u amba nga ha ṱhaluso dza zwithu/zwipuka/n.z./u thetshelesa kha tshiṱori tsha vhuṋe kana u dzhenelela kha nyedziselo	15
U vhalela nṱha tshibveledzwa tsho ludgiselwaho	10	U vhalela nṱha tshibveledzwa tsho ludgiselwaho	10	U vhalela nṱha tshibveledzwa tsho lugiselwaho	10
Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15
Tholokanyoṋḓivha ya u vhala ya tshibveledzwa tsha mafhungo/tshiṱori	20	Tholokanyoṋḓivha ya u vhala ya tshibveledzwa tsha mafhungo/tshiṱori	20	Tholokanyoṋḓivha ya u vhala ya tshibveledzwa tsha mafhungo/tshiṱori / tshibveledzwa tsha matshilisano	20
U vhuisa muhumbulo kha zwiṱori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho u woṱhe	10	U vhuisa muhumbulo kha zwiṱori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho u woṱhe	10	U vhuisa muhumbulo kha zwiṱori/ tshibveledzwa tsho vhalwaho u woṱhe	10
U nweledza tshibveledzwa tsha mafhungo/u ṅwala mafhungo u tshi shumisa fureme	25	U ṅwala ṱhaluso ya zwithu/zwimela, n.z/u ṅwala vhurifhi ha vhuṋe	30	U ṅwala ṱhaluso ya zwithu/zwimela, n.z./u ṅwala vhurifhi ha vhuṋe	30
Ṱhanganyelo	**100**	**Ṱhanganyelo**	**100**	**Ṱhanganyelo**	**100**
Mushumo wa 2 (thesite/mulingo wa Fulwi)	**%**	**Mushumo wa 2 (thesite/mulingo wa Fulwi)**	**%**	**Mushumo wa 2 (thesite/mulingo wa Fulwi)**	**%**
Bammbiri ḽa 1: Oraḽa: U vhalela nṱha, u thetshelesa na u amba	30	**Bammbiri ḽa 1: Oraḽa**: U vhalela nṱha, u thetshelesa na u amba	30	**Bammbiri ḽa 1: Oraḽa**: U vhalela nṱha, u thetshelesa na u amba	30
Bammbiri ḽa 2: **U ṅwala:** Zwibveledzwa - zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	30 25 15	**Bammbiri ḽa 2**: **U ṅwala:** Luambo kha nyimele Zwibveledzwa - zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	30 25 15	**Bammbiri ḽa 2:** **U ṅwala:** Zwibveledzwa - zwibveledzwa zwa vhusiki	35
				Bammbiri ḽa 3: **U ṅwala:** Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	35
Ṱhanganyelo	**100**	**Ṱhanganyelo**	**100**	**Ṱhanganyelo**	**100**

THEMO YA 3					
Gireidi ya 4		**Gireidi ya 5**		**Gireidi ya 6**	
Mushumo wa 1	**%**	**Mushumo wa 1**	**%**	**Mushumo wa 1**	**%**
U thetshelesa na u amba nga tshibveledzwa tsha mafhungo kana tshṱori/u dzhenelela kha nyambedzano/ u ita tshirendo	20	U ita tshipithi tshipfufhi/u dovha u ṱalutshedza tshiṱori	15	U ita tshipithi tshipfufhi/u dovha u ṱalutshedza tshiṱori	15
U vhalela nṱha tshibveledzwa tsho lugisiwaho-	10	U vhalela nṱha tshibveledzwa tsho lugiselwaho	10	U vhalela nṱha tshibveledzwa tsho lugiselwaho	10
Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo kha nyimele	15
Tholokanyonḓivho ya tshibveledzwa tsha mafhungo/tshibveledzwa tsha u tou vhonwa/ tshiṱori/tshirendo	20	Tholokanyonḓivho ya tshibveledzwa tsha mafhungo/tshibveledzwa tsha u tou vhonwa/ tshiṱori/tshirendo	20	Tholokanyonḓivho ya tshibveledzwa tsha mafhungo/tshibveledzwa tsha u tou vhonwa/ tshiṱori/tshirendo	20
Uvhuisa muhumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho u woṯhe	10	U vhuisa muhumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho	10	U vhuisa muhumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho	10
U ṅwala manweledzo a tshibveledzwa tsha mafhungo u tshi shumisa fureme	25	U fhedzisa tshibveledzwa tsha u vhonwa/u ita manweledzo a mapa wa mhumbulo/u ṅwala tshiṱori tshi sa konḓi nga mufhindulano	30	U fhedzsa tshibveledzwa tsha u vhonwa/u ita manweledzo a mapa wa muhumbulo/u ṅwala tshiṱori tshi sa konḓi nga mufhindulano	30
Ṯhanganyelo	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**
Mushumo wa 2	**%**	**Mushumo wa 2**	**%**	**Mushumo wa 2**	**%**
U thetshelesa tshibveledzwa tsha mafhungo/u thetshelesa kha na u ṱalusa fhethu kanazwimela, n.z./U ita nyedziselo ya nyimele yo ḓwelaho	20	U dzhenelela kha khaseledzo/ ḽitambwa	20	U thetshelesa kha, na u dzhia ndaela/u dzhenelela kha khaseledzo/ ḽitambwa	20
Tholokanyonḓivho ya tshibveledzwa tsha mafhungo tsha u vhonwa/maitele/ ḽḽitambwaselo ya fhethu ho ḓoweleaho	30	U Tholokanyonḓivho ya tshibveledzwa tsha mafhungo tsha u vhonwa/maitel/ḽḽitambwa	30	Tholokanyonḓivho ya tshibveledzwa tsha mafhungo tsha u vhonwa/maitele/ḽitambwa	30
Zwivhumbeo na Milayo zwa luambo kha nyimele	20	Zwivhumbeo na Milayo zwa luambo kha nyimele	20	Zwivhumbeo na Milayo zwa luambo kha nyimele	20
Ṯhanganyelo	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**

THEMO YA 4					
Gireidi ya 4		**Gireidi ya 5**		**Gireidi ya 6**	
Mushumo wa 1	**%**	**Mushumo wa 1**	**%**	**Mushumo wa 1**	**%**
U thetshelsa inthaviyu kana nyambedzano ya media ya tshitshavha/u thetshelesa kha kana u ṋea milaedza/tholokanyonḓivho ya tshiṱori	20	U dzhenelela kha nyabedzano/u anetshela tshiṱori	15	U dzhenelela kha nyabedzano/u thetshelesa tshiṱori	15
U vhalela nṱha tshibveledzwa tshi so ngo lugiselwaho	10	U vhalela nṱha tshibveledzwa tshi so ngo lugiselwaho	10	U vhalela nṱha tshibveledzwa tshi so ngo lugiselwaho	10
Zwivhumbeo na milayo zwa luambo	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo	15	Zwivhumbeo na milayo zwa luambo	15
Tholokanḓivho ya u vhala ya tshibveledzwa tsha mafhungo i re na zwa u tou vhonwa/ tshibveledzwa tsha u tou vhonwa/tshiṱori tshi re na mufhindulano/dayari	20	Tholokanḓivho ya u vhala ya tshibveledzwa tsha midia/phositara/tshiṱori	20	Tholokanḓivho ya u vhala ya tshibveledzwa tsha midia/tshiṱori/tshirendo	20
U vhuisa muhumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṯhe	10	U vhuisa muhumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṯhe	10	U vhuisa muhumbulo kha tshibveledzwa tsho vhalwaho nga mugudi e eṯhe	10
U ṅwala pharagigirafu i re na fureme/ zwibveledzwa zwa matshilisano/u bveledza tshibveledzwa tsha u tou vhonwa, tsumbo:phosiṱara/tsiṱori tshi re na mufhindulano	25	U ṅwala tshibveledzwa tsha mafhungo tshi re na fureme/mafhungo a ene muṋe/ ubveledza phosiṱara/u ṅwala tsedzuluso ya bugu i re na fureme	30	U ṅwala tshibveledzwa tsha mafhungo/ ṯhalutshedzo dzi re na tsumbo/tsedzuluso ya bugu/vhurifhi ha vhuṋe	30
Ṯhanganyelo	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**	**Ṯhanganyelo**	**100**

Mushumo wa 2 (mulingo wa mafheloni a ṅwaha)	%	Mushumo wa 2 (mulingo wa mafheloni a ṅwaha)	%	Mushumo wa 2 (mulingo wa mafheloni a ṅwaha)	%
Bammbiri ḽa 1: **Oraḽa**: U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba	30	**Bammbiri ḽa 1:** **Oraḽa:** U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba	30	**Bammbiri ḽa 1:** **Oraḽa:** U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba	30
Bammbiri ḽa 2: **U ṅwala:** Tholokanyoṋḓivho ya u vhala, Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele Zwibveledzwa- zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani Zwibveledzwa - zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	30 25 15	**Bammbiri ḽa 2:** **U ṅwala**: Tholokanyoṋḓivho ya u vhala, Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele Zwibveledzwa - zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	30 15 25	**Bammbiri ḽa 2:** **U ṅwala:** Zwibveledzwa - zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	30
				Bammbiri ḽa 3: **U ṅwala** Tholokanyoṋḓivho ya u vhala, Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	25 15
Ṱhanganyelo	**100**	**Ṱhanganyelo**	**100**	**Ṱhanganyelo**	**100**

Dzhielani nzhele: Maraga dza bammbiri ḽa1 dzi ḓo vha dza u linga ha samethivi ha u bvela phanḓa ha mugudi kha tshipiḓa tsha vhuvhili tsha hafu ya ṅwaha, u swikela kha tshifhinga itshi tshamulingo.

U Linga ha Tshifhinga tshoṱhe ha Tshikoloni (LTT) na Milingo ya Gireidi ya 4-5

<table>
<tr><th colspan="5">Mbekanyamushumo ya u Linga</th></tr>
<tr><th colspan="5">LTT nga Themo</th></tr>
<tr><td rowspan="2">LTT
75%</td><td>Themo ya 1:
Mishumo 2</td><td>Themo ya 2:
Mushumo 1 +
Mulingo 1 wa vhukati ha ṅwaha u na: mabammbiri 2 :
Bammbiri ḽa 1: Oraḽa:
U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba
Bammbiri ḽa 2:
U ṅwala:
Tholokanyoṋḓivho ya u vhala,
Zwivhumbeo na Milayo kha nyimele na zwibveledzwa-zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani Bammbiri ḽo ṱanganelaho (Mbudziso dza u linga u pfesesa, luambo na zwibveledzwa – zwibveledzwa zwa vhusiki)</td><td>Themo ya 3:
Mishumo 2</td><td>Themo ya 4:
Mushumo 1</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td>Mulingo 1 wa mafheloni a ṅwaha u na mabammbiri 2:
Bammbiri ḽa 1: Oraḽa:
U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba
Bammbiri ḽa 2:
U ṅwala:
Tholokanyoṋḓivho ya u vhala, Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele na zwibveledzwa – zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani</td></tr>
<tr><td>MILINGO
25%</td><td colspan="3"></td><td></td></tr>
</table>

U Linga ha Tshifhinga tshoṱhe ha Tshikoloni na Milingo Gireidi ya 6

Mbekanyamushumo ya u Linga				
LTT nga Themo				
LTT **75%**	**Themo ya 1:** 2 Mishumo	**Themo ya 2:** Mushumo 1 + Mulingo 1 wa vhukati ha ṅwaha u na: mabammbiri 2: **Bammbiri ḽa 1**: **Oraḽa:** U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba **Bammbiri ḽa 2:** **U ṅwala:** Tholokanyoṋḓivho ya u vhala, Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele na zwibveledzwa - zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani Bammbiri ḽo ṱanganelaho (Mbudziso dza u linga u pfesesa, luambo na zwibveledzwa – zwibveledzwa zwa vhusiki)	**Themo ya 3:** Mishumo 2	**Themo ya 4:** Mushumo 1
MILINGO **25%**				**Mulingo 1 wa mafheleloni a ṅwaha u na mabammbiri 2:** **Bammbiri ḽa 1**: **Oraḽa**: U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba **Bammbiri ḽa 2:** **U ṅwala:** Zwibveledzwa – zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani **Bammbiri ḽa 3:** **U ṅwala:** Tholokanyoṋḓivho ya u vhala, Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele

FOMETHE YA MABAMMBIRI A MILINGO YA GIREIDI DZA 4-6

GIREIDI DZA 4-5

Fomethe yo anganyelwaho ya mulingo wa vhukati ha ṅwaha na mafheloni a ṅwaha wa mabammbiri a Nyambo dza Hayani kha Gireidi 4-5 yo ima nga nḓila i tevhelaho:

BAMMBIRI	ṬHALUSO	PHESENTHEDZHI: GIREIDI YA 4
1	**Oraḽa:** U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba	30
2	**U ṅwala:** Tholokanyonḓivho ya u vhala Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele Zwibveledzwa – zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	30 15 25
ṬHANGANYELO YA MULINGO		100

GIREIDI YA 6

Fomethe yo anganyelwaho ya mulingo wa vhukati ha ṅwaha na mafheloni a ṅwaha wa mabammbiri a NYAMBO DZA U ENGEDZA DZA U THOMA kha Gireidi 6 yo ima nga nḓila i tevhelaho:

BAMMBIRI	ṬHALUSO	PHESENTHEDZHI: GR.6
1	**Oraḽa:** U vhalela nṱha, U thetshelesa na U amba	30
2	Zwibveledzwa – zwibveledzwa zwa vhusiki na zwibveledzwa zwa vhudavhidzani	30 15
3	Tholokanyonḓivho ya u vhala Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele	25 15
ṬHANGANYELO YA MULINGO		100

Fomethe yo anganyelwaho bammbiri ḽa mulingo wa Gireidi 4-5

BAMMBIRI	KHETHEKANYO	PHESENTHEDZHI	
1	**Oraḽa: U vhala/ U thetshelesa/U amba**	Gr 4	Gr 5
	A : U vhalela nṱha	15	15
	B: U thetshelesa na U amba: Tshipitshi tsho lugiselwaho/ Tshipitshi tshi so ngo lugiselwaho /khaseledzo/inthaviyu/ dibeithi/ U tamba ḓirama/nyedziselo/nyambedzano/ tholokanyonḓivho ya u thetshelesa/u amba u sa bvisi ipfi	15	15
	ṰHANGANYELO YA BAMMBIRI 1	**30**	**30**
2	**Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo kha nyimele**	**GR4**	**GR5**
	A : Tholokanyonḓivho/U pfesesa (Zwibveledzwa zwinzhi zwi nga shumiswa zwi tshi katela zwibveledzwa zwa u vhonwa kana zwa zwifanyiso)	30	30
	B : Luambo • Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (maipfi na mafhungo) zwi tea u lingwa kha nyimele hu tshi shumiswa zwibveledzwa zwo fhambanaho • U dzhiela nzhele vhukuma kushumisele kwa luambo nga nḓila yo teaho	15	15
	Zwibveledzwa		
	A : Tshibveledzwa tsha vhusiki tshithihi Gireidi 4-6 : nganetshelo/mbuletshedzo hu tshi katelwa mfhungo a vhuṋe (Kha hu dzhielwe nzhele uri tshivhalo tsha maipfi na pharagirafu kha gireidi dzo fhambanaho tsho sumbedzwa)	15	15
	B: Tshibveledzwa tsha vhudavhidzani tshithihi Marifhi a fomaḽa na a si a fomaḽa kha vhoramafhungo/ Marifhi a fomaḽa a khumbelo, u humbela, mbilaelo, vhuṱungu, thambo, ndivhuho, u fhululedza na marifhi a tshiofisi/Marifhi a khonani/Atikili dza magazini na dzikhoḽumu/Memorandamu/ Minetse (maambiwa a muṱanganoni na adzhenda, Atikili ya gurannḓa na dzikholumu/Nganeavhutshilo/Mivhigo (ya fomaḽa na i si ya fomaḽa) Tsedzuluso/ zwipitshi zwo tou ṅwalwaho zwa fomaḽa na zwi si zwa fomaḽa/Ḽiṅwalo ḽa vhuṋe/ Burotshara/ Inthaviyu dzo tou ṅwalwaho/ Mifhindulano	10	10
	ṰHANGANYELO YA BAMMBIRI ḼA 2	**70**	**70**
	ṰHANGANYELOGUṰE	**100**	**100**

Fomethe yo anganyelwaho bammbiri ḽa mulingo muṅwe na muṅwe wa Gireidi 6

BAMMBIRI	KHETHEKANYO	
1	**Oraḽa: U vhala/U thetshelesa/U amba**	**PHESENTHEDZHI**
	A : U vhalela nṱha	15
	B: U thetshelesa na U amba: Tshipitshi tsho lugiselwaho/Tshipitshi tshi so ngo lugiselwaho/U haseledza/inthaviyu/ dibeithi/U tamba ḓirama/ nyedziselo/nyambedzano/tholokanyonḓivho ya tou thetshelesa/u amba u sa bvisi ipfi	15
	ṰHANGANYELO YA BAMMBIRI ḼA 1	**30**
2	**Luambo kha nyimele**	
	A :Tholokanyonḓivho/U pfesesa (Zwibveledzwa zwinzhi zwi nga shumiswa hu tshi katelwa zwibveledzwa zwi re na zwithu zwa u tou vhona na zwi re na zwifanyiso/girafiki)	25
	B :Zwivhumbeona Milayo zwa Luambo • Zwivhumbeo zwa luambo (maipfi na mafhungo) zwi tea u lingwa kha nyimele hu tshi shumiswa zwibveledzwa zwo fhambanaho • U dzhiela nzhele vhukuma kushumisele kwa luambo nga nḓila yo teaho	15
	ṰHANGANYELO YA BAMMBIRI ḼA 2	**40**
3	**Zwibveledzwa**	
	A : Tshibveledzwa tsha vhusiki tshithihi Gireidi ya 4-6: nganetshelo/mbuletshedzo (Kha hu dzhielwe nzhele uri tshivhalo tsha maipfi na pharagirafu kha gireidi dzo fhambanaho tsho sumbedzwa kha 3.3.2 kha dokhumennde iyi)	15
	B: Tshibveledzwa tshithihi – tshibveledzwa tshilapfu tsha vhudavhidzani Marifhi a fomaḽa na a si a fomaḽa kha vhoramafhungo/Marifhi a fomaḽa a khumbelo, u humbela, mbilaelo, vhuṱungu, thambo, ndivhuho, u fhululedza na marifhi a tshiofisi/Marifhi a khonani/Atikili dza magazini na dzikhoḽumu/Memorandamu/Minethe (maambiwa a muṱanganoni na adzhenda(zwi vhudziswa zwo ṱangana), Atikili ya gurannḓa na dzikholumu/ Nganeavhutshilo/Mivhigo (ya fomaḽa na i si ya fomaḽa) Tsedzuluso/Zwipitshi zwo tou ṅwalwaho zwa fomaḽa na zwi si zwa fomaḽa/Ḽiṅwalo ḽa vhuṋe/ Burotshara/Inthaviyu dzo tou ṅwalwaho/Mifhindulano. (Kha hu dzhielwe nzhele uri tshivhalo tsha maipfi na pharagirafu kha gireidi dzo fhambanaho tsho sumbedzwa kha 3.3.2 kha dokhumennde iyi)	15
	ṰHANGANYELO YA BAMMBIRI ḼA 2	**30**
	ṰHANGANYELOGUṰE	**100**

4.5 U REKHODA NA U VHIGA

U rekhoda ndi maitele ane mudededzi a ṅwala vhuimo ha vhukoni ha mugudi kha mushumo wa u linga wo tiwaho. Hu sumbedza vhukoni ha mugudi kha u swikelela nḓivho sa zwe zwa randelwa kha Kharikhulamu na Tshitatamennde tsha Phoḽisi tsha U linga. Rekhodo ya vhukoni ha mugudi i tea u ṋea vhuṱanzi ha nyaluwo ya u pfesesa ya mugudi kha gireidi na u lugela u aluwa kana u phasela kha gireidi i tevhelaho. Rekhodo ya vhukoni ha mugudi i tea u shumiswa u khwaṱhisedza mvelaphanḓa yo itwaho nga mudededzi na mugudi kha maitele a u funza na u guda.

U vhiga ndi maitele a u amba vhukoni ha mugudi kha vhagudi, vhabebi, zwikolo na vhaṅwe vhafaramikovhe. Vhukoni ha mugudi vhu nga vhigwa nga nḓila nnzhi dzo fhambanho. Izwi zwi dzhenisa garaṱa dza mivhigo, miṱangano ya vhabebi, maḓuvha a u dalela zwikolo, khoniferentsi dza vhabebi na vhadededzi, u foinela, marifhi, bambiri ḽa mafhungo a kiḽasi kana tshikolo, n.z. Vhadededzi vha gireidi dzoṱhe vha vhiga nga phesenthedzhi u ya nga thero. Vhuimo ha sumbe ha vhukoni ho ṱaluswa kha thero iṅwe na iṅwe i re kha mutevhe wa Gireidi ya Ṱ-12.

Vhuimo ha tswikelelo na bennde dza phesenthedzhi dza hone zwo sumbedzwa kha thebuḽu i re afho fhasi.

KHOUDU NA PHESENTHEDZHI DZA U REKHODA NA U VHIGA

KHOUDU YA U KALA	ṰHALUSO YA VHUKONI	PHESENTHEIDZHI
7	Vhuswikeleli ha ṋaledzi(masase)	80 – 100
6	Vhuswikeleli ha nṱhesa	70 – 79
5	Vhuswikeleli ha nṱha	60 – 69
4	Vhuswikeleli vhu fushaho	50 – 59
3	Vhuswikeleli ho linganelaho	40 – 49
2	Vhuswikeleli ho linganelahonyana	30 – 39
1	U sa swikelela	0 – 29

Dzhielani nzhele: Tshikalo tsha vhuimo ha sumbe tshi tea u vha na zwiṱalusi zwi pfalaho zwi neaho zwidododmbedzwa zwa mafhungo kha vhuimo vhuṅwe na vhuṅwe.

Vhadededzi vha ḓo rekhoda maraga dzone u ya nga mishumo kha bambiri ḽa u rekhodela; vha vhiga phesentheidzhi u ya nga thero kha garaṱa ya u vhiga ya mugudi.

4.6 U MODEREITHA MISHUMO YA U LINGA

U modereitha zwi amba maitele a u vhona uri mishumo ya u linga ndi yavhuḓi, ndi ya ndeme na u fulufhelea. U modereitha zwi tea u itwa kha vhuimo ha tshikoloni, tshiṱirikini, vunḓuni na kha vhuimo ha lushaka. Maitele a u modereitha o anganyelaho na o teaho a tea u itwa u itela uri mushumo u vhe wa vhuimo ha nṱha kha thero dzoṱhe. Izwi zwi tea u itwa lu si ho fhasi ha luthihi nga themo.

U modereitha hu tea u sumbedza uri u linga hoṱhe ndi ha vhukuma, ndi havhuḓi, ndi hu fulufheleaho nahone vhu a fusha. U vha ha vhukuma zwi amba uri mushumo u tea u kala u swikelelwa ha zwikili zwe zwa funzwa hu tshi vhambedzwa na zwikili zwo sumbedzwaho kha dokhumennde ya TPKL. Mushumo u tea u linga vhuimo ho swikelelwaho ha zwikili zwo khetheaho. Musi hu tshi sethiwa mbudziso dza u linga u kupfesesa, tsumbo: zwi amba uri vhukoni ha mugudi ha u sengulusa na u ṱanḓavhudza mafhungo o ṋewaho kha tshibveledzwa nahone hu si u vhudzisa mbudziso nga ha nḓivho nyangaredzi i elanaho na tshibveledzwa hu tea u lingiwa.

Vhamodareithi kha vhuimo ha tshikoloni vha tea u ṋea maambiwa a ndeme o sendekwaho kha ṱhoḓea dzi re afho nṱha u itela uri u ita nḓowenḓowe ya u linga tshikoloni hu khwaṱhiswe. Modaresheni a i tei u tou vha ya u sedzulusa uri nomboro ya mishumo ya vhagudi yo swikelelwa fhedzi, kana uri memorandamu wo shumiswa zwavhuḓi. Kha Nyambo zwi amba uri modaretha u ḓo nea maambiwa (khomenthe) avhuḓi, vhukati ha zwiṅwe zwinzhi, kha vhuimo ha kuvhudzisele kha u linga kupfesesele; u itwa ha mishumo ya u ṅwala ya nyengedzedzo; maimo a nṱha a zwishumiswa zwa u linga na tshikhala tsha mveledziso tsho ṋewaho na i didzhenisa ha mudededzi kha bugu u shumela dza vhagudi na vhuṱanzi ha kushumele kwa vhagudi.

Maitele a modaresheni a tea u vhona uri zwikalo zwo ṋewaho a zwi shanduki kha kiḽasi dzoṱhe kha gireidi, nahone kha gireidi dzoṱhe kha vhuimo. Tsumbo: tshikalo tsha u pima tsha 3 tsho ṋewaho nga muṅwe mudededzi tshi tea u imela vhuimo vhu fanaho ha zwikili na nḓivho sa zwe zwa neiswa zwone nga muṅwe mudededzi. Ndi zwa ndemeha kha ṱhoho dza mihasho u dzulela u ita modaresheni wa tshikoloni tshifhinga tshoṱhe.

4.7 NYANGAREDZO

Ḽiṅwalwa iḽi ḽi tea u vhalwa na:

4.7.1 *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R – 12*;

4.7.2 *National Protocol for Assessment Grades R – 12.*

GUḽOSARI

a ṱanganedzaho mafhungo- --- ndi muvhali, muthetshelesi kana muṱaleli wa zwibveledzwa

akhironimi ---- pfufhifhadzo i buleaho sa tshikevha (tshikhriste, kereke, vhagudi)

aḽitheresheni - --- U ita ndovhololo ya themba dzi fanaho, kanzhi dza mathomoni

anaḽodzhi — u wana zwi fanaho kha zwithu zwo ḓoweleaho u vhonala zwi sa fani

animesheni - ndi thekiniki ine ha shumiswa zwifanyiso zwo imaho zwi ṋeaho muhumbulo wa u ri zwi khou tshimbila

cliché ---- fhungo kana muhumbulo we wa shumiseswa nga nḓila yo kalulaho lune wa xedza ṱhalutshedzo (sa lushaka lwa musengavhadzimu (*rainbow nation*))

figara dza muambo ---- maipfi kana mafurase a shumiswaho nga nḓila yo dzumbamaho u itela u pfumisa luambo sa ḽifanisi, ḽiedzamuthu, ḽimethafore

foniki - vhushaka ha mibvumo na kupeleṱele. Foniki i shumiswa kha u vhala na u ṅwala.

fonimi ---- ndi mibvumo yo fhambanaho ya luambo (“tala” na “pala” ndi fonimi dza tshivenḓa)

fonto --- muelo kana lushaka lwa maipfi o shumiswaho hu tshi thaiphiwa

u tamba (*foregrounding*) — ipfi iḽi ḽi tshi shumiswa kha luambo lwa ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽi tshi amba u vhewa ha mubvumbedzwa

homonimi ---- ipfi ḽi fanaho mubvumo na tshivhumbeo na ḽiṅwe hone ḽi tshi amba zwi sa faniho naḽo (tsumbo: o “fula” ḽinngo na ḽiṱo ḽawe ḽi khou “fula”)

khanganyiso (***ambiguity***) --- ṱhalutshedzo mbili dzi ḓiswaho nga kushumisele kwa ipfi

kharikhatsha ---- u ola mubvumbedzwa nga u tou ṅwala kana u tou edzisela ngeno nyito yazwo yo kalula

khepisheni ---- ṱhoho ya athikili, tshifanyiso na tshinepe, n.z

khuḓano --- khakhathi i re hone vhukati ha vhaanewa kana vhukati ha vhathu na vhulombo ho vha livhaho

kuhumbulele kwa vhusiki ---- maitele a u humbula nga ha mihumbulo kana nyimele nga nḓila ya vhusiki na nḓila i so ngo ḓoweleaho hu na muhumbulo wa u ṱoḓou zwi pfesesa khwine na u ḓidzhenisa khazwo nga nḓila ntswa nahone ya u khwaṱhisa

kuimele ---- nḓila ine muthu a ima ngayo kana u ḓihwala ngayo musi a tshi amba

ḽiedzamuthu --- afha ndi hune zwiito zwa muthu zwa fanyiswa na zwa tshithu tshi sa tshili

ḽifanyisi --- u vhambedza zwithu nga u shumisa maipfi ane a fanyisa tshithu na tshiṅwe, *o hula sa nḓou.*

ḽimethafore ---- ndi musi hu tshi shumiswa tshiṅwe tshithu u amba nga ha tshiṅwe tshine tsha vha na zwi fanaho natsho

Ḽimudi — ipfi ḽi shumiswaho kha u sumbedza zwine mubvumbedzwa a vha zwone kana nyanyuwo kha zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwa u ṅwala. Ḽi sumbedza zwine mubvumbedzwa a ḓipfisa zwone kana tshiimo tsha muhumbulo wawe. Ḽimudi ḽi dovha ḽa amba fhethuvhupo hu bveledzwaho nga thusedzi dza u vhona, mubvumo, vidio na zwiṅwe-vho

Ḽinakisedzi ---- u amba zwithu zwine zwa nga vhaisa nga nḓila ya u zwi nakisa

Ḽiṉaṉedzi --- u pima zwithu nga nḓila yo fhiraho mpimo

Ḽiṅwalo ḽa girafiki/zwifanyiso (*graphic text*) – ḽiṅwalo ḽine mafhungo a ṉekedzwa nga u tou vhona (sa kha diagiramu, girafu, n.z.)

Ḽishandi ---- ndi ipfi ḽine ḽa shanda zwo ambiwaho nga maipfi a u thoma. Nga iṅwe nḓila maipfi kana mutaladzi wa vhuvhili, u shanda zwo ambwaho nga mutaladzi wa u thoma

Ḽiṱanganyi --- ipfi ḽi shumiswaho u ṱanganya matavhi a mafhungo kha mutaladzi

luambo lu nyanyulaho ---- luambo lu karusaho zwipfi zwihulwane

luambo lwa hayani (kha hu sedzwe na luambo lwa u engedza) - luambo lune vhagudi vha lu guda nga u lu shumisa hayani kana kha tshitshavha. Nyambo dzi fhiraho luthihi dzi nga kha ḓi shumiswa nga nḓila hei, zwi amba uri vhagudi vha nga kha ḓi vha na nyambo dza hayani dzi fhiraho luthihi.

luambo lwa u engedza ---- luambo lu gudiwaho lu tshi engedza lwa hayani

luambo lwa u fhuredzela ---- ndi luambo lune kanzhi lwa shumiswa kha u fhuredzela

luambo-tavhi ----- ndi luambo lu shumiswaho nga vhathu vha muvhundu muthihi. Lu fhambana na lune lwa wela kha tshigwada tshithihi nalwo nga maipfi, tshivhumbeo na kubulele

lushaka lwa tshishumiswa tsha ḽitheretsha --- lushaka lune tshibveledzwa tsha vhudavhidzani tsha ḽitheretsha tsha wela khalwo

luvhengela mbiluni---u sa kona u konḓelela kana u dzula wo ṉea khaṱhulo kha muthu, tshigwada, muhumbulo kana tshiitisi. U sa konḓelela kana u ṱavhanya u fhelelela mbilu muthu zwi tshi bva kha uri wo ḓi dzula wo mu fara nga mbilu

maaravhi --- maipfi ane a shumiswa kha u aravha kana u ḓidzhenisa kha zwithu

mafhambanyi ---- maipfi a re na ṱhalutshedzo dzi hanedzanaho

maimo a u linga ---- ndi luambo, ndivho, zwikili na vhuḓi zwine mugudi a tea u zwi sumbedza mafheloni a gireidi.

maipfi mavhumbwa ---- maipfi o vhumbwaho a tshi bva kha maṅwe kana kha midzi

maipfi o ḓoweleaho (*sight words*) – maipfi ane muvhali a a ḓivha nga u tou vhona.

tshibveledzwa a u pfukisela --- lushaka lwa zwi ṅwaliwaho zwi fanaho na marifhi, minetse, ripoto, garaṱa, maambiwa)

maṱhakheni ----- tshipiḓa tshi takadzesaho kana tsha ndeme tsha nganetshelo tshi anzelaho u ḓa magumoni.

maṱhakhe-shandwa ---- musi zwo lavhhumbula ho zwa nṱhesa zwa ndeme kana zwi takadzaho zwi so ngo tsha swikhumbula kana zwi shushaho zwa puloto ya zwibveledzwa zwo dzhenhumbula nga zwa madakalo kana mafhungo o bvaho kha muṱoḓo wa puloto kana zwiwo zwi si na mushumo.

mapa wa muhumbulo---- ndi girafu i imelaho thero kana ṱhoho ine maipfi na mihumbulo mihulwane zwa vha zwo dzudzanywa nga nḓila ya girafu

milayo –---- maitele o tendelwaho kana milayo ine ya shumiswa kha luambo

miswaswo (***anecdotes***) --- u anetshelwa ha zwiwo zwipfufhi hu na ndivho ya u mvumvusa kana u bvisela khagala mubvumbedzwa.

moudu/nḓila—ndi ngona, maitele ane ngawo mulaedza wa nga pfukiselwa ngayo kha vhathu. Hu na moudu yo fhambanaho ya vhudavhidzani, moudu wa u ṅwala, u amba, u vhona(u katela nyolo). Mafhungo a nga shandukiswa u bva kha moudu uno u ya kha uḽa, sa u shandukisa mulaedza u bva kha nyolo u ya kha phara

muhoyo ---- ndi tshitatamennde kana nyimele ine khayo muhumbulo muhulwane wa vha wo fhambana na zwine zwa khou ṱoḓou ambiwa

muhoyo wa ḓirama ---- afha ndi musi vhaṱaleli vha tshi ḓivha zwinzhi nga ha mubvumbedzwa, zwi tshi katela na zwine zwa ḓo bvelela khae ngeno ene muṋe a sa zwi ḓivhi

muṅwalo wa u pomba (*cursive writing*) – u ṅwala hu sa ṱhukhuwi hune maḽeḓere a ṅwalwa tshanḓa tshi so ngo takulwa

mutaladzi wa u thoma nganetshelo ---- ndi u anetshela kana tshiṱori kana zwiimeleli zwa zwiwo. Zwiwo zwi a imhumbula uri hu vhe na u ṱumana vhukati hazwo

mutevhetsindo ---- mibvumo i re na vhushaka hone i na ṱhalutshedzo dzi sa fani kha vhurendi)

nḓivho ya mibvumo (*phonological awareness*) – vhukoni ha u ṱalusa mibvumo ya luambo sa yo fhambanaho na ṱhalutshedzo

ndunzhe-ndunzhe –--- mihumbulo mihulwane i re na vhushaka yo ṱumekanaho. Phara i vha na ndunzhe-ndunzhe musi mitaladzi yoṱhe yo ṱumekana nga nḓila i tevhekanaho nahone i tshi sumbedza vhuthihi.

nganetshelo ---- u anetshelwa ha zwiwo nga nḓila i tevhekanaho hu tshi khou shumiswa maitele a u tou amba kana u ṅwala

nyedziselo ya zwiitwana (*caricuture*) ----musi mubvumbedzwa a tshi edzisela zwiito zwa muṅwe nga nḓila yo kalulaho a na muhumbulo wa u seisa vhathu kana u mvumvusa

nyimele --- tshibveledzwa tshi shumiswa kana u ṱanganedziwa tshi kha nyimele yeneyo

nyolo --- zwibveledzwa zwa vhutsila ha u ola

onomatopia—u shumiswa ha maipfi nga nḓila ine a bvisela mibvumo ya zwithu khagala

oxymoron – ndi u ṱanganelana ha mishumo yo imelaho zwo fhambanaho zwo itwa nga khole u ri hu bvelele zwi ṱoḓwaho. Kanzhi zwi itiswa nga u shumisa ḽiḓadzisi ḽi tshi khou ṱalula dzina ḽi ambaho zwo fhambanaho

pfanywa ---- ipfi ḽine ḽa vha na ṱhalutshedzo i fanaho kana i ṱoḓaho u fana na ya ḽiṅwe tsumbo: vheula - palula .

pfufhifhadzo - tshitatamennde tsha muhumbulo tsha u khauledza ipfi

phambana –---- u sedza nḓila ine zwithu zwa fhambana ngayo

phani ---- u tamba nga maipfi ane a fana kana u elana kha mibvumo

pharanomi ---- maipfi kha luambo ane a vha na vhushaka nge a vha a tshi bva kha mudzi muthihi

phoḽisemi ---- maipfi a fanaho tshivhumbeo a fhambana ṱhalutshedzo ngeno a tshi sumbedza vhushaka

puloto ---- ndi pulane ya zwibveledzwa nga maanḓa kha ḓirama kana nganea.

puloto ṱhukhu ---- ndi nyito i thusanaho na nyito i bvelelaho kha puloto khulwane ya ḓirama kana nganea.

raimi (*rhyme*) – maipfi kana mutaladzi kha tshirendo i no fhela nga mibvumo i no fana hu tshi dzheniswa na pfalandoṱhe (*tsumbo:* ine. dzine. vhane)

raimi (*rime*) – tshipiḓa tsha silabulu u bva kha pfalandoṱhe ya u thoma u ya phanḓa (*tsumbo:* m-**apa**), tshine tsha konou raima.

raimi/pfanapheleledzo ---- maipfi kana mitaladzi kha vhurendi zwi fhelaho nga mibvumo mithihi zwi tshi katela na pfala-ndoṱhe.

sinthekisi –---- nḓila ine maipfi a vhekanywa ngayo musi a tshi vhumba zwivhumbeo zwi hulwane zwa girama

ṱhanganedzo nga vhoṱhe ---- mulayo une wa ita uri pfunzo i swikelelwe nga vhoṱhe khathihi na vhaholefhali

ṱhanganyiso (*blends, blending*) – tshipiḓa tsha foniki hune vhagudi vha guda u ṱanganyisa maḽeḓere mavhili kana mararu u bveledza mubvumo (*tsumbo:* 'fr*'* kha 'Afrika*'*)

u rangelapfalandoṱhe (*onset*) – tshipiḓa tsha silabulu tsho rangelaho pfalandoṱhe ya u thoma (*tsumbo:* **m** –apa)

theo (*appropriacy*)- -- arali luambo lwo tea lu vha lu tshi pfi lwo tea zwi tshi elana na vhupo vhune lwa khou shumiswa khaho

thero ---- muhumbulo muhulwane kha mushumo wa zwibveledzwa

thoni/khalo ---- thoni i bvisela nyanyuwo zwibveledzwani

Ṯhumanyo --- u ṱumanywa ha mafhungo kana dziphara hu tshi khou shumiswa malungekanyi zwi fanaho na maṱanganyi, masala na U ita ndovhololo.

tshifanyiso tsha muhumbulo ----- maipfi ane musi o shumiswa a ḓisa tshiṅwe tshifanyiso mihumbuloni yashu

tshiga ---- ndi tshithu tshine tsha imela tshiṅwe kha zwibveledzwa tsumbo: luvholela lu imela zwi vhavhaho.

tshigoḓo ---- ṱhalutshedzo dzo dzumbamaho kune kwa bula zwo fhambanaho na zwine zwa khou pfiwa hu u itela u pfisa muṅwe vhuṱungu kana u ita muṅwe tshiḓahela.

u dzhia sia (u sedza sia ḽithihi) ---- nḓowelo ya u funa tshithu tshithihi zwi itisaho u ri muthu a sa ṋee khaṱhulo yo teaho

u linga (*assessment*) – u wana mafhungo nga ha kushumele kwa mugudiswa nga nḓila ya fomaḽa kana i si ya fomaḽa

u linga ha muteo (*baseline assessment*) – u linga ha mathomoni ha u ṱoḓou ḓivha zwine vhagudiswa vha zwi ḓivha

u linga ha u bvela phanḓa(*continuous assessment*) – u linga zwine zwa vha tshipiḓa tsha u funza na u bveledza vhagudi nga vhukwamani vhu sa gumi

u ṅwala na tshigwada (*guided writing*) – u ṅwala hune ha vha hone nga murahu ha musi mudededzi o thoma a ṋea pfunzo nga ha zwipiḓa zwa kuṅwalele sa, tshivhumbeo, kushumisele kwa zwiga zwa u vhala, girama kana kuṅwalele.

u simuwa ha vhuṅwali (*emergent literacy/ growing literacy knowledge*) – zwi amba uri vhagudi vha vha na nḓivho ya maipfi o ganḓiswaho. Vhagudi vha vhona khanḓiso vha konou ḓivha ndivho yadzo, vha guda nga ha bugu na zwiṱori nga u vhalelwa nga vhaaluwa na vhagudi vhahulwane. Vha lingedza u ṅwala madzina avho nga u shumisa mihumbulo yavho sa vha konaho u vhala bugu, zwa vha ita uri vha takuwe siani ḽa vhuṅwali.

u vhala na vhagudi (*shared reading*) – nyito ine mudededzi a vhala na vhagudi kiḽasini. Mudededzi u vhala na kilasi yoṱhe. Hu nga shumiswa ḽiṅwalo ḽihulwane kana bugu khulu u itela uri mugudi muṅwe na muṅwe a kone u vhona zwine zwa khou vhaliwa.

u vhala na tshigwada (*guided reading*) – u vhala ha mudededzi na tshigwada tshine tsha vha tsho vhumbwa zwo sedza vhukoni. Mudededzi u dededza vhagudi vha tshigwada itsho sa murangaphanḓa.

u vhambedza --- u linga hu u ṱoḓou vhona uri zwithu zwi fana ngafhi

vhuḓivhi ha nyambo nnzhi vhu engedzwaho ---musi muthu a tshi guda luambo (kana nyambo) a tshi khou engedza lwawe lwa hayani. Holu luambo a lu khou dzhia vhudzulo ha luambo lwawe lwa hayani, hone lu tou gudwa nalwo. Kha mbekanyamushumo ya pfunzo yo engedza vhugudi ha nyambo mbili; luambo lwa u thoma lu dzula lwo ralo na u tikedziwa, hone luambo lwa u guda ngalwo lu funzwa nalwo. Musi luambo lwa u funza lu tshi vho ṱoḓou dzhia vhuimo ha luambo lwa u thoma lwa mugudi zwi vhidzwa upfi thuso ya vhuḓivhi ha nyambo mbili

vhuḓi (***aesthetic***)- --- zwi kwamaho lunako kana u takalela lunako

vhuḓivhi-nyengedzo ha nyambo nnzhi (*additive multilingualism*) - u guda dziṅwe nyambo nga nṱha ha luambo lwa hayani

zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwi tshilaho --- zwibveledzwa zwine zwa shumiswa kha ḽifhasi ḽa vhukuma, sa magazini na dzigurannḓa.

zwiko zwa mafhungo zwinzhi---Ṱhanganelo ya moudu nnzhi dzine dza nga katela zwibveledzwa zwa vhudavhidzani zwo ṅwalwaho, thusedzi dza u vhona, mubvumo, vidio na zwiṅwe-vho.

zwiko----hu wanalaho mafhungo kana zwithu